

Tamás Edit

Józseffalva 222 éve

Történeti áttekintés

A mai Sárospatak korábban önálló települések összevonása révén jött létre. A Bodrog folyó két partján fekvő mezővárosok 1883-ban egyesültek. A jobb parton terült el Sáros-Nagy-Patak, a folyó túloldalán, a bal parton Sáros-Kis-Patak (1386 óta szerepelt a forrásokban). A 20. században három szomszédos falu – Józseffalva (1912), Bodroghalász (1950), Végardó (1965) – csatlakozott a városhoz.

Sárospatak története a honfoglalás koráig nyúlik vissza. I. András király idejében királyi birtokká lett Patak környéke, megszerveződött a pataki erdőispánság. Szent István szellemében a 12-13. században már idegen népek érkeztek Hegyaljára. Három község neve is őrzi betelepülésüket: Olaszliszka, Bodrogolaszi,¹ Tállya. A 14-15. században Hegyalja területe magánföldesúri tulajdonba került. A pataki uradalmat 1526-ban Perényi Péter, 1607-ben Lorántffy Mihály, 1616-ban I. Rákóczi György szerezte meg. A terület fénykorát a 17. században, a Rákóczi-család uralma alatt élte. A Rákóczi-szabadságharc után Trautson herceg kapta birtokul Patakot és vidékét. Ő telepítette a svábok első hullámát az 1750-es években Hegyaljára.

A török kiűzését követően az elnéptelenedett területek benépesítési mozgalmában jelentős szerepet kaptak a németek. Míg Magyarországon a 16-17. században a folyamatos háborúk, hadjáratok és a nagy kiterjedésű pestisjárvány miatt jelentősen csökkent az ország népessége, addig Európa más részein ellentétes folyamat zajlott. A 17-18. század fordulóján hirtelen megugrott lakosságot a tőlünk nyugatabbra fekvő országok nem voltak képesek eltartani, nem állt rendelkezésre elegendő földterület. Elsősorban a Rajna-vidék szűkölködő lakossága próbált új helyen boldogulni, hiszen a XIV. Lajossal folytatott háborúskodás elpusztította lakóhelyüket. A bádeni alemann és a württembergi sváb területeken a vagyont a legkisebb fiú örökölte, így a többi gyerekek másfele kellett foglalkozást keresnie. Ezek közül sokan új hazát kényszerültek keresni.

Magyarország vezetői számára támogatandó volt a megbízható, elsősorban katolikus vallású, magasabb gazdasági kultúrát képviselő (takarmánynövények, burgonya- szőlő-, és dohánytermesztés) német népesség letelepítése. A Rákóczi-szabadságharc után az ország jelentős területei kerültek új birtokosok kezébe. Sokan közülük idegen, osztrák származásúak, udvari emberek. Az új adományként kapott uradalmak falvai sok esetben elnéptelenedett, pusztá településekké váltak. Hasznot csak úgy remélhettek az új szerzeményekből, ha a településeket benépesítették, művelésbe vonták a földeket, hiszen az adót fizető népesség teszi értékessé az uradalmakat. A nagyobb népesség által több jövedelem került az államkasszába is. Az állami jövedelmeket a belső migráció nem volt

képes jelentősen növelni, hiszen a korábban is – csak helyet változtató – adót fizető népesség nem növelte az állami adóalapot, így az állam figyelme a külföldiek – elsősorban a németek – felé fordult, telepítésüket az 1723. évi CIII. törvénycikkelyben szorgalmazta is. A 18. században három nagy hullámban érkeztek az országba a német telepesek: III. Károly (1711-1740), Mária Terézia (1740-1780), majd II. József (1780-1790) idejében.

A nagy tömbökkel szemben az ország számos területén jöttek létre kisebb német szigetek. Gondosan előkészítették a telepítésüket, kiváltságokat kaptak. A svábok két ciklusban érkeztek Hegyaljára. Ezt megelőzte a tokaji uradalomban létrejött első településük Rakamaz (1729), amely azonban nem zempléni, hanem Szabolcs vármegyei falu. Zemplén vármegyében a húsz év múlva induló betelepítést tekintjük a svábok első hullámának. Rátka, Herceggút és Károlyfalva települt ekkor. A három telepítés Trautson herceg magánföldesúri vállalkozása volt 1750 körül. 1775-ben azonban kihalt a Trautson család, a pataki uradalom visszakerült a kincstárhoz. A Kamara kezelte pataki birtokra talán még az uralkodó is emlékezett, amikor 1785-ben állami szervezésben újabb telepesek jöttek a vidékre. Ekkor – 1780-1790 között – érkezett Hegyaljára a sváb telepítés második hulláma, amely Rátkát, Józseffalvát, Hosszúlázat, Simát, Marcinfalvát érintette.

A II. József idején zajlott telepítéseket a szakszerűség és szervezettség jellemezte, a kevesebbet, de jobban elv érvényesült. Nagyobb körültekintéssel választották ki a betelepülőket és nagyobb gondoskodás mellett zajlott letelepítésük. Már előre elkészítették és kimérték a telkeket, felépítették a házakat, az érkezőknek már csak be kellett költözni. A belsőségek mellett a földet és a rétet is kimérték számukra. Felszereléseket, munkaeszközöket, állatokat is kaptak. Általában négy lovat (vagy ennek megfelelő 22 forintot), lószerszámot, egy tehenet, hat zsákot, fejszét, kapát, vasvillát, ágyat, szalmazsákot, pokrócot, rokkát és egyéb felszerelési tárgyakat. Az adómentességet is hosszabb időben határozták meg. A föld, a ház és a termelőeszközök biztosítása révén a frissen beköltözőknek sokkal jobb életlehetőségeket biztosítottak, mint azok a területek, ahonnan jöttek, illetve a korábbi telepítési mozgalomban résztvevők is sanyarúbb életkörülmények között kezdték magyarországi életüket. Tizenöt évvel korábban, 1770-ben magyarországi utazása közben időzött Patakon II. József. Munkácsra utazván a városi fogadóban ebédel, s közben az uradalom prefektusától érdeklődött az itt folyó gazdálkodásról. Nemcsak e története kapcsolja Sárospatakhoz II. József személyét. Neve megőrződött egy 1785-ben létrejött sváb település, Józseffalva révén.

Józseffalva létrejötte

A sárospataki uradalom területén, Patak határából kiszakítva jött létre Józseffalva 1785 nyarán. *„Patak déli végében a Német-Országból beszivárgott Svábok számára II. József itt is egy egész úczát épített, 's a' gyűlevész népet zsindellyel-fedett házakkal, egygy pár ökörrel s mindennemű házi és gazdasági eszközökkel, mint sok más Kamarai jószágokban, itt is megajándékozta ...”*² A település az Újpaták nevet is fekvése által kapta, hiszen csak egy utca választotta el Sáros-Nagy-Pataktól. A Józseffalva név a sváb lakosság idetelepítőjének, II. József uralkodónak a nevét őrizte meg. A buzgó katolikus sváb lakosság hagyományába azonban Szent József neve került az idők folyamán névadóként.

Bár a megtelepedés 1785 nyarán történt: *„Világosságra jött az, hogy a Pataki Új Sváb Lakosok 1785 Esztben Júniusnak 16-kán szállottak meg, és hogy már Nemtsak a törvé-*

nyes, de a felsőbb rendelkezések szerint meg határozott 10. Egész Esztek Még tavaly 1795 Esztben Júniusnak 16-n elteltek, azért ezekre nézve határozatott, hogy reájok ki vetett Köz Adót az elmúlt 1795-be Júniusnak 16-tól fogva fizesség”³ – a 10 éves adómentességet 1786-tól számították – igaz, ez vitát okozott. A plusz egy adómentes évet úgy akarták elérni maguknak a helyiek, hogy 1790-ben összeállították a letelepültek jegyzékét és abban 1796. június 30-át jelölték meg az adómentesség végső napjául. Az adókedvezmény és a telepítés kedvező gazdasági feltételei jómódot biztosítottak a józseffalvai lakosoknak. A letelepített lakosság jelentős része itt maradt, bár akad példa elvándorlásra itt is: „A’ hátlatlanok, kiknek hazájok sem vala szent, elszökdöstek, elprédálván mindent a’ mit pénzzé tehettek.” Kazinczy Ferencnek tulajdonítják e sorokat.⁴ Az 1785-ös bevándorlók emlékét sokáig őrizték a hivatalos és egyházi iratok „hospes” azaz „vendég” bejegyzései.

Hosszú, nehéz út után vehette birtokba az utcányi falut a lakosság. Oly közel voltak Sárospatakhoz, hogy megérkezésük után még patakiként jegyezték őket. A várossal szemben igencsak falusias a település szerkezete. A városban tapasztalható sűrűbb beépítéssel szemben, itt hatalmas telkeken álltak házaik. Előre kimérték a telkeket/házhelyeket (amelyek 1 holdnál nagyobbak voltak – 110 négyszögöl) egy széles utca két oldalán. Egységes gazdasági lehetőséget biztosított számukra, hogy földjeik és kaszálóiuk azonos méretűek, egy pár ökre mindenkinek volt, s mindenféle házi és gazdasági eszközökkel rendelkeztek. 10 hold szántóföldet és 4 embervágó rétet adtak felszereléssel, igásállatokkal.⁵ A berendezkedés után földjeik birtokbavétele, s az őszi vetés munkálatai töltötték ki idejüket. A kisebb s nagyobb családok megkezdték életük új színterén a gazdálkodást. Józseffalvának nem volt egységes határa, a földjeik a pataki, petrahei, végardói határban szétszóródtak. Több esetet is feljegyeztek, amikor magyarok telkét foglalták el. A környékbeli falvak lakói ezért ellenérzésekkel fogadták őket. Betelepüléskor a falu népessége kb. kétszáz fő lehetett. Az 1790-es, illetve 1794-es lista⁶ alapján feltételezhetjük, hogy Józseffalvát 32 féltelkeskel rendelkező jobbágycsalád alapította. Sokan az újrakezdés lehetőségével érkeztek Magyarországra, Józseffalvára. Volt, aki megtalálta reményeit, s maradt. Mások (ők voltak kevesebben) közeli vagy távoli településre mentek át, vagy visszatértek Németországba.

A települést alapító 32 féltelkes jobbágycsalád legtöbbjének élén fiatal házaspár állt. Ők 17-en itt kezdték családi életüket, néhányan kicsiny, mások nagycsaládos gyermekekkel. Két családfő a 30-as, 40-es éveiben járt. A nőtlen telkes fiatalemberek száma kiemelkedő, kilencen települtek le Józseffalván, többnyire 20 év körüliek. Három telkes idősebb férfi szerepelt a jegyzékben. Mindezek az adatok bizonyítják, hogy a migráció 220 esztendője sem zajlott másként, mint a 20. században. Az újkor hajnalán is a fiatal férfiak, fiatal házaspárok vállalkoztak leginkább lakóhely változtatásra, esetünkben, hazát és nyelvtérületet is váltva. Az új település lakóházaiban átlagosan hatan laktak. Voltak házak, ahol ketten-hárman, és éltek együtt több generációs családok is. Előbbiek körébe tartoztak azok, ahol a telektulajdonos fiatal nőtlen férfi volt. Természetesen ők sem laktak egyedül. A „gazdaság” működtetéséhez, a háztartás vezetéséhez szükség volt nőkre is. Az egyedülálló férfiak nem érkeztek egymaguk. Nőrokonok jöttek velük: leánytestvérek, unokatestvérek, özvegyasszonyok. 18 fiatal, eladósorban lévő leány, 2 fiatal özvegyasszony és 2 középkorú nő szerepelt az anyakönyvekben. Természetesen ebben az esetben, mind a fiatal férfiak, mind a velük jött nőrokonok elsődleges célja volt, hogy mielőbb családot alapítsanak, s így rendezkedjenek be új lakóhelyükön. Több család két generációs: apa,

1 tudomány és társadalom

anya, gyerekek. Ezek egy részében már tizenévesek, húsz év körüliek a „gyerekek”. A 19 tizenéves ifjúnak a családalapítása ugyancsak a következő években várható. Voltak három generációs családok is. Négy idős házaspár, három idősebb és egy középkor férfi szerepelt az összesítésben. Az özvegyek, az idős korúak az esetek nagyobb részében újraházasodtak.

Néhány család – a szerencsésebbek – igazán népes volt. A „szerencsés” jelző oka a hihetetlenül magas gyermekhalandóság. Nem egy családban 8 meghalt kisgyermek akadt. Kiemelkedő volt a gyermekszületések száma is. Általában két-három évente szültek az asszonyok. A gazdasági, családi érdek miatt (a gyerekek ellátása, nevelése) az özvegyen maradt férjek nagyon rövid időn belül (sokszor egy-két hónap múltán) újraházasodtak. Az asszonyok két évtizeden át szültek. Így a kicsiny gyerekek, a néhány évesek, éppúgy megtalálhatók a családokban, mint a tizen-, huszonéves ifjak. A leányok nem sokáig maradtak pártában, többségüket már 14-15-16 évesen férjhez adták, nemegyszer jóval idősebb házastársat választva. A fiatal fiúk esetében is előfordultak 17-18 éves korban kötött házasságok. Sőt 5-10 évvel idősebb menyasszonyok is. A házasodási szokások egyértelműen azt sugallják, hogy a párválasztást elsősorban a gazdasági érdekek befolyásolták. Mindenképpen ez játszhatott szerepet abban, hogy a telepítést követő évben, nagyon magas volt a házasságkötési kedv. Az egyedülálló férfiak mindegyike nősülni készült. A falu alapítását követő évben kötött 13 házasság jelzi a lakosok fiatalos korszerkezetét, bizakodást a jövőben és a gazdasági szükségszerűséget. 1787-től évente általában egy-két házasság kötött. Ezek a házasságkötések már egyértelműen jelezték, hogy a kapósabb fiatal lányok után az idősebb hölgyek is eséllyel pályáztak a párválasztásban. Az örömteli események mellett több temetés is volt a falubeliek körében. Az 1786-ban meghaltak között már teljes bizonyossággal ott voltak az újonnan betelepültek.⁷ Ebben az évben 21 sváb nevű bejegyzés történt. 1787-ben 11 német nevűt temettek Patakon.

Józseffelva alapításától a Sárospataki Római Katolikus Egyházközség része. Az ottani plébánia látta el Józseffelva egyházi szolgálatát. A plébánost és 1-2 káplánt foglalkoztató egyházközségben mindig volt német nyelvű káplán, aki a sváb falvak lelki gondozója. 1785-ben, a falu létrejöttékor Michäel Pflieger látta el ezt a tisztséget. A német nyelvű pap a telepítési feltételek között is szerepelt. Hozzá jártak szentmisére a falubeliek, ő keresztelt, esketett, temetett. Hozzá tartoztak a trautsonfalvaiak és a károlyfalvaiak is. Természetesen az uradalom német nyelvű alkalmazottai, majd 1807-től ugyancsak német nyelvű tulajdonosai – a Bretzenheim-család – is szertartásaikra jártak. Michäel Pflieger 1792-ig látta el a német káplán feladatát Patakon. 1793-ban Ignatius Goczigh, 1794-től 1800-ig Némethy József szolgálta német nyelven híveit. 1800-ben Josephus Lintzy került helyére. A józseffelvai lakosokra vonatkozó egyházi bejegyzéseket a sárospataki római katolikus anyakönyvekben olvashatjuk.⁸ A három anyakönyvben (kereszteltek, házasultak, meghaltak) sajnos csak 1804-től tüntették fel lakóhelyként Józseffelvát, így nagyon nehéz beazonosítani a józseffelvai lakosokat a falu alapítását követő két évtizedben. Az 1790-es és az 1794-es lista alapján azonban már néhány esetben sikerülhet ez. Ha végigtekintünk ezeken a listákon, felfigyelhetünk a vezetéknevekben bekövetkezett változásokra. Vannak nevek, amelyek csak 1790-ben szerepeltek, mások csak 1794-ben. A falu lakosságának változására szemléletes például szolgál az 1836. szeptember 9-én Sáros-Nagy-Patakon összeállított lista, amely akkori tudásuk (emlékezetük) alapján lejegyezte a települést alapítók nevét, bemutatva a telki állományt. Párhuzamosan egymás

mellé állítva az 1785-ös és az 1736-os telektulajdonosokat. Az ekkor keletkezett „1785-ös betelepülők névsorából” jó néhány név hiányzik, viszont olyanok is szerepeltek rajta, akik 1790-ben ill. 1794-ben összeállított jegyzékben nem fordultak elő. Az eltérések valós folyamatokkal magyarázhatók. Azon családok hiányoztak a késői utódok által összeállított listáról, akik még a 18. század végén elköltöztek a faluból. A település megalapítóiként szerepeltettek ugyanakkor olyan családokat, akik bizonyíthatóan nem voltak az első letelepülők között, de nagyon hamar, a 18. század végén, a 19. század elején Józseffalvára kerültek. Az 1836-ban készített listát használták fel később, az 1860-as úrbérrendezés során. Ekkor újabb, 1860-as névsorral egészült ki a korábbi összeírás.

Józseffalva településtörténetében az első évek a település megalapítása, a gazdálkodás beindítása mellett családalapítás esztendei voltak. Az 1790-es években már más folyamatok befolyásolták a falu lakói mindennapjait. Rendeződtek a beköltözött családok kapcsolatai, a házasságok száma jóval kevesebb lett. Az 1790-es évek első felében évente 1-1 házasságot kötöttek, 1793-ban volt 3 esküvő, de a következő évben egy sem. Az évtized második felére stabilizálódott a házasságkötések száma, átlagosan évi kettővel. A menyasszonyok között voltak fiatal hajadonok, de ebben az időszakban volt lehetőségük az özvegyasszonyoknak is új házasságot kötni, több esetben úgy, hogy idősebbek férjüknél. A fiatal házaspárok, köztük a friss házasságok kiemelkedő száma következtében magas a gyermekvállalási kedv. 1795-ben nyolc, 1796-ban tizenkettő, 1797-ben öt, 1798-ban tizenöt,⁹ 1799-ben kilenc 1800-ban tizenhárom gyermek született a józseffalvai családokban. Az 1790-es években tapasztalható magas gyermekszületési arányok azonban nem mutatkoztak a természetes szaporodásban, hiszen nagyon magas a gyermekhalandóság is.

Az elhalálózáson kívül egy ellenirányú folyamat, az elvándorlás is hatott a falu népességszámának alakulására a 18. század utolsó évtizedében. Azok, akik nem találták meg gazdasági és családalapítási reményeiket elköltöztek a településről. Az 1790-es, 1794-es népességlista, a katolikus egyház anyakönyve, az 1828-as népszámlálás és az 1836-ban összeállított névsorok segítségével összeírhatók azon családok, akik elhagyták Józseffalvát. Az elvándorolt, kihalt családok mellett természetesen az első bevándorlók jelentős részének mind családi, mind gazdasági szempontból teljesültek elvárásai. Itt maradtak a nagy lélekszámú rokonságok, de a 2-3 személyből álló családok közül is sokan új otthonuknak tekintették Józseffalvát, a letelepülők többsége megtalálta itt számításait. A 18. század utolsó évtizedében tapasztalt elvándorlás mellett folyamatos a településre irányuló bevándorlás és a továbbvándorlás. A 19. század elején a falu legöregebb lakója Joannes Jaskó (1729-1819) volt. 90 évesen, 1819-ben halt meg.

A település a 19. században

1807-ben új birtokos tulajdonába került a sárospataki uradalom. Bretzenheim Károly Ágost lett Józseffalva féltelkes jobbágyainak földesura is. A dicális összeírások szerint 1800 körül a jobbágycsaládok száma 25-27 volt a faluban. Általában 1-1 zsellér, vagy házatlan zsellér is élt itt. A házak száma a századfordulóig nem változott, a falu alapításakor épített 32 házat a következő évtizedekben is lakták.

A 19. században is jellemzőek a fiatal korban kötött első házasságok. A megözvegyült férfiak és nők esetében egyaránt a gyors újraházasodás figyelhető meg. A házasságok

elsősorban településen belül kötöttek, jellemzőek azonban a sváb települések között is. Utóbbi jóvoltából új, sváb családnevek tűntek fel a településen. Sőt több esetben a századfordulón beköltöző családok meghatározóvá váltak a 19. században a településen. A Józseffalván belüli, ill. a környező sváb falvak lakóival kötött házasságok természetesen az egységes római katolikus s német nyelvű közösséget tartották fenn a 19. század elején is. 1815-ben kötötték az első vallásilag vegyes házasságot. A bő gyermekáldás továbbra is jellemzője a megkötött házasságoknak. A század első felében a nők átlagosan 6-7 gyermeket hoztak a világra (előfordultak 12 gyermekes családok is), de nagyon magas volt a gyermekhalandóság, a gyermekek mintegy fele nem érte meg 5. életévét. A Józseffalván tapasztaltak megfeleltek az országos tendenciának.

A magas halandóság és a népesség vándorlás (elvándorlás ill. bevándorlás) eredményeként lassú a falu lakosságának növekedése a 18-19. század fordulóján, a 19. század első felében. 1838-ban 243-an,¹⁰ 1858-ban 240-en,¹¹ 1863-ban 250-en¹² laktak a faluban. Fényes Elek következő néhány sora is még egy kicsiny római katolikus német településről íródott: „Józseffalva, kis német falu, Zemplén vármegyében, közel Sáros-Patakhoz, rónaságon: 243 kath. lak. Határa 639 hold, mellyből belsőség 44 h., szántóföld 315 h., kaszáló 274 hold, majorsági kert 6 hold; legelője nincs, hanem marhái között legelteti Sáros-Patakka. Van egy kis Bodrog nevű tava 7 hold kiterjedéssel. Birja h. Brezenheim.”¹³ A bevándorló (beházasodó) családokról a katolikus egyház anyakönyvi bejegyzései tartalmaznak adatokat.

A 19. század első évtizede Józseffalva közigazgatásban játszott szerepét is megerősítette. Ekkortól használta a település önálló pecsétnyomóját, lenyomatai fennmaradtak a Zempléni Levéltárban. A pecsétnyomón ábrázolt címerben egy ekevasat és három búzalkalászt láthatunk. Köriratában a következő feliratot olvashatjuk: „Újpaták hejsége petsétje 1812”.

Az ország, s így a pataki uradalom jobbágylakosságának életében is jelentős változásokat indítottak el az 1848. évi áprilisi törvények jobbágyfelszabadítást elrendelő és az úrbéri viszonyokat megszüntető cikkelyei. A forradalom és szabadságharc másfél éves időszakában a törvény végrehajtására már nem kerülhetett sor. A jobbágyfelszabadítást azonban nem lehetett semmissé tenni. Az 1853-ban kiadott császári pátens rendezte az úrbéri kapcsolatokból származó jogok, járandóságok és kötelezettségek megszüntétét. Az úrbéres földek állami kárpótlás mellett a paraszt tulajdonába mentek át. Rendelkezett az úrbéres telki állományba nem tartozó maradványföldek ügyéről is. Az érintettek annyi legelőt kaptak, amennyi elegendő volt a korábban legeltetett állatállomány eltartásához, ill. annyi erdőt, amennyiből a korábban is kitermelt mennyiségű fához juthattak.

A 19. század közepétől érezhető társadalmi-gazdasági változások jelentős hatással voltak a demográfiai/népesedési folyamatokra. A változásokat a halandóság tartós és gyors csökkenése indította el (csökkent a csecsemőhalandóság, nőtt a várható élettartam). Ugyanakkor ezzel egy időben nem csökkent a termékenység, ugyanannyi gyermek született, igaz már nagyobb az esélyük arra, hogy fel is nőnek. Az 1869-es népszámlálás idején 279 lakosa (142 férfi, 137 nő) volt Józseffalvának. 179-en (63,08%) itt születtek a faluban. Megszűnt a falu római katolikus egysége. Az 1869-es összeírás alapján a lakosság 86%-a római katolikus (240 fő), 4,3%-a görög katolikus (12 fő), 3,58%-a (10 fő) református, 5,73%-a zsidó (16 fő) vallású. Ha a népesség születési helyét és vallását együtt vizsgáljuk, kitűnik a falu római katolikus jellege. A józseffalvai születésűek körében mind-

össze 5 görög katolikus, 4 zsidó, a többiek mind római katolikusok. Korábban a családi kapcsolatok csak a Patak környéki katolikus sváb falvakkal (elsősorban Trautsonfalvával) léteztek. A 19. század közepén már egyéb települések is szerepet kaptak, más vallásúak is kerültek a faluba. Trautsonfalva azonban továbbra is megőrizte kiemelkedő szerepét a házassági kapcsolatokban. A falu római katolikus lakosságának 68,58%-a helyben született, 30,4%-a más településről költözött ide.

Józseffalva 42 házában 56 család lakott 1869-ben. Ezek a házak a Nagy utcában és az ebből nyíló Alás közban álltak. Az utca elején álló három ház már korábban leégett. Utána azonban jobbra szoba-konyha-kamra-istállóból álló épületek sorakoztak az utca mindkét oldalán, a svábokra oly jellemző takaros portákon. A falu 56 családja közül 17 lakott olyan házban, amelyben 2 szoba is volt. 11 portán közös udvaron osztozott két család, még egy helyen három család élt így együtt. A 2 zsidó család házában üzlethelyiség is volt. Hogyan néztek ki ezek a házak? A 19. században jelentős változás tapasztalható a jobbágyság lakáskörülményeiben. Alapvető minőségi javulást eredményezett a konyha füsttelenítése. A korábbi füstös ház helyét elfoglalta a kívülről fűthető kemencéjű „tisza szoba”, a kürtővel vagy falazott kéménnyel ellátott konyha. A konyha a népi élet színtere. A jobb módú parasztcsaládoknál a konyhából két szoba nyílt. A második sokszor raktárul is szolgáló kamra. Némi betekintést ad a 19. századi életkörülményekbe néhány ma is álló régi ház. Ezek már álltak az 1869-es népszámlálás idején, tölgy mestergerendájuk azóta is dacol az idővel. Feliratuk megőrizte a két ház építési évét: az egyik „Johan Schauf Josef Dorff 1830”, a másikon „1848 31 okt Miler” feliratot olvashatunk, míg egy kőből faragott ajtófélfába az 1836-os évszámot vésték.

A 19. században tapasztalható változások a iskoláztatás terén is újításokat hoztak. 1828-ban nyílt meg Magyarországon az első óvoda Budán. 1847-ben már 89 kisdedóvó működött az országban. 1846. szeptember 6-án nyitotta meg kapuit a józseffalvai óvoda.¹⁴ Az itteni katolikus „kisdedóvó intézet” alapítása országos viszonylatban is a koraiak közé tartozott.¹⁵ Az intézet katolikus jellege ellenére, református gyerekeket is fogadott. A következő évtől egyenrangúként ott ültek mellettük a zsidó növendékek is. Az óvoda első vezetője, korabeli szóhasználat szerint „ő ezen intézet védnevelője”, Farkas János volt. Épülete a mai Szent József út 42. szám alatt volt. A 1846/47-es évben 158 növendéke volt, 75 fiú és 83 leány. Ők csak részben józseffalvaiak, a többség sárospataki. A józseffalvai gyerekek, az első évfolyamon 50-en voltak, 26 kisfiú és 24 kislány. Egy kivételével mindannyian római katolikusok, kettő és hét év közöttiek. Fennmaradt a Kisdedóvó intézet anyakönyve. Ebben feljegyezték a gyerekek nevét, vallását, születési évet, anyanyelvét, lakását, apja vagy anyja nevét, a beiratás időpontját. Az első beírás 1846. szeptember 17-én kelt, és egészen 1940-ig használták ugyanazt az anyakönyvet. 1849 az első év, amikor a józseffalvai újonnan beiratkozottak között már mindenki magyar anyanyelvű! Az óvoda 1852. október 18-ig működött Józseffalván, ekkor a város belterületére, a ma képtárként működő épületbe költöztették.¹⁶ Ez Bretzenheim Ferdinánd tulajdonában lévő ingatlan volt. 1905-től nem Józseffalva, hanem Újpaták szerepelt a gyermekek lakóhelyeként a nyilvántartásban.

Józseffalva kisdíákjai katolikus vallásuként a sárospataki római katolikus iskolában tanultak (a településen önálló iskola soha nem működött). Ez a pataki felekezeti iskola két vegyes osztályban, majd – miként az országban sokfelé – négy osztályban tanított. Az 1843/44-es tanévben 68 diákja volt az iskolának: a vegyes osztályban tanulók szá-

ma 38, a második osztályban 30. A diáknévsorok segítségével a józseffalvai gyerekek azonosíthatók. A 243 lakosú településen a 20 iskolás diák nagyon jó aránynak számított. Józseffalván 1861-ben fogalmazódott meg önálló iskola alapításának gondolata. Az ekkor kelt kérvényből értesülhetünk arról, hogy a falu két ausztriai forint pótdadót fizet minden 12 év alatti gyermek után a sárospataki római katolikus iskola fenntartására. Józseffalva előjárói úgy gondolták ekkor, hogy a fizetendő összegből egy alkalmas tanítót tudna a község önállóan eltartani. Megemlézték az önállósodás okaként azt is, hogy a gyermekek számára gondot okoz a bejárás, sőt a 6-7 éves gyermekek téli közlekedését lehetetlenné teszi. A jövődi tanítóval szembeni elvárások között szerepelt a magyar és a német nyelvű oktatás képessége is. A tervek szerint a falu a következő évtől szerette volna Sárospatakától önállósítani az oktatását, ehhez kérték az egyház engedélyét. Az önállósodási törekvések idején a településen 30 tanköteles korú gyermek volt. Kérésük nem valósult meg, Józseffalva diákjai a település története folyamán mindvégig a sárospataki római katolikus egyház által fenntartott iskolában tanultak.

A magyarosodás folyamata

Józseffalva 200-300 fős lélekszámával a hegyaljai kisebb sváb falvak körébe sorolható. Rátka, Trautsonfalva/Hercegekút, Károlyfalva népesebb lévén erősebb, életképesebb közösség létrehozására volt képes. Különösen szembeötlő a falu kicsinyisége, ha Sárospatak lakosságával hasonlítjuk össze. Az ötezres, s majd a századfordulóra nyolcezres városka közeli szomszédsága elkerülhetetlenül befolyásolta a falu német nyelvű lakosságának életét, mindennapjait.

1785-ben a falu alapításakor a településre érkezők mindannyian német nyelvet beszéltek és római katolikusok voltak. Vallásuk, német papjuk, szokásaik összefogták a közösséget, kijelölték mindennapjaik keretét. Családi, házassági kapcsolataik a falu alapításától a közeli, s távoli német települések irányába figyelhetők meg. Kezdetben az 1785-ben betelepült svábokkal, az abaújszántóiakkal, a vencesellőiekkal, a hosszúláziakkal tartottak kapcsolatot, onnan hoztak feleséget. Az évek múltával a közeli, uradalombeli sváb falvak, Trautsonfalva és Károlyfalva lettek meghatározóak. Az innen tovább költözők, vagy házasságuk révén Trautsonfalvára, Károlyfalvára települők tovább erősítették Józseffalva kapcsolatát a német falvakkal, s egyben segítették az itteni német katolikus közösség megmaradását.

Józseffalva lakosságának alacsony száma nem tette lehetővé egy életképes, működőképes kisebbségi nyelven beszélő település létezését. Kis lélekszámából következően rá volt utalva a kapcsolattartásra (családi, házassági kötelékek) a két közeli sváb falu, Hercegekút és Károlyfalva német közösségére. Ez pozitívan hatott a sváb tudat, a közös származás emlékének megőrzésére. Az összetartozás tudatának erősítése fontos volt azért is, mert 1790-1800 körül a települést alapítók közül elég sokan tovább költöztek Józseffalváról, gyengítve ezáltal a 15-20 év alatt kialakult faluközösséget. A továbbvándorlók helyére elsősorban rokoni kapcsolatok mentén sváb falvakból érkeztek új betelepülők, megtartva, megerősítve ezáltal a kis falu sváb nyelvét és tudatát. 1789-ben került a faluba az első magyar feleség, 1815-ben az első görög katolikus. A 19. század első évtizedében példák bizonyítják, hogy a józseffalvaiak a falun és a sváb településeken kívül a magyarok köréből is választottak házastársat. Józseffalva a 19. század első harmadáig

bizonyíthatóan megőrizte egyöntetű sváb közösségét, nyelvét. A felbukkanó magyar betelepülők beleolvadtak közösségükbe. 1828-ban a népszámlálás idején csupán két családfő neve nem német hangzású. 1838-ban Fényes Elek, 1858-ban Victor Hornyánszky egységesen német nyelvű faluként tekintett Józseffalvára.

A 19. század közepén, az úrbérrendezés időszakában gyorsuló mértékű változások tapasztalhatók a falu anyanyelvi viszonyaiban. A korábban egységesen használt sváb köznyelv kezdett visszaszorulni. Ennek részben a magyar anyanyelvű lakosság betelepülése az oka: 1854-ben a tagosítás által érintett családok között már említhető számban találunk magyar családokat. Másrészt a német nyelvű lakosság magyarosodását jelzi. Olyannyira, hogy Pesty Frigyes helységnevtárában már azt írta a településről, hogy német anyanyelvüket már csak az idősebbek használják, a fiatalabbak a német nyelvet nem bírják. 1846-ban a józseffalvai óvoda induló évfolyamában 50 helybeli gyermek volt. 37 gyermek (74%) esetében a magyart és németet együtt tüntették fel anyanyelvként. 12 gyermek anyanyelvének már csak a magyart jelölték meg. Az 1840-es évek anyakönyvi bejegyzései egyértelműen jelzik a település sváb gyökereit és az erőteljesen megindult magyarosodás folyamatát. Pesthy Frigyes 1854-ben leírt szavait erősítik meg az 1860-as években keletkezett iskolai bejegyzések. Ezek szerint a józseffalvai diákok anyanyelve az 1860-as években magyar. Igaz ugyan, hogy 1861-ben, amikor a falu önálló iskola alapításának gondolatával foglalkozott, a tanári állás betöltésének feltételeként szabta meg a német nyelvtudást. Azt se felejtjük el, hogy a korabeli iskolai követelmények között szerepelt a német nyelv magas szintű oktatása az elemi iskolában, ahol németül oktadni képes tanárok tanítottak végig a 19. században. A magyarosodó, egyre inkább kétnyelvű falu az iskolai oktatás, s a német településekkel ápolit családi kapcsolatok révén valamelyest mérsékelni tudta Sárospatak, s a tágabb környezet hatását. De egyre több a patakival kötött frigy: 1860 és 1869 között 25, 1870 és 1879 között 15 házasulandó egyike vagy mindketten patakiak. A városiak nagy arányú megjelenése a faluban gyorsította a közösség kétnyelvűvé válását. Feltételezhetően a 19. század végére a köznyelv is egyre inkább a magyar lett. Az 1880-as népszámlálás az első, amely hivatalos anyanyelvi adatokat tett közzé. Ekkor a falu lakói közül csak heten vallották magukat német anyanyelvűnek, viszont 89,5%-ban magyar anyanyelvűnek. 1890-ban a település beszélt nyelveként a magyart és a németet egyaránt megjelölték. 1900-ban nem volt nyoma német anyanyelvnek a statisztikában, mindenkit magyarként tüntettek fel.

A század utolsó két évtizedében lassuló ütemben folytatódott a patakiak beházasodása a faluba. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a vallási-kulturális egység megmaradt a 19. század második felében, ugyanakkor a nyelvet nem sikerült megőrizniük, a nyelvváltás a 19-20. század fordulóján lezajlott.

Józseffalván a közösség legfontosabb összefogó ereje a vallás volt. A település első 60-70 évében szintiszta római katolikusok a lakosai, sőt a 20. század közepéig sikerült megőrizni a falu egységes római katolikus arculatát. Ez a mindennapok életét jelentősen befolyásolta. A három sváb településen hasonló szerepet játszott a vallás, így természetes, hogy nyelvi kapcsolataikon túl vallási szokásaik hasonlósága, családi kötelékek révén szoros volt közöttük a kapcsolat. Természetesen a földrajzilag közelebb fekvő Trautsonfalva szerepe jóval jelentősebb.

Az iskola mindig nagyon fontos szerepet játszik a nyelv, az identitás megőrzésében. Józseffalva esetében a pataki iskolák a magyarosítást segítették elő. „Az itt élők mindig

magyar iskolába jártak: a lányok zárdába, a fiúk a katolikus iskolába” – mesélik az öregek. Patak erős szellemi hatása nem volt ellensúlyozható. Ugyanilyen fontos elem az identitás, a nyelv megőrzése szempontjából a hasonló nyelvű településekkel a kapcsolattartás kérdése, az önazonosság és a környezet véleménye. Az egykori sváb nyelvű településekkel az elmúlt 50 évben is rendszeres és megszokott volt a józseffalvaiak kapcsolata. Családi szálak kötötték össze őket, ez természetesen mondható. Itt is – miként minden nemzetiségi településen – megfigyelhető, hogy különös hangsúly kaptak az egyházi ünnepek által teremtett találkozási lehetőségek. Az egyházi ünnepek életük elválaszthatatlan részévé váltak. A ma élő idős emberek a hagyományokat, a mély vallásosságot megőrizve életségükben fiatalok, a második világháború előtti falusi szemléletet tükrözik. A mindennapokhoz számukra ma is hozzátartozik a templomba járás. A korábbi oltárképet, amely Szűz Máriát ábrázolja, búcsúkor ma is kiviszik a templom előtt felállítandó oltárra, ilyenkor szabadtéri szertartást végeznek a nagy tömeg miatt. Ezek a találkozások az identitás ápolásának elengedhetetlen részévé váltak.

A sváb identitástudat azonban élhetett tovább a nyelv megléte nélkül is. Sajnos a második világháborút követő politikai légkör kedvezőtlenül vagy inkább tragikusan hatott az itt élő német származású lakosság identitására. A „malenkij robot” látványa (átélték, amint közeli rokonaikat Hercegkútról elhajtják a Szovjetunióba), a német kitelepítések híre, később a kuláklisák és egyebek mellett az emberek igyekeztek minél kevesebb konfliktushelyzetet teremteni. Az új nemzedékek lelkébe már nem ivódott be annyira, vagy egyáltalán nem a sváb-német származás tudata. Sárospatak városfejlődése révén egyre inkább a település részévé vált az egykori falu, egyszerűen Sallai utca lett (ma Szent József utca). Az öregek kihaltával a házakat, telkeket városiak vagy a városba frissen betelepültek vásárolták meg, őket pedig már nem érdekelte, vagy nem is nagyon tudtak arról, hogy ez egykoron, nem is olyan régen egy önálló település volt. A város tősgyökeres lakosai is lassan elfelejtkeztek Józseffalváról, a fiatalabbak önkéntelenül átvették az idősebbek elnevezését, a „falu”-t, de már nem tudták, hogy miért nevezik így.

A nemzetiségi lét egyik feltétele: azt tekintjük nemzetiséginek, akit a környezete annak tart. Józseffalván ma, a 21. század első évtizedében a nemzetiségi létnek még két nagyon gyenge eleme van jelen. Az egyik: az idős emberek és talán még a középkorúak egy része sváb származásúnak tartja magát. A másik: a kevesek részéről megnyilvánuló „a falu” elnevezés, abban az esetben, ha még tudják, hogy mit is jelent ez. Azonban ha az 1950 körül született nemzedék eltűnik e földi világból, már nem lesznek közöttük olyanok, akik önazonosságában szerepet játszik sváb mivoltuk, illetve nem lesznek olyanok, akik még értelmet tudnak adni „a falu” elnevezésnek. Ezáltal végleg eltűnik a történelem színpadáról Józseffalva, és lezárul teljes magyarosodásának folyamata.

Újpaták – Sárospatak

Magyarországon a közigazgatás legkisebb egységei a községek voltak. Az első községi törvény 1871-ben született, reformját 1886-ban fogadták el. A törvény a községek három típusát különítette el: kisközség, nagyközség, rendezett tanácsú város. A község saját belügyeiben határozhatott, szabályrendeletet alkothattott, rendelkezett a község vagyona felett, községi adót vehetett ki. Közvetlen felügyeletét a főszolgabíró gyakorolta. Legfőbb szerve a községi képviselőtestület, amely összetételében 1945-ig megtartotta a

virilizmust: felerészben közvetlenül a legtöbb adót fizetők töltötték be a tagsági helyeket. Józseffelva az 1886. XXII. tc. szerint a kisközségek sorába tartozott. Az 1880-as népszámlálás hasonló képet mutatott a faluról, mint az előző, az 1869-es. Valamelyest kisebb az összlakosság, 257 fő. 45 házban éltek, a vallási megoszlás is csak árnyalatnyi 1-2 fős eltérést mutatott. Az írni-olvasni tudók aránya változott jelentősen (110 fő). Jelentős népességyarapodást mutat ezzel szemben az 1890-es népszámlálás. A lakosság száma 10 év alatt 75 fővel növekedett, és 332 fővel elérte a település népességszámának maximumát. 1900 volt az utolsó év, amikor még Józseffelva adatai önállóan szerepeltek a statisztikákban: akkor 305-en (160 férfi, 145 nő) laktak a faluban, és már 190 falubeli tudott írni-olvasni. Fiatalos a lakosság korszerkezete, a falu népességének 53%-a 20 évnél fiatalabb. A felnőtt korosztály körében is a fiatalok aránya magasabb: 22,3%-uk 20-39 éves, 17,7%-uk 40-59 éves. Mindössze 6,9%-uk idősebb 60 évesnél. Józseffelva 52 háza jobbára vályogból épült (49 db), zsindellyel, deszkával fedett.

Voltak ellátási feladatok, amelyeket a kisközség önállóan igyekezett megoldani. Ilyen például a tűzoltás kérdése. Egy 1886-os törvény szerint a tűzoltórendeletet a község kezelte.

A tűzvészek sajnos igen gyakori „vendégek” a 19. században a településeken. Így volt ez Józseffelván is. 1882. május 13-án tűz pusztított a faluban. Nem tudjuk pontosan hány családot érintett, de biztosan többeket, hiszen megsegítésük ügyében szolgabírói levél született. A károsultak úti munkájának elengedését kérvényezték még 1882-ben,¹⁷ amelyet az újhelyi szolgabíró támogatott, s 1883-ban határozatra is emelkedett.¹⁸ A tűzkárosult lakóknak az 1889-es évben az országos közmunkáját elengedték. Zemplén vármegye monográfiájában olvashatunk arról, hogy 1890-ben is volt tűzvész a faluban.¹⁹ 1896-ban már egy újabb, Józseffelván dühöngő tűzvész károsultjai számára indítottak gyűjtést a vármegyében.²⁰ A tűzvészt követően a községben tűzoltóegylet szervezésébe kezdtek. Heinrich János bíró és Schwarcz József józseffelvai lakosok nyújtottak be kérvényt az alapszabály elfogadása érdekében a sátoraljaújhelyi főszolgabíróshoz. Az engedély megadásakor csupán a hatályos jogszabályok betartására hívták fel a figyelmüket. A várt felsőbb határozat az alapszabály elfogadásáról 1896-ban megszületett.²¹ Hiába alakult meg azonban a Tűzoltó Egylet, 1902-ben újra föllobbant a tűz Józseffelván. Erről úgyszintén a megyei monográfia számol be.²²

A századfordulót közigazgatási változások jelezték vidékünkön is. Ezek az intézkedések nem hagyták érintetlenül Józseffelvát sem. 1881-ben egyesült Kis és Nagy-Patak. 1895-ban a szomszédos település, Petrahó Bodroghalászra változtatta a nevét.²³ A sárospataki járás létrejötte előtt a környék települései a sátoraljaújhelyi járáshoz, az ottani szolgabíróhoz tartoztak. A járás 44 települése körjegyzőségekre tagolódott. Egy fennmaradt kérvényből értesülünk arról, hogy 1874-ben Petrahó, Józseffelva, Károlyfalva községek magukat, mint körjegyzőséget Sárospatak városától különválasztatni – eddigi állapotuk meghagyását – kérték.²⁴ Az irat utalt valamely konfliktusra a települések és a város között, javasolva a kiegyezést. Amennyiben az nem történik meg, akkor az újhelyi szolgabíró véleményezi a falvak kérését.²⁵ Úgy tűnik a településeknek sikerült elérni céljukat. Előbb egyesítették Józseffelvát és Ardót egy körjegyzőségbe (1877),²⁶ majd 1877. január 8-án Károlyfalvából, Trautsonfalvából, Hotykából egy körjegyzőséget, Petrahóból, Józseffelvából és Ardóból egy másikat hoztak létre.²⁷

A három kis település alkotta körjegyzőséget, előbb petrahói, majd 1895-től bodroghalászi körjegyzőségként emlegettek. 1898-tól Józseffelva a körjegyzőség központja, a három te-

1 tudomány és társadalom

lepülés közül a legkisebb lélekszámú. A jegyző 1887-től 1905-ig Turián Gábor. 1900-ban jött létre a sárospataki járás, 1905-től e járáshoz tartozott Józseffalva, a józseffalvai közigazgatás is. Ekkor már Tóth Dezső a körjegyző, majd 1908-tól 1911-ig Szanyi Kálmán. Az újpataki körjegyzőség – és az önálló Újpatak – működésének utolsó évében, 1912-ben Battha Bálint a jegyző. 1913-ban az újpataki körjegyzőség két „magára maradt” településéből – Bodroghalászból és Végardóból – és a Hercegkúti körjegyzőségből – Hercegkút, Károlyfalva, Makkoshotyka – létrehozták a Sárospatak-vidéki körjegyzőséget, székhelye Sárospatak lett.²⁸ Józseffalva Sárospatak részeként a Sárospataki Körjegyzőség része lett (ennek egyedül a nagyközség a tagja).

Sárospatak és Józseffalva élete, mindennapjai utóbbi alapításától összekapcsolódott. Jelzi ezt a kis falucska neve is. A századfordulótól egyre inkább az Újpatak elnevezés élt, sőt 1905-től hivatalosan is így emlegették. Kezdetből összekapcsolódnak a közigazgatási, az oktatási és a kulturális intézmények, a szociális, egészségügyi és a kereskedelmi ellátás. Józseffalva közigazgatási önállósággal rendelkezett. Az itt élők maguk közül választottak bírót. Sárospatak nagyközség és Újpatak kisközség egyesítése 1909-ben került jogi rendezésre. Az 1886. évi XXII. tc. 162.§-ára hivatkozva terjesztették elő Sárospatak és Újpatak leendő egyesítését. A törvény e szakasza kimondja: *„Összeépült községeknek a közigazgatás érdekei által követelt egyesítését, egyik vagy másik község indokolt s a törvényhatóság által támogatott folyamodására, az illető község meghallgatása s az egyesülés és a községi pótdadó viselésében való részesülés feltételeinek megállapítása mellett a belügyminiszter határozza el. Ha az egyesülés mind a két község lakosságának külön-külön azon része kívánja, mely a községi egyenes államadójának nagyobb részét fizeti, a belügyminiszter az egyesülést meg nem tagadhatja.”*

Sárospatak képviselőtestülete ez alapján hozott határozatot az ügyben, amelyet a sárospataki járás főszolgabírája terjesztett elő. A felterjesztést Zemplén vármegye törvényhatósága indokoltnak tartotta és támogatta. A képviselőtestület határozatát, mindkét község vagyonleltárával, a legutolsó költségvetésével, a pótdadó kimutatásával és Sárospatak kérelmével együtt felterjesztette a belügyminiszterhez. *„A törvényhatóság annak megállapítása mellett, hogy az összeépült Sárospatak és Újpatak községek egyesítését a közigazgatás érdekei felette kívánatosnak tüntetik fel, hogy a két község vagyoni viszonyainak Sárospatak község részéről előterjesztett módon leendő szabályozása mindkét község érdekeit megóvja a bemutatott iratok külön felterjesztés mellett azon kívánságának kijelentésével rendel a m. kir. belügyminiszter úrhoz felterjeszteni, hogy a két község egyesítését a maga részéről is támogatja és kérelmezi.”²⁹*

A két település egyesítésének lebonyolítása 1913-ban történt meg. A 338 lakosú kisközség véglegesen Sárospatak része lett. 1912-ben már Sárospatak költségvetésében szerepelt Újpatak költségvetése, igaz külön tételként meghatározva. 1912 után a józseffalvai adatok beleolvadtak a sárospatakiba.

Utószó

Az 1990-es évek első felében „fedeztem fel” Józseffalvát, s kezdtem kutatásaimat. Megérintett a falu történetének utolsó pillanata. Személyes kapcsolatok vonalán indult az adatgyűjtés. A levéltári kutatások is szép eredményekkel szolgáltak. 1995-ben a kutatások és adatgyűjtések nyomán elkészült egy tanulmány, amely az igen regényes *„Volt egyszer*

egy *Józseffalva*” címet kapta.³⁰ A tanulmányból készült különlenyomatok, fénymásolatok sokakhoz eljutottak. Ekkortájt kezdődött a néprajzi tárgyak gyűjtése a falubeliek, elsősorban Jaskó György által. Előkerültek a régi családi fényképalbumok, amelyek hihetetlenül gazdag tárgyi- és szellemi kultúrát őrző világról meséltek. A tanulmány eljutott a faluból elszármazott Kis-Tóth Lajos kezébe is. Kezdeményezésére, vezetésével új lendületet kapott Józseffalva kutatása. Megkezdődött a tárgyi- és fotóemlékek digitalizálása, megindultak a családfa-kutatások.

2005-ben Józseffalva alapításának 220. évfordulóján a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma „*Zempléni nemzetiségek*” címmel időszaki kiállításon mutatta be – a többi nemzetiséggel együtt – Józseffalva sváb lakosságának emlékeit. A kiállítás megnyitója nagy családi, utcabeli, józseffalvai találkozó lett. Ez a nap sokak számára újra az ÉLŐ JÓZSEFFALVÁT jelentette. Újraindult a falu kutatása, az egyházi anyagok feldolgozása. Néprajzos kollégák – Fogas-Tóth Balázs és Bodnár Boglárka – is bekapcsolódtak a munkába. 2006 év végére elkészült a település történetét és néprajzát bemutató kötet (amelyet alkotó szerkesztőként Kis-Tóth Lajos és Tamás Edit jegyezték). Az alapul szolgáló tanulmány címe már nem változott, *Volt egyszer egy Józseffalva* került a borítóra.³¹

Mit tehetünk egy falu emlékének ápolásáért a 21. század elején? Szeretnék arra biztatni mindenkit, hogy lehetőségei által önállóan vagy másokkal összefogva ismertessük meg Józseffalvát másokkal is. Mi – e kötet szerzői – a történelmi, néprajzi emlékek összegyűjtésével, közkinccsá tételével tehetünk valamit. A város megjelölheti a település térképein vagy a városrészeket kijelölő táblákon az egykor volt települést. A katolikus egyház napjainkban is következetesen használja a kápolna megjelölésére Józseffalvát helymegjelölésként. Ha sokan teszünk egy kicsit, talán többet halljuk majd Józseffalva nevét. Újra értelmet nyer a város lakói számára is e földrajzi fogalom, és tudni fogják: volt egyszer egy Józseffalva.

Jegyzetek

¹ Az újlatin nyelvet beszélőket olaszoknak nevezték e korban.

² Sáros-Patak hajdan Szabad-Királyi, sokszor királynéi, most mezővárosnak történetei = *Tudományos Gyűjtemény* 5. 1818. 9-10.o.

³ *Zemplén vármegye jegyzőkönyvei, 1796. 361-362. Zempléni Levéltár, Sátoraljaújhely (továbbiakban: SZL)*

⁴ Sáros-Patak = *Tudományos Gyűjtemény* 5. 1818. 9-10.o.

⁵ Patak, Nr. 4. Loc 59. Nr. 158. SZL

⁶ Dongó-Gyárfás Géza: Sárospatak sváb telepesei 1794-ben, in: Adalékok Zemplén vármegye történetéhez, Sátoraljaújhely, 1912. 71-72.o. Dongó említett munkájában tévesen írja, hogy Trautson herceg telepíti Patak határába a svábokat. Dongó az utóneveket magyarra fordította, a családnevek írásmódját nem változtatta meg.

⁷ 1785 június 30-án kelt az első olyan bejegyzés a halotti anyakönyvben, amely talán józseffalvai lakosra utal, a svábnak tűnő név alapján. Azonban nem mondható ki teljes bizonyossággal, hogy ők már az új telepések, vagy korábban is itt éltek, hiszen lakóhelyként mindössze a Patak elnevezés szerepel.

⁸ Sárospataki Római Katolikus Egyházközség Anyakönyvek 7. kötet: Kereszteltek: 1777-1827.; 8. kötet Házasultak: 1778-1383, Meghaltak 1778-1818.

⁹ Az augusztus 5-én született Carolus Róth esetében szerepelt a születettek anyakönyvében először az Újpatlak elnevezés.

¹⁰ Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, II. köt. Pest, 1851. 159.o.

¹¹ Hornyánszky Viktor: Geographicus Lexicon des Ungarn, Pest, 1864.

¹² Magyarország helységnévtára, 1863.

¹³ Fényes Elek: i.m.

¹⁴ Tamás Edit: Az oktatás lehetőségei Józseffalván a XIX. század közepén, in: Comenius és az utókor, Biblioteca Comeniana XII. Sárospatak, 2006. 141-160.o.

¹⁵ Fehér Erzsébet: A sárospataki óvodák múltjából = Neveléstörténet 2004/2. szám, Székesfehérvár, 114-125.o.

¹⁶ Uo. 115.o.

¹⁷ Zemplén vármegye Törvényhatósági bizottságok jegyzőkönyve (továbbiakban: TBJ), 1882. 150/215. SZL

¹⁸ TBJ 1883. 182/284. SZL

¹⁹ Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely R. T. város. Magyarország vármegyéi és városai, szerk. Borovszky Samu (a továbbiakban Borovszky) Budapest, [1905.] 131.o.

²⁰ TBJ 1896. 326/463. SZL

²¹ TBJ 1896. 451/692. SZL

²² Borovszky: i.m.

²³ TBJ 1895. 115/194. SZL

²⁴ TBJ 1774. 391 lap 315. SZL

²⁵ TBJ 1874. 391/315. SZL

²⁶ TBJ 1867. 46. lap 43. SZL

²⁷ TBJ 1877.. 46/43. SZL

²⁸ TBJ 1912. 649/1321. SZL

²⁹ TBJ 1909. 302/525. SZL

³⁰ Tamás Edit: Volt egyszer egy Józseffalva, in: R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv, szerk: Tusor Péter, Budapest, 1998. 508-519.o.

³¹ Volt egyszer egy Józseffalva, alkotó szerkesztők: Kis-Tóth Lajos – Tamás Edit, írták: Tamás Edit, Bodnár Boglárka, Fogas-Tóth Balázs, EKF Líceum Kiadó, Sárospatak, 2006.

Beke Pál

A közösségfejlesztés sárospataki lehetőségei

Az alábbiakban a közösségfejlesztés vagy a kezdeményezés, eredeti angol kifejezése, a 'community organization' jelentéstartalmához közelítő település- és közösségfejlesztés, avagy más, ugyancsak elterjedt szinonim szókapcsolattal a települések humán fejlesztésének nevezett professzió Sárospatakon alkalmazható technikáit/módszereit összegzem. A részletek előtt azonban szükséges néhány alapvető rögzítenem egyrészt azért, hogy a közösségfejlesztés ajánlott eljárásainak a népművelés/közművelődés módszereitől és formáitól való különbségét jelezzem, másrészt, hogy az ebbéli tevékenykedés folyamatosságát, tehát a település közösségfejlesztési feladatai folyamatos gondozásának fontosságát hangsúlyozzam. Megjegyzem: a közösségfejlesztési technikák majdani alkalmazása nem jelenti, nem jelentheti azt, hogy kevesebb pénzt költ társadalmának humán fejlesztésére a város, bár a befektetés mindezek eredményeképp bizonyára jobban hasznosul.¹

Alapelvek

A közösségfejlesztés az emberek olyan társas képességfejlesztését jelenti, amely alkalmazásának hosszú távú eredményeként a polgárok helyi társadalmi beágyazottsága tudatosul, meglévő készségeik megerősödnek, együttműködésük és szolidaritásuk fejlődik, illetőleg egyre inkább képesek közösen és önállóan szervezett, általuk elhatározott kulturális/közéleti cselekvésekre. Szempontunkból közömbös, hogy ez a kívánatos cselekvő habitus kiben minek révén alakul ki (alapvetően abból ugyanis, ami őket eredendően érdekli, avagy amiben részt venni érdekükben áll); a közösségfejlesztés értelme és haszna abban van, hogy ez a végeredmény a különféle, az önkormányzat által biztosított lehetőségek eredményeképp létrejött folyamatok révén minél több emberben kialakuljon. Az alábbiakban tehát azokat a tennivalókat vesszük sorba, amelyek az emberek társadalomépítő képességének kialakítását szolgálják. A hagyományosan 'népművelésként' értelmezhető szabadidő-szervezés alkalmait, illetőleg a 'kulturaterjesztésként' összefoglalható szakmai tennivalókat csak dolgozatunk végén említjük, mert bár ezek nem részei a közösségfejlesztés eszköztárának, elengedhetetlenek az emberek tájékozódásához, szórakozásához, komfortos mindennapi életéhez.

Magyarozatként emlékeztetjük az olvasót arra, hogy a második világháborút követő kommunista hatalomátvétel egyik első lépése éppen a most fejleszteni és éleszteni javasolt társas/közösségi formációk és alkalmak betiltása volt bizonyára azért, mert a körükben termelt és alakított magatartás veszélyes volt az egyen-gondolkodást, illetve a gondolkodás nélküli engedelmességet kívánó pártállam számára. Vajon a rendszerváltozást követően miért nem épült vissza azonnal mindez? Alapvetően talán azért, mert az emberekből a létező szocializmus két emberöltője alatt kihunytt az erre való érzékenység

és óhaj. A (bárhol lévő) felelős vezetők pedig vagy nem ismerték, vagy nem gondolták, avagy nem értették e gyakorlat társadalomfejlesztő funkcióját. Ám ha mégis ismerték és értették, néhányuknak éppen a felelős és autonóm társadalom lehetett (változatlanul) nemkívánatos.

Néhány helyütt azonban sikerrel alkalmazták a közösségfejlesztés eljárásait. Az elmúlt másfél évtizedben (nem számítva az eljárás honosításának '80-as évek elejétől kezdődő kísérleteit) több tucat településen vagy településrészen folytak nyilvános közösségi beszélgetések, jelentek meg helyi kalendáriumok, szerveződtek közösségi felmérések, jövőműhelyek vagy helyi 'társadalmi tervezésre' alakult különféle csoportok, gyermek- és ifjúsági önkormányzatok, közösségi rádiók, különféle egyesületek, vagy kerültek a helyi egyesületek kezébe művelődési otthonok. Ahol ezek a kezdeményezések már egy-másfél évtizedesek, ott az első egyszeri lépésből szükségképpen több következett, és immár a település belső viszonyait is fejlesztették, átalakították. Éppen ezek a szerves (az előbbiből logikusan következő) folyamatok bizonyítják alábbi lépésjavaslataink sárospataki értelmét és hasznát.

A közösségfejlesztés eredményeképp létrejövő állapotok, helyzetek és formációk maguktól csak nagyon sokára alakulnak ki. Mint szerte az országban, Sárospatakon is bizonyosan voltak/vannak ilyen egyéni vagy csoportos kezdeményezések. Közülük lehetnek, amelyek csak a feladat ötletének felvetéséig jutottak el, és segítség híján idővel elfelejtődtek. Lehetek, amelyek úrrá lettek a kezdeti nehézségeken, sikereket értek el, és eredeti szándékaikhoz képest szerényebb eredménnyel még mindig működnek. Lehetek, amelyek azóta elhaltak. Tudomásul kell, hogy vegyük: életképességük a folyamatos önkormányzati segítőkészségen, vagyis a feltételek megteremtésén és fenntartásán, valamint a közösségfejlesztés technikáinak folyamatos alkalmazásán, és a közösségfejlesztők ez irányú folyamatos munkáján múlik. És mindenekeelőtt annak elhatározásán, hogy e tárgyban történjék valami.

A közösségfejlesztés felsorolásra kerülő technikái/módszerei/eljárásai általánosnak tűnhetnek; a helybéli olvasó hiányolhatja a több konkrét sárospataki utalást, a csak e város esetében megoldandó feladatok leírását és megfogalmazását. Egy település humán lehetőségeinek fejlesztésére tett ajánlataink során többször megfogalmazták már, hogy legyünk fejlesztési ajánlatunkban konkrétabbak, a feladatsort lokális üzenetekkel bővítsük. Bizonyosan megtehetnénk ezt ez esetben is, de tudatosan nem tesszük. Az általunk képviselt humán fejlesztőmunka lényegéhez éppen az tartozik, hogy ne mi, és ne más (tehát például ne egy hivatal) mondja/fogalmazza meg a konkrét tennivalót, hanem különféle helyi műhely-összejövetelek, és a közösségfejlesztési technikák folyamatos és hosszú távú helybéli alkalmazása során maguk az odavalósiak kínlódják ki magukból azokat a válaszokat, amelyek aztán így alkalmazásuk és megvalósításuk során is a sajátjuknak tekinthetők.²

A közösségfejlesztés alkalmazni javasolt eljárásai nem szükségképpen jelentenek anyagi megtakarítást a közművelődéssel kapcsolatos mai kiadásokhoz képest, sőt, a honosítandó gyakorlat vélhetően több anyagi támogatást követel. Hozadéka nem a kevesebb ráfordítás tekintetében, hanem az életképesebb helyi társadalom működőképességében jelentkezik. Amennyiben a cél a forráshiány miatti azonnali megtakarítás, úgy be kell zárni az intézményeket, és el kell bocsátani a jelenleg alkalmazott szakembereket. Ekkor azonban az alábbiakban kifejtett tennivalókat is el kell hagyni boldogabb időkre – bár így ezek a kívánatos idők még később érkeznek el.

A közösségfejlesztés kívánatos eljárásai

(*Nyilvános közösségi beszélgetések*) A különféle helyi vonatkozású, és a nagyszabású kérdésektől a legapróbbakig terjedő témájú, az esti szabadidőben szervezett rendszeres, protokolltól mentes szabad, de irányított beszélgetések üdítően, felszabadítóan hatnak abban a települési közegben, amelyben általában csak a hivatalos fórumokon lehet nyilvánosan szót váltani. A közösségfejlesztők által vezetett, a település jelenére és különösen jövőjére, az életminőségre és a lehetőségekre, a kívánalmakra vonatkozó beszélgetéssorozat előbb-utóbb kikristályosít néhány olyan témát, amellyel külön (esetleg közösségi felmérést alkalmazva, vagy más formákban) foglalkozni kellene. A közösségi beszélgetések jó alkalmak arra, hogy bevezessék a településen kezdődő bármiféle közösségfejlesztési akciókat, egyidejűleg ismertté tegyék a közreműködő fejlesztő(k) személyét. A harmadik-negyedik alkalom általában már alkalmas arra is, hogy a település állapotáról és lehetőségeiről a résztvevőkkel közösen elfogadott helyzetképet alkossunk, és ebben együtt határozzuk meg a változásra irányuló akciók célját, tárgyát, irányát.

A nyilvános közösségi beszélgetések egyik (munkásabb, bár általában eredményesebb) variációja az, amikor az adott településen hosszabb távon foglalkoztatandó majdani közösségfejlesztő(k) alapos település-feltárása előzi meg a beszélgetéseket, ami ekkor (akár több alkalommal is) úgy kezdődik, hogy a helybéliek szembesülnek a településről kendőzetlenül megfogalmazott külső véleményekkel. Ez a technika a településen látnan meglévő negatív véleményalkotókat erősíti, a jóra való konfliktus hamarabb kialakul/megfogalmazódik, és bár kezelése nehezebb, ám gyorsabban alakulhatnak cselekvést és együttműködést vállaló akciócsoportok.

A nyilvános közösségi beszélgetések másik variációja az, amikor valamelyik jeles helybélit, vagy helyből elszármazottat beszélget sorsáról, a település és a környék jövőjének lehetőségéről egy szakavatott kérdező, lehetőleg egy, a települési munkát animáló közösségfejlesztő. Ez lehet egy egész délután vagy néhány esti óra, de kellő mondanivaló esetén akár lehet több alkalom is; átalakulhatnak ezek az alkalmak párbeszéddé, vitafórummá; ajánlhatnak a hallgatók más, általuk ismert neves helyi (vagy elszármazott) személyiséget is. A beszélgetések e típusának újabb variánsa, amikor a rendezvény az adott ember személyes környezetében (birtokán, szőlőhegyi pincéjénél, vállalkozásánál stb.) történik; ebben az esetben a szinte kötelező vendéglátáson könnyítendő illő ezt piknik-alapúra szervezni.

A cél mindegyik esetben azonos: a helybéliek körében nyilvános szóbeszéd és gondolkodás tárgyává tenni a települési állapotokat, egyidejűleg elbizonytalanítani azokat, akik a helybéli viszonyokat megváltoztathatatlanak ítélik/sugallják. A beszélgetések során megerősödnek a változtatást akarók, és így velük közösen lehet meghatározni a cselekvések irányát. A beszélgetések során megnyilvánuló helybéliek köréből lehet aztán megtalálnunk mindazokat, akik a település hasonló szándékú változtatását/fejlesztését szeretnék, abban érdekeltek, és szívesen cselekednének is.

Sárospatak esetében nyilván nem egy, hanem a város árnyalt társadalmát figyelembe vevő, tehát a résztvevők társadalmi státusa/képzettsége/foglalkozása stb. szerint válogatott több beszélgetéssorozat megszervezésére volna szükség úgy, hogy azok beindulását követően a többedik, immár konkrét tennivalókat soroló összejevetelt követően összegezett tapasztalatokat a hasonló állapotra jutó másik/többi társasággal is közösen megbeszélhessék.

(*Helyi kalendárium*) A helyi emlékezet feltárására és megőrzésére, a közelmúlt eseményeinek naplószerű megörökítésére a helyben lakók által írt és szerkesztett, évente megjelentetett települési kalendáriumokat a '80-es évek elejétől alkalmazzuk közösségfejlesztő technikaként.³ Nem az volt, és esetükben ma sem az a fontos, hogy 'mintaszerű' kiadvány készüljön, hanem, hogy az emberek megértsék: a velük, a körükben történtek általuk leírva különös és megismételhetetlen értéket hordoznak. Lehet, hogy pusztán lokális értéket, olyat tehát, ami a település határán túl érdektelen, de számukra viszont éppen ez kell közömbös legyen. A '70-es évek vége óta sok helyi kalendárium áll mintaként rendelkezésünkre, és közöttük előfordul olyan is, amelyet a település vezetőinek felkérésére külsős szakértők, újságírók, helytörténészek készítettek. Ezek általában igényesebb kiadványok, ám helyben nem teljesítették mozgósító, közösség-szervező funkciójukat, pusztán reprezentatív osztogatnivalót jelentettek.

A helyi kalendárium nem helyettesíti a település igényes helytörténeti feldolgozását, nem helyettesíti az iskolában rendszeresített helyismereti tanulnivalót, nem helyettesíti a rendszeres vagy alkalmi helyi/kistáji újságot, az azokban írottakkal nem is kell foglalkoznia. Időleges, akár évközi mellékleteiben azonban megjelenhetnek a helybéli költők versei, a valami fontos helyi eseményre, évfordulóra, neves családra stb. vonatkozó emlékezés, helyi recept- vagy fotógyűjtemények, tematikus iskolai dolgozat-összeállítások, helyi rajzversenyek, alkotótáborok pályamunkái stb.; valamennyi olyan dokumentum tehát, ami a helybéli életre vonatkozik, arról szól, azt ábrázolja, és ezzel a helybéli identitást erősíti.

A kalendáriumok előkészítésének és szerkesztésének munkája során kerülni kell a helyi értelmiségiek túlsúlyát; a legszerencsésebb megoldás az, ha egy több nemzedéket tanító tanárt nyerhetünk meg az előkészítést végző csapat lelkének, aki aztán maga köré a legkülönbélebb embereket gyűjtheti be arra figyelemmel, hogy ők azért az írásbeli kifejezőkészség elemeinek birtokában legyenek. Persze kellenek a csapatba szervezők, mint ahogy kellenek hirdető is. Szerencsés, ha ez utóbbiak is kifejezetten helybéliek, akik hirdetésének díja hozzájárul a nyomdatermék előállításához. Közösségfejlesztő csak a munka elindításához szükséges, akinek a 'szerkesztőség' önálló működésétől kezdődően feladata pusztán a külső véleményformálás. Döntő szava nem lehet. Megjegyzendő, hogy a kiadvány a közösségfejlesztés szempontjából csak akkor hordoz értéket és eredményt, ha alapító szerkesztősége évekre összekovácsolódik, és már a többedik kalendárium megjelenését követően új helyi emberekkel is bővült.

(*Helyi tankatalógus*) A „tanítana-tanulna” címjegyzék ugyancsak a '80-es évek elejének népművelő-szakmai innovációja volt; önálló kötetei ritkák, inkább a kalendáriumok egy fejezetét jelentik. Esetükben a kalendáriumoknál egyszerűbb akcióról van szó, és attól eltérően elkészítése nem társadalmiasítható, szerkesztését a közösségfejlesztőknek kell végezniük. A tankatalógus a helybéliek nevének, címének, és ha szükséges, telefonszámuknak feltüntetésével abc-rendbe szedi mindazokat a témákat, amelyekhez valaki(k) ért(enek), és jártasságukat magánúton az érdeklődőknek szívesen átadnák, illetve azok érdeklődési körét és adatait, akik valamit meg szeretnének tanulni. A módszer a közösségfejlesztők által szervezett adatgyűjtést követően egy szerkesztett kiadványt eredményez, amely minden helybéli háztartásba elkerül – ezt követően az érintettek bízva minden további lépést. Érzékelhető sikere esetén a tankatalógus egy-másfél év múlva bővített kiadvással újra megjelenhet feltételezve, hogy a korábbinál többen ajánlják majd

saját jártasságuk megismerését másoknak, illetőleg, hogy megint mások bátrabban vallják meg járatlanságukat, tanácsadót keresve.

Az önműködő rendszert figyelemmel kísérő népművelő (közösségfejlesztő, ifjúságsegítő, szociális munkás) természetesen ötletet kaphat bizonyos ismeretek szervezett formában való terjesztésére, klubok vagy szakkörök, esetleg önálló egyesületek szervezésére; de ez már egy másik, bár ebből logikusan következő lépés. A tankatalógus értéke és lényege természetesen nemcsak az, hogy valaki valamit megtudhat/megtanulhat, hanem annak érzékeltetése is, hogy egyszerű ismereteink (a rétes- vagy a kovászos uborka - készítés, a tapétázás, a kaszálás, a fotózás, a tolltisztítás, stb.) nem lebecsülendő, sőt! – mások számára fontos értékkel bírnak. A manapság lekezelte hétköznapi tudást lehet ezzel az eljárással fölértékelni, miközben persze értéket jelent az is, hogy az önkéntes, az érdeklődésen, az érdeken alapuló ismeretszerzés összehoz embereket, családokat is, közöttük új, barátságos viszonylatokat teremtve.

Sárospatak kistérségi szerepköréből adódóan természetesen elkészíthető a tankatalógus kistérségi változata/variációja is, hiszen az érdeklődők bárhová való eljutása manapság nem megoldhatatlan. Esetleg városi sikere után a második készülhet így. A kistérség egészét érintő kiadvány nemcsak az eltérő ismeretanyag és az érdeklődési kör nagyobb szóródása miatt lehet érdekes, hanem a térségi emberi együttműködések sokasítása miatt is hasznos, fontos.

Egy, a művelődési otthon iránti megváltozott igényeket jelző tanulmány⁴ egyik táblázatában a kívánatos művelődési otthoni sajátosságok szempontjait gyűjtötték össze. Tanulságos, hogy abban a megkérdezettek 28%-a tartotta fontosnak azt, hogy az intézményben „legyen lehetőségük az embereknek arra, hogy bemutathassák, hogy másoknak átadhassák tudásukat”. Ezt a kívánalmat bőven kielégíti a most javasolt közösségfejlesztő módszer, és még intézmény sem kell hozzá. A szerző rákérdezett arra is, hogy van-e valakinek valamilyen speciális tudása, olyan, amit szívesen megmutatna vagy átadna másoknak. A megkérdezettek 24%-ától igenlő választ kapott. A 'felajánlott' tudásanyagból mesterségbeli tudás, korszerű tudományos és közhasznú ismeret 9%, humán értékek ápolása 6%, szabadidős, művelődési tevékenységek 5%, háztartási, otthonépítési ismeret 4%. Ez nyilván Sárospatakon sem lenne másképp. A helyi tankatalógus mindezt önkormányzati infrastruktúra nélkül kínálja azzal a hozzáadékkal, hogy az érdeklődésen alapuló ismerkedés a helyi társadalom szövetét erősíti.

(*Önkéntes szolgálatok*) Az önkéntes szolgálatok alábbi variációinak kialakítása helyi közösségfejlesztői munka eredménye, annak egyik 'terméke' lehet. Egy-egy hosszú távon hasonló, alkalmi feladat vagy feladatrész társadalmiasított megoldására szervezett, önkéntesekből álló, idővel akár egyesületté formálódó munkacsoportok az önkormányzat funkciói szerint közvetlenül a hivatal szervezetei vagy a település hasonló célú intézményei mellett szerveződhetnek (korrepetálás, idősgondozás, gyermekfelügyelet, a műemlékvédelemben, a természet- és tájvédelemben való közreműködés, stb). A temetőben lévő híres emberek sírjának iskolásokkal való gondoztatásáról szóló ötlete, és pl. a helybéli hajléktalanokra vonatkozó problémafelvetése is önkéntes szolgálattal oldható meg. Az alkalmi önkéntes feladatellátás a hivataltól és intézményeitől függetlenül, pusztán az emberek, a családok között is elképzelhető; ez esetben az együttműködésben részes emberek a képességeik szerinti feladatellátásban állhatnak egymás szolgálatára, segít-

ségére (korrepetálás, gyermek- és idősfelügyelet, bevásárlás, betegkísérés, valamiféle házi vagy ház körüli munka, kerti tanácsadás, autós ügyintézés, szállítás stb.); a rendelkezésre-állás természetesen kölcsönös és általuk közösen nyilvántartott.

Az önkéntes szolgálatok fenti, vagy bármely más variációja a helybéli társadalmi szolidaritást erősíti; azt a jobbra elfeledett, a közelmúltban és jelenleg legfeljebb az egyházak által végzett/szorgalmazott habitust, ami valamikor jeles és általános hazai gyakorlattal bírt. A különféle önkéntes szolgálatok megerősödése esetén az ebben aktivizált polgárok városi szintű együttműködése is kívánatos; bizvást remélhetjük, hogy az ebben közreműködők azt idővel maguktól is megszervezik.

Természetesen elképzelhető, hogy egy 'önkéntes szolgálattal' kezdett akció olyan sikeres és annyi feladatot halmoz, hogy az meghaladja egy alkalmi csoport, vagy az adott célra alakított egyesület kereteit, és különösen feladatellátó képességét. Ebben az esetben az önkormányzat kössön feladatellátó szerződést az érintettekkel, és azt mindaddig újítsa meg, amíg a szervezet munkát talál. A kezdeményezések intézményesülhetnek is, ha a feladatellátás láthatóan hosszú távú és bizonyosan szükséges.

(Közösségi felmérés) Ez a technika az e feladattal megbízott közösségfejlesztők által vezérelt, akár hónapokon át szervezett és bonyolított módszer, amelynek során a feladat megvalósításában résztvevő helybéliek által szerkesztett és szervezett kérdőíves felmérés a mindenféle (avagy a megtalált résztvevők által szűkített, csak meghatározott részletre koncentráló) helyi állapotok megváltoztatására való lokális igényt/véleményt tudakolja ki. A helyben megoldandó feladatokhoz helybéli feladatvállalókat is kereső akció a nyilvános kiértékelést követően az eredmény/óhaj szerinti tervezőmunkához megtalált önkénteseket és az időközi csatlakozókat egyidejűleg aktivizálja, munkájukat ütemezi szerencsés (ám kívánatos) esetben az önkormányzattal közösen elhatározott feladatmegoldásra. A közösségi felmérés az előbb ismertetett eljárásoknál időben hosszabb és tartalmában összetettebb eljárás; sikeres bonyolítás esetén a település zömét megmozdítja, és többféle további közösségfejlesztési módszer 'előszobája', kezdete.

A metódus hallatán szokás ezt különféle technikájú felmérésekkel, PR-módszereket ötvöző (közvélemény)kutatásokkal helyettesíteni. Megjegyezzük, hogy a 'közösségi felmérés' szókapcsolattal illetett közösségfejlesztési eljárás azoknál lényegesen többre képes pusztán azért, mert esetében nem tájékozódásról, hanem alapvetően aktivizáló műveletről van szó, amiben bár fontos a helyben megoldandó feladat meghatározása, de legalább annyira fontos a megoldásában közreműködő helybéliek megtalálása. Kombinált tennivalóról van tehát szó, és az „időlegesen megbízott közösségfejlesztők” közreműködését azért is hangsúlyoztuk, mert ezt eredményesen alkalmazni helyben közismert humán szakemberekkel vagy hivatalnokokkal nem lehet.

(Jövőműhely) A „Jövőműhely” közösségfejlesztők közreműködésével és vezérlésével végzett helyi település- és társadalomfejlesztő tevékenység, amelynek eredményeképpen a folyamat során a helyben lakók fogalmazzák meg kívánalmaikat és víziójukat saját településükről és környezetéről. A hosszabb időn át szervezett és témánként több önkéntes munkacsoportot foglalkoztató tervezőmunka az eredmény elfogadását követően a részletkérdések megvalósításával foglalkozó közös munkában folytatódhat. A Jövőműhely esetében különösen fontos az önkormányzattal való folyamatos és összehangolt

együttműködés, különben a tervezőmunka illegalitásba kerül, és politikai felhangjai lesznek. Az eredményében a közösségi felméréssel rokonítható technika attól alapvetően a hosszabb távú feladat-meghatározásban különbözik.

(Társadalmi tervezés) A „társadalmi tervezésként” magyarra fordított angolszász eljárás a településen létrehozandó bármiféle beruházás, fizikai fejlesztés tervezési fázis előtti részletes meg-és kibeszélését jelenti annak érdekében, hogy az azzal járó bármiféle sérelmek vagy feszültségek ne az építkezés során fogalmazódjanak meg, hanem már azt megelőzően feloldódjanak. Természetes, hogy semmit sem lehet létrehozni úgy, hogy valakin sérelem ne essék, ám ezzel (az egyébként időigényes, és nagy műgonddal végzett) technikával szinte minden esetben megtalálható a legkisebb közös többszörös. A társadalmi tervezés során felmerült helyzeteket az ismeretlen eljárások, következmények megtanításával/megtanulásával lehet megoldani. Fontos, hogy a leendő beruházás lehetőleg mindenki egyetértését bírja, arról nem beszélve, hogy egy létesítmény csak jobb lehet egy helyi társadalmi tervezés eredményeképp.

Sajátos válfaja a társadalmi tervezésnek a város adott intézményrendszerének valamilyen külső ok miatt történő átszabása, szűkítése (például a mai, sok esetben kényszerű iskolabezárási hullám) avagy a város intézményeinek, kapacitásának bármiféle belső/külső okból való bővítése (pl. ipari zóna vagy akár lakópark kijelölése esetén). Ez is társadalmi tervezést kívánó helyzet és állapot, amit közmegegyezésre megoldanunk bár nehéz, de jeles társadalomépítő hozadékot jelentő akciósorozat.

(Tanulókörök) Bármiféle gyakorlati, közéleti, humán témában, a közösségi felmérés vagy a Jövőműhely során, esetleg a tankatalógus révén felmerült, avagy a később említendő technikák eredményeképp megfogalmazódó témákban 12-18 fő számára jelentős otthoni felkészülést igénylő, esetenként közös tanulással és konzultációval járó közösségi tanulási forma. Lényege a kifejezetten önkéntes részvétel, időtartama általában néhány hónap, ezt követően a tapasztalatok szerint a társaság átalakul (megszűnik, oszródik vagy bővül, esetleg más témát keres/talál, például az eredeti téma egyik részletkérdésével foglalkozna) vagy akár egyesületben önállósul. A skandináv (eredetileg finn) tanulóköri mozgalom százezres kurzusokat, regionális és országos központot, központilag biztosított oktatóanyagokat, a hasonlók iránt érdeklődők rendszeres találkozását, támogatott utaztatását jelenti. Bár ez a struktúra nem épült ki nálunk, ám ettől a tanulókörök bátran megszervezhetők különösen, ha a szándék önkormányzati támogatást kap, és ha akad olyan helybéli szervezet (iskola, művelődési otthon, népfőiskolai központ stb), amely az ilyen tanulókörök rendszeres találkozóit szorgalmazza és lebonyolítja.

Közösségfejlesztési eljárásként akkor sikeres, ha szervezői és mozgatói a feladatot vállaló helybéliek. Bátorításuk esetén jól kiépített hátországot kell, hogy teremtsünk a tanulni- és tudnivalók, az előadók, a konzultánsok, a tanulmányi segédanyagok, a számukra biztosítandó eseti tanácsadás, valamint a hasonlók iránt érdeklődők megismerése tárgyában. Kistáji, tehát néhány környékbeli településre kiterjedő változata is megszervezhető.

Bár nem lehet feladatomban, hogy az emberek felkeltett érdeklődése szerinti leendő tanulóköri témákat orientáljam, de például a testvérvárosi kapcsolatok szervezése, vagy a turisztikai fejlesztések mentén is sok olyan téma akadhat, ami a szakmásváltási bizonylat

(tehát a bizonyítvány) nélküli, pusztán a tájékozottság okáért végzett tanulást/tájékozá-
dást eredményezheti.

A már idézett művelődésszociológiai kutatás szerint a pusztán andalító művelődési tevé-
kenység helyett az emberek manapság (hasonlatosan a '70-es évek derekán is érzékel-
hető, akkor a háztáji földek növekvő hozama, az intenzív kertészeti kultúrák elterjedése, a
megnyíló vállalkozási lehetőségek miatt, ma bizonyára hasonlóképp a megélhetés okán)
ismét előtérbe helyezik az ismeretszerzést, a tanulást, ismereteik korszerűsítését. E te-
rületen tehát finom változások részesei vagyunk; közösségfejlesztési lehetőségeinkkel
éppen ebbe kell, hogy beépüljünk.

(Népfőiskola) Bár Sárospatak esetében a népfőiskolát értelmezni és annak fejlesztését
szorgalmazni nagy pimaszságra vall, de az önálló épülettel és állandó menedzsmenttel
rendelkező, elsősorban néhány környékbeli apró falu számára közös együttműködéssel
megszervezett bentlakásos képzési forma, amelynek egy-két hétig tartó kurzusain 12-25
azonos képzettségű/élethelyzetű környékbeli, jobbára felnőtt tanul, itt sem jött létre az utób-
bi évtizedekben. Mint közismert, ennek ajánlatát/tematikáját a helyi/kistáji igények szerint
kell meghatározni. Az oktatásnak a résztvevők szabadidő-struktúrájához kell igazodnia (pl.
mezőgazdasággal foglalkozók számára bentlakás csak a téli hónapokban; a munkanél-
küliek képzése a közmunkával nem terhelt időszakban, a fiataloknak a nyári szünetre
figyelemmel, stb). A népfőiskolák hagyományos társadalomépítő, háztartástani, gazdasági,
közéleti kurzusai mellett szakmai, esetleg OKJ-s képzéseket is szervezhetnek, de ezek
esetében is alkalmazni kell a népfőiskolai képzési mód közösségépítő formációit.

A sárospataki turisztikai fejlesztések tárgyában kiemelt figyelmet kell szentelnünk a
képzésekre. Tolmácsok, idegenvezetők képzésére és ezek szervezett továbbképzésé-
re. Helyi túravezetők képzésére, lakóhelytörténet oktatására. És még hozzátehetnénk a
példákat sorolando, hogy ennek keretében lehetne alkalmassá tenni a Református Kollé-
giumba látogató hazai és külföldi turisták vezetésére az ottani diákokat, a vallási turizmus
révén érkezők gyámolítására a presbitereket és a lelkészképző diákjait, a Sárospatakra
és környékére kiránduló iskolai osztályok fogadására a tanítóképzősöket, a Bodrog-menti
vadvízország megismertetését elősegítendő a helyi természetvédőket stb.

A népfőiskola infrastruktúrája nyáron a turistaforgalom számára, tavasszal és ősszel a
városi iskolák erdei iskola-típusú formációira, esetleg az alább kifejtendő MFR-típusú
oktatási formára is alkalmas lehet.

(Az érintett szülők egyesülete által szervezett szakmunkásképző /MFR/) A helyben a
vállalkozásukból élő családok gyermekeinek létesített, az érdekelt szülők által alapított
egyesület helyi szakképző iskolájának ötlete a '30-as évek franciaországi innovációja
volt. A módszer elterjedt, és manapság az egész frankofon világban kitűnően szolgálja a
nagyvárosoktól távoli, leginkább a kisvárosok és aprófalvas környékük fiataljainak szak-
munkásképzését, a szülők ottani vállalkozásainak szakszerű folytatását garantálva.

A '90-es évek elején Magyarországon is megkíséreltük e szisztéma honosítását. A szak-
munkásképzés rendszerének akkori mozdíthatatlansága, illetőleg az akkor még insta-
bil vállalkozói réteg miatt kezdeményezésünk annak ellenére vallott kudarcot, hogy azt
az odakünn már régen intézményesült kezdeményezés (francia neve szerint Maison
Familiale Rural = MFR) párizsi központja is támogatta volna tematikákkal, pedagógiai

programmal, oktatóanyagokkal, szakértőkkel, esetleg pénzzel. Az akkor elmaradt támogatások nyilván most is rendelkezésre állnak, ha valaki (esetünkben Sárospatakon és térségében) a szisztéma megfontolt honosítását megkezdené.

Az MFR alkalmas eljárás arra, hogy az elvándorló fiatalokat a város/a család magánál, helyben tartsa. Ha az érintettek közül kellő számú érdeklődőt találunk, a velük való egyeztetést, alapvetően a szisztéma elvi megismerését és elfogadását követően a megalakítandó szülői egyesület képviselői ki kell utazzanak tapasztalatszerzésre. Ezt követően kezdhetik el a látott/megismert minták alapján saját pedagógiai programjuk, tanterveik és tanmeneteik kidolgozását, illetőleg valamennyi olyan tennivaló elintézését, amelynek megléte feltétele a leendő oktatási intézmény akkreditálásának, regisztrálásának és nem utolsó sorban fejkvótájának.

Hangsúlyozandó, hogy az oktatási intézményt az abba járó gyerekek szüleinek egyesülete működteti, az tartja fenn, és ez alkalmazza a tanárokat is. Általános franciaországi tapasztalat, hogy miután gyermekük elvégezte az iskolát, a 2-4 esztendő alatt az iskolai közéletben aktivizált felnőttek nem hagyják fel szervezőmunkájukat, hanem, mert megszokták és megszerették a közszereplést, feladatot keresnek és találnak maguknak, így termelve/bővítve a településért cselekvően elkötelezettek táborát. A szakképző-iskolát fenntartó egyesület lehetséges alapítóit nemcsak a mezőgazdaságból (a termelésből és a termény/termékfeldolgozásból) élő családok köréből, és nemcsak az iparos, a kereskedő vállalkozók között lehet megtalálnunk, hanem a város és a kistáj fejlődésben lévő turizmusában érdekelt helyi/térségi családok között is; a vendéglátósok, a szálláshely-tulajdonosok és üzemeltetők, az utaztatással, az idegenvezetéssel, a tolmácsolással foglalkozó családok köréből tehát. A városi és a környékbéli turizmus fejlesztési szándékait csak szakképzett emberek (és leginkább az ebben érdekelt vállalkozásokban részes családok gyermekei) valósíthatják meg.

(Gyermek-és ifjúsági önkormányzat) A gyermek- és ifjúsági önkormányzatok gyakorlata 1992-ben honosult, ugyancsak francia példa alapján. Az eljárás lényege, hogy a település 12-18 éves korosztályából azokat, akiket a településért végzett önkéntes munka érdekel, szabályos, a felnőtt önkormányzat választási eljárását alkalmazva helyzetbe hozzuk és ezzel közjogi gyakorlatot biztosítunk számukra kortársaik érdekképviselője és érdekvégyesítése feladatkörében. A módszer akkor sikeres, ha működésükhöz a felnőtt önkormányzat pénzeszközöket és döntési jogköröket ad át, ha véleményüket az őket érintő kérdésekben valóban kikéri és komolyan is veszi. A szerte Magyarországon elterjedt forma az érintettek országos tapasztalatszerzésének lehetőségét biztosítja, a francia (az olasz, a román, a szlovák) gyakorlat pedig a nemzetközi kapcsolatok építésére alkalmas. A gyermek- és ifjúsági önkormányzatokban több évig aktivizált fiatalok megértik, átlátják és begyakorolják a települési szintű tennivalókat, a képviselő-testületek generációváltásánál már számítani lehet rájuk.

A többi formációhoz hasonlóan ez a közösségépítési eljárás is érzékeny; esetünkben első sorban az őszinteséget kell hangsúlyoznunk. Csak abban az esetben van értelme ezt a módszert alkalmazni, ha a felnőtt önkormányzat képes önmérsékletre a fiatalokat illetően, ha valóban átad feladatokat, és a feladatátadást követően nem agresszíven kifogásolja a megvalósítást. Szükséges, hogy a fiatalok mellett empatikus felnőtt segítő működjön közre; szerepe nem szabályozó, hanem kifejezetten és csakis orientáló, tanácsadó.

Hangsúlyozzuk, hogy a települési gyermek- és ifjúsági önkormányzat nem azonos az egy-egy iskolában vagy internátusban működő diákönkormányzattal, esetleg ezek valamilyen városi együttműködésével, 'kerekasztalával'. Ez utóbbiak egy-egy oktatási intézményben hatályosak, vagy a település középiskolás népességére vonatkoztatottak. (Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy az iskola véleményünk szerint a tanulás, és nem a demokrácia műhelye; abban ily módon demokráciát játszani fából vaskarika, és csak a fogalom tudatos összezavarását, a demokrácia fogalmának és gyakorlatának lejáratását szolgálja. Valódi érdekképviselet, érdekvédelem és érdekvédelem csak települési szinten képzelhető el az ifjúság teljes körére, ami tehát független beiskolázottságtól, és a helyben lakás okán mindenkire érvényesíthető. Különösen, mivel települési léptékben ugyancsak demokratikus képviselői elvek érvényesülnek. Jó esetben).

Ha a kistérség 16 településének zömében megalakul a helyi gyermek- és ifjúsági önkormányzat, úgy ezek (hasonlóan Magyarország más kis- és mikrotérségeihez) kistérségi együttműködésüket is megteremthetik. Így a fiatalok, gyakorlatilag a 14-28 éves korosztály térségi érdekképviselethez jut (például a lakáshoz/házhelyhez jutásban, a szórakozóhelyek létében és működésük megítélésében, a képzési és átképzési lehetőségekben, a kezdő vállalkozókra vonatkozó segítség módjainak kidolgozásában és egyéb, az érintettek által fontosnak minősített kérdésekben).

Érdekes, hogy a felhasznált irodalomban jelzett anyagok egyikében sem merül fel a korosztályi érdekképviseletre vonatkozó utalás. A közművelődési szakfelületi jelentésben arra ugyan történik utalás, hogy a Sárospataki Diáknapok '60-as - '80-as években folytatólagos gyakorlatát fel kéne eleveníteni, ám ebbéli javaslatukat az önkormányzathoz címzik. Az eszükbe sem jut, hogy ezzel éppen a diákokat (a felsős gimnazistákat, a lelkész-képző diákjait, a Tanítóképző hallgatóit, a HÖK-szervezeteket stb.) lehetne megbízni. Pedig mi mástól lenne cselekvőképesebb és a másik emberrel együttműködő egy jövőző felnőtt, ha nem attól, hogy ilyen szervezőmunkában begyakorolta magát?

(A helyi nyilvánosság megteremtése) A választási gyűléseken kívül egyedül a közmeghallgatás intézménye rendszeresítődött Magyarországon a helyi ügyek közös megbeszélésének formájaként. Javasoljuk, hogy valamennyi fontos, több embert érintő kérdésben az önkormányzat, a helyben működő, közélettel foglalkozó egyesületek, a gyermek- és ifjúsági önkormányzat, a helyi kalendárium és az újság szerkesztősége, az iskola vagy bármilyen más intézmény szabadon hívjon össze megbeszélést bármiféle közérdekű téma, annak alternatív megoldásainak/variációinak ismertetésére, megbeszélésére. Ennek során lehessen kérdezni és ellentmondani. Lehessen új szakértőt kérni, és lehessen vele majd később folytatni a témát. Az összejöveteleken felvetett témák szerint alakuljanak különböző munkaközösségek, műhelyek az adott kérdés alapos körüljárására. Ezek tájékozódásuk/munkájuk végeztével ugyanilyen kör előtt számoljanak be arról, hogy mire jutottak. Minden lehetséges eszközzel (például erkölcsi és anyagi támogatással, helyiség- és irodahasználat biztosításával stb.) elő kell segíteni azt is, hogy az adott téma/kérdés iránt érdeklődők közös munkájukat az arra orientált, a feladat megoldásában részt vállaló egyesületben folytathassák. Mindez kerüljön nyilvánosságra a helyi tévében, újságban. A gyűlés-sorozatokat tudatos helyi felvállalása és az azokról való folyamatos tudósítás évek múltán nyitott és tájékozott helyi közéletet eredményez.

A '90-es évek elejének szakmai innovációjaként jelentek meg Magyarországon a *közösségi rádiók*, amelyek az igényes helyi tájékoztatás érdekében, a civil társadalom kiépítését szorgalmazva és ebben mintegy tanácsadóként közreműködve, alapvetően önkéntesekkel dolgozva sugároznak. Sárospatakon ennek intézményi, városi, kistérségi variációja is elképzelhető úgy, hogy a lehetőséget fel kell ajánlani néhány érdeklődőnek. Bizonyos, hogy mint szerte Magyarországon, úgy itt is találunk e műfajra érzékeny és tehetséges önkénteseket. Az ORTT időnként pályázatot hirdet a használható frekvenciákra, és ez (különösen kis, pár kilométeres hatókörre) általában sikerrel szerezhető meg. A kistáji közösségi rádió a hallgató szempontjából a lokális, az adott intézményre, a városra vagy térségére, legfeljebb a Zemplénre, a Bodroghözre vonatkozó hírek, tudósítások, riportok miatt különösen érdekes, a helyi nyilvánosság megteremtésében végzett szerepe tehát óriási. A rádiózásban közreműködő önkéntesek számára különös képességfejlesztő lehetőséget biztosít. Nem felejtendő, hogy ők bizonyára a legteljesebb mértékben amatőrök; Sárospatakon és környékén eddig nem volt módja valakinek a rádiózásban gyakorolnia magát. Az adásban, a műsorszerkesztésben közreműködőkön kívül sok műszaki- és szervezőmunka adódik, sokak számára teremt tehát értelmes elfoglaltságot a rádiózás üresen elfolyó szabadidejük terhére.

A helyi *kábeltelevízió* műsorába kistérségi híradót szerkeszthet egy erre vállalkozó csoport, egyesület, esetleg a gyermek- és ifjúsági önkormányzat. Nem az a feladat, hogy a helyi (önkormányzati) híradót pótolja, hanem hogy az általuk biztosított tájékoztatás mellett sokszínű és sokféle hír-és képanyag kerüljön el a lakásokba úgy, hogy ahhoz hozzá lehessen szólni, azokat szabadon lehessen tovább fűzni. (A Győr-Moson-Sopron megyei Kisbábót Kocsmatelevíziója e kis faluban különös és fontos helyi nyilvánosságot teremt évek óta. Ha Sárospatakon él hasonló elkötelezettségű amatőrfilmes, egy, a filmekkel együtt szervezett mintaadó találkozásra elhívható az odavalósi szerző valami hasonló folyamat pataki elindítására.)

A város *internetes honlapjának* bizonyos oldalait is lehet erre alkalmas, esetleg e célra életre hívott egyesülettel szerkeszteni. Az ebbéli közös munka összekovácsozza az ez iránt érdeklődőket, és általuk olyan friss szempontok, interaktív oldalak jelenhetnek meg, amire egy ezzel foglalkozó profi nem is gondol.

(*Egyesületek*) A klasszikusnak mondható civil szervezetekből több is van Sárospatakon, ám az is bizonyos, hogy még sok természetvédő, környezetvédő, közéleti, műkedvelő művészeti, a nem, a kor, a foglalkozás, az élethelyzet vagy hobbi szerinti társaság szerveződhet az erre irányuló bátorítás és fejlesztőmunka hatására. A minél több önálló és autonóm helyi szervezkedés és szervezet határozott cél kell, hogy legyen, és minden erőnkkel azon kell legyünk, hogy kapcsolati hálójuk a jelenleginél sokkal jobban keresztül-kösse az egész várost.

A különféle egyesületek támogatására csekély összegű helyi pénzalap létezik. Az összeget növelni kell, és el kell különíteni azt a városi nagyrendezvényeket támogató alaptól. Az egyesületek száma már a további támogatás ígértétől, és különösen garanciájától bővülni fog, és bővítheti azt a közösségfejlesztési munka is. Az autonóm egyesületi lét és élet a város társadalmának és a városi közösségek fejlesztésének leghagyományosabb, ám legfontosabb útja-módja, éppen ezért tevékenységüket és munkájukat nemcsak pénzzel, hanem igényes fejlesztő-segítő munkával a háttérből is gyámolítani kell.

Még a '80-as évek derekán járt egy magyar népművelői csoport egy francia kisvárosban azt tanulmányozandó, hogy ott hányan vannak, milyen célra szerveződnek és miként működnek az ottani egyesületek. Érdekelte őket az egyesületek finanszírozása, és az is, hogy együttműködésük mennyire tartós, s hogy a város kötelező feladatainak ellátásában számít-e rájuk, tehát hogy az egyesületekkel miképpen társadalmiasítja önkormányzati munkáját? A majd' tízezres kisvárosban ötvennél több egyesületre akadtak. Miután mind-egyikkel találkoztak, a búcsúestén három ismeretlen emberre akadtak. Kiderült, hogy ők a város alkalmazásában álló társaság- és közösségfejlesztők, akiknek az a dolga, hogy a város polgáraiból kéthavonta egy-egy új egyesületet alakítsanak. Ha bejegyezték az új szervezetet, és ha az működni kezdett úgy, hogy tevékenységéhez már fedezetet is szerzett (például sikeresen pályázott), állásban maradhattak újabb két hónapig. Feladatuk tehát a folyamatos egyesületszervezés, mondhatnánk, hogy az állandó közösségte-remtés volt.

Megismerve a szisztémát megkérdezték a polgármestert, hogy miért vállalja, miért szorgalmazza ezt, s végül hol a határ? Mikorra elvárható, hogy a kisváros társadalma a lehetséges közösségekkel teljesen meg- és átszervezett legyen? Mikortól nem lehet megkövetelni tehát tőlük a kéthavonkénti teljesítményt? Válaszában nem mondott határidőt. Szerinte az idők végezetéig folytatható ez a közösségi fejlesztőmunka annál is inkább, mert mindig vannak/lesznek csoportok, amelyek szükségképpen felbomlanak. Vagy azért, mert időközben teljesítették feladatukat, vagy mert az abban közreműködők megunták a részvételt. Esetleg harag támadt közöttük. Mindig adódnak új résztvevők egy korábban nem gondolt közös feladatmegoldásra. A szervezőmunkának már azért sem lehet vége, mert az emberek elfelejtették az egymás közötti együttműködést, a közösségben való munkálkodást. Nem nagyon érdekli őket a másik ember. Nem érdekli őket semmi, csak saját s legfeljebb családi jól-létük, s ezt ő nem tartja elegendőnek, tenni akar ellene. Az ember társas lény, és a véletlenszerű együttléteken, az iskolán és a munkahelyen túl még számtalan közösségbe kell merítenie magát azért, hogy képességeit kifejlessze, ismeretei árnyaltak, világlátása harmonikus legyen. Maguktól immár nem képesek megtalálni társaikat mindabban, ami érdekli őket. Még gyakran abban is cselekvőképtelenek, ami az érdekükben áll. A régen bizonyára megvolt képesség szinte mindenkiben kihuny a megerősödött magánvilág, a televízió meg az autózás, az egész kinyílt univerzum okán. És ha régen sem volt meg, hát most viszont legyen, mert ebben a globálissá vált világban csak a lokalításban találhatja meg önmagát az ember családján és gyerekein túl, a baráti körökből épülő közösségek által.

Tulajdonképpen Tamási Áron Ábeljének tanulsága rejlik indoklásában. Hiszen mi mástól lehetünk valahol otthon a világban, mintsem az ismerőssé vált emberektől, a baráti-közösségi viszonyok tömegétől, az ezekkel teremtett számtalan emberi kapcsolattól?

Sárospatakon 1833-tól Kaszinó, 1869-től Olvasó Egylet, 1873-tól Polgári Olvasókör, 1874-től Irodalmi Kör, 1893-tól Társaskör, 1897-től Iparos Ifjúság Önképző Köre, 1899-től Polgári Kaszinó, 1900-tól a Hitelszövetkezet Népkönyvtári Egyesülete, Református Nőegylet, 1902-től Izraelita Nőegylet, 1904-től Bét-Hamidrasch Egylet (Tanulmányház), 1922-től Magyar Nemzeti Szövetség, Iparoskör, Gazdakör, 1943-tól Református Ifjúsági Egylet, 1944-től KALOT működött a Művelődéskutató Intézetben az 1988-ban megjelent egyesületi címtár szerint. Nem teljes a lista; ám még ebből is érzékelhető, hogy szervezett helyi társadalom működött e kisvárosban. Számtalan asztaltársaság és alkal-

mi amatőr csoport társulhatott mindehhez ugyanúgy, mint szerte a Monarchia és aztán a maradék-Magyarország polgárává váló világában – lásd erre a Molnár Ferenc megénekelte Pál utcai fiúkat is, amely sihederek már gyermekkorukban járatosak voltak az érdekérvényesítés egyesületi formáinak működtetésében. Hová lett ez a korábban megvolt társadalmi tudás és tapasztalat?

(Civil fenntartásban működő művelődési/közösségi ház) A művelődési otthonok (jobbára 1949-től eredeztethető) önkormányzati működtetése erősen tartja magát, legfeljebb a kht-sítás tudott ezen léket verni, ám ez a népművelők önkiszármányolására alkalmas forma is csak módjával terjedt el az országban. Az egyesületi intézményműködtetés csak a '90-es évek derekától jelent meg újra, és jobbára a falvak, a lehatárolt városi településrészek vagy a kisvárosok sajátja, esetleg rétegintézmények (jellemzően ifjúsági házak) váltak egyesületi működtetésűvé. Ezekben a hónapokban azonban már megfogalmazódott néhány nagyobb városban is a társadalmiasított intézményműködtetés; javasoljuk, hogy kellő megfontolás és előkészítést követően Sárospatak is kerüljön közéjük különösen, mert van annyi markáns és működő civil szervezete, akik (esetleg egy idő után?) rávehetők az e célra alakítandó konzorciumra.

Az egyesületi működtetésű művelődési otthonban minden aktivitás (amatőr művészeti csoport, klub, szakkör, tanfolyam) résztvevője művelődésotthon-egyesületi tag, amely viszony alapján az egyéb rendezvények kedvezményezett látogatója lehet. Saját érdekeldésének megfelelő aktivitásban való (éves, havi) részvételi díját annak költsége határozhatja meg, amit pályázati nyeresemény vagy önkormányzati döntés (tulajdonképpen céltámogatás) csökkenthet. Tagsági viszonya lehetőséget biztosít számára az évente egy-kétszer szervezett közgyűlésen a stratégiai döntésekbe beleszólni, és azt alakítani, befolyásolni. A konzorciumot alkotó egyesületek és a különféle, az intézmény által szervezett aktivitások képviselőiből alakult elnökség évente/kétévente változó elnökkel működő vezetőséget választ; ők alkalmaz(hat)nák azokat a népművelőket, akik az intézményi tevékenységszervezést animátorként végzik. A művelődésotthon-egyesület a város önkormányzatával feladat-ellátási szerződést köt, amiben a képviselő-testület pontosan rögzítheti a szakmai teljesítményre vonatkozó és egyéb elvárásait. A civil működtetés nemcsak azt jelentené, hogy a létező vagy megalakuló helyi egyesületek abban működési helyet kaphatnak, hanem azt is, hogy bennük a lakossági igényeknek megfelelő tevékenységet szervezhet néhány (természetesen szakképzett), ám kenyéradó gazdáinak, tehát végül a használóknak, a helybéli embereknek elkötelezett szakember. Itt működtethető a gyermek- és ifjúsági önkormányzat, a (meg- vagy átalakuló) népfőiskola vezérkara; innen sugározhat a közösségi rádió, itt szerkeszthetik a kalendáriumot. Ez adhat otthont a tanulóköröknek, és azoknak a bármiféle kulturális, művelődési, szabadidős, közéleti tevékenységfajtáknak, amelyek bárki(k)nek bármikor eszükbe juthatnak. Különösen, ha az ilyen kezdeményezések beindítását és fenntartását (már említett alapjából) némileg finanszírozza is az önkormányzat.

Sárospatak közművelődési koncepciója és vonatkozó rendelete egyaránt tudomásul veszi az 1997. évi CXL. törvény 79. §-ában lehetővé tett, közművelődési megállapodás keretében biztosított feladatellátást, amely lehetőséggel manapság alig élnek. Javasoljuk, hogy A Művelődés Házában igényesen dolgozó népművelőkkel, a kulturális/művelődésszervező egyesületek, az egyéb kulturális/közművelődési intézmények képviselőivel közösen

tekintsék át az ebbéli lehetőségeket, és a fokozatos, ám folyamatos társadalmiasítást szem előtt tartva egyre inkább alkalmazzák ezt a lehetőséget.

A már hivatkozott művelődésszociológiai tanulmányban arra a kérdésre, hogy fontosnak tartja-e, és milyen mértékben, hogy az Ön lakóhelyén „külön e célra szolgáló művelődési ház legyen”, 98 % válaszolt igennel. Érdekes a vélemények határozottsága is; a megkérdezettek több mint fele ezt az intézményt kiemelkedően fontosnak tartja. Mint a tanulmány szerzője írja „A művelődési házzal kapcsolatos lakossági elvárások tankönyvbe illően fogalmazzák meg a közművelődés funkcióját; sokkoló, hogy az emberek milyen világosan látják azt a tennivalót, amit a szakma nem”. Az öt területre összpontosult elvárások kiolvashatók a hivatkozott anyagból, ide csak annyi tartozik, hogy ha az intézményt az emberek maguk vezérik/működtetik, hogyne lennének még figyelmesebbek saját maguk igényeinek szolgálatára?

(Egyéb tennivalók) A szabadidő-szervezés ünnepi alkalmi változatlanul fontosak, de ezek inkább szórakoztató és az emberek szabadidejét szervező tevékenységek, közösségépítő funkciójuk csekély. A városban kialakult hagyományú nagyrendezvények, fesztiválok átgondolása nem feladat, annál is inkább, mert bizonyos, hogy ezek fejlesztésére/alakítására egyrészt van helybéli terv és szándék, másrészt a helyben élőknek is bizonyára van erre vonatkozó ötletük. Ez utóbbiak sem lebecsülendők! – bár ebben a végső szót a pályázati és a szponzorálási lehetőségek, és a városi költségvetés mondja ki. A szabadidő-szervezés új helyszínét jelentheti az a már több évtizede megfogalmazott (még A Művelődés Háza tervezésekor felmerült) szándék, hogy a tanítóképző és a művelődési ház közötti utcaszakasz lezárásával, a kerítés lebontásával és a két épület előtti tér összenyitásával jelentős, vendéglátásra és program-bonyolításra alkalmas szabad terület teremthető. A szükséges 'kulturaterjesztő' tennivalók során a város művelődési otthona eddig is mintaszerűen dolgozott, ám hogy azon túl még mire van igény és mire nyílik lehetőség, hogy mi helyett inkább mi mást kellene szervezniük, s azt hogyan és miképp, a társadalmiasított vezetésű intézmény bizonyosan (és mindenkinél jobban és hitelesebben) meg tudja majd határozni.

Az egyéni vállalkozói képességfejlesztést, a vállalkozások együttműködésére vonatkozó képességfejlesztését, a szövetkezésre való képességfejlesztést a közösségi művelődés részének tartjuk, hiszen a megtanult és alkalmazott képességeknek jeles helyi társadalomformáló ereje van. Ezeknek a tanulókörök egyéni oktatásában, a népfőiskola keretében vagy akár a művelődési otthon tevékenységformái között lehet helyet/alkalmat találni. A '90-es évek derekán angol példa nyomán több vállalkozás- és szövetkezetfejlesztő tanfolyamot szervezett a Közösségszolgálat Alapítvány majd a Közösségfejlesztők Egyesülete; jelenleg a Felső-Kiskunság területén és Jászszentlászlón zajlik ezzel rokonítható szakmai gyakorlat. Megjegyezzük, hogy a náluk alkalmazott és az itt javasolt képzések tartalmukban és különösen a képzést követő módszereikben jelentősen eltérnek a munkaügyi központok által szervezett, sok esetben sikertelen kurzusoktól.

A bármiféle vállalkozásba vagy szövetkezésbe kezdő helybéliek számára fizikai/technikai és az anyagi lehetőségek szerint inkubátorházat alakíthat a helyi önkormányzat; ez az igény következhet a sikeresen befejezett vállalkozásfejlesztési és/vagy szövetkezetfejlesztési tanfolyamból, az abban való részvétel a sikeres tanfolyami vizsga jutalma lehet, avagy éppen az inkubátorházban helyet igénylők kötelezhetők ebbéli speciális ismeretszerzésre.

(*Városi civil pénzalap*) Szükségesnek látszik a sárospataki civil világ fejlesztését és fenntartását szolgáló, alapvetően a működési költségeket fedező pályázható pénzalap megnövelése, és elkülönítése a városi nagyrendezvények támogatását biztosító alaptól. Ez a meglévő vagy az alakuló egyesületek biztos működtetésének hátterszágát, feltételét jelent(het)i. E tárgyban az első szabad választási ciklusban Püspökladány mutatott példát; akkori tapasztalataikat megújítva honosítani lehetne.

A lépésvajaslalok időrendje

Első lépésként

- a képviselő-testület ismerje meg a közösségfejlesztési programjavaslalal, és megnyert egyetértésük eselén
- kapjon megbízaslal egy szűk szakmai csasal (négy-hal szakember) az ütemezel feladatok megalósítaslára.
- Ezt követően azonnal lássák el a közösségfejlesztést végző szakembereket minden olyan adalal, amely a helybéli állapokal és az életminőséget jellemzi;
- csak ezt követően lehet (valódi első szakmai lépésként) megszervezzük azokal a nyilvános közösségi megalbeszélésel, amelyeklől a továbblépés irányait várjuk. Ennek kezdő időponta a képviselő-testületi döntést követő másodík hónap (bár megjegyezzük, hogy ez július-augusztusra nem eshet).
- Egyidejűleg a közösségfejlesztési folyamatok leendő vezérloői megal kell ismerjék a feladall megalóaslal felvállaló települések valamennyi civil szervezetét, valamennyi intézményét, a helyben működő egyházakat és azok szervezeteit, megal kell ismerjék Sárospatak és térsége jövőképre vonatkozó helyi/térségi/megeyi/regionális és országos döntéseket. Az első lépés a képviselő-testületi döntéstől számított három hónap múltán befejezhető.

Másodík lépésként

- el lehet kezdeni a nyilvános közösségi megalbeszélésel eredményeként körvonalazódó, az érintettek által ajánlall, vagy a résztvevők számára általunk mondall és számukra szimpatikus tennivalók (például a gyermek- és ifjúsági önkormányzatok, a kalendárium, a tanulókörök, a közösségi rádió, az önkéntes szolgálalok, a közösségi felmérés, az MFR, néhány szükségesnek látszó egyesület) előkészítését azokkal, akiknél erre érzékenységet találunk.

A másodík lépés szakmai feladallal továbbí négy hónapon belül körvonalazódnak (ebből a nyári hónapokat le kell számítani), eredményei természetesen csak később jelentkeznek.

Harmadík és minden továbbí lépés

- az előbbiek sikere és a finanszírozási lehetőségek (például a humán fejlesztés egyes elemeire elfogadall pályázallal nyeremények) szerint következik, bár bizonyos, hogy
- csak ekkor kezdhető el a művelődési otthon helyi egyesületi konzorcium általí működte-tésének átadása, hiszen azal alapos feltáró/aktivizáló munka kell, hogy megalőzze (amelyből a jelenlegi alkalmazallal nem kihagyhalók!).

Jegyzetek

¹ Jelen összefoglaló a „Sárospatak város és a Sárospataki kistérség komplex fejlesztési programja” K+F munka keretében készült. Kutatásvezető: Dr. Koncz Gábor.

² Felhasznált források: A Művelődés Háza 2002. évi beszámolója; A Művelődés Háza beszámolója, 2006; Beke Pál: Bethlen Gábor Tündéerkertje (Ung-Tisza-Túr Eurorégió) közösségfejlesztési programjavaslat, kézirat, 2006; Kiss Brigitta: A turizmus és környezeti hatásai Sárospatakon és környékén, 2003; Nébliné Babik Katalin – Sajó Attila: Jelentés Sárospatak Önkormányzata közművelődési feladatellátásának általános, részletes szakfelügyeletéről, 2004; Pletnyik Józsefné: A turizmus hatásai Sárospatakon, 2006; Rák Judit: Németajkú települések a Zemplénben. Károlyfalva hagyományai, története és turizmusfejlesztési lehetőségei, 2005; Saláta László: Gondolatok a Sárospataki Lokálpatrióták Egyesülete városépítéssel, városfejlesztéssel kapcsolatos elképzeléseiből, 2006; Sárospatak város Önkormányzatának közművelődési koncepciója (tervezet); Sárospatak Város Képviselőtestületének 10/1999 (III.31.) számú rendelete a helyi közművelődés szabályozásáról; Szentesi Renáta: Sárospatak mint modell értékű város, 2005; Tamás Erzsébet feljegyzései, 2006, 2007; Tótok Krisztina: Falusi turizmus a Felső-Tisza vidékén, 2003.

³ Ezek szinte mindegyike megtalálható a Népművelési Intézet (ma Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus) könyvtárában, illetőleg a Közösségfejlesztők Egyesülete Közösségi Adattárában (lásd erről még a www.kozossegfejlesztes.hu honlapot).

⁴ Lipp Márta: Települési szabadidős lehetőségek és a lakossági igények, Szín - Közösségi Művelődés, 2005. február (10. évfolyam, 1. szám), 1-6. o.

Arday Géza

Ottlík Géza és az írás művészete

Emléksorok születésének 95. évfordulóján

„Nehéz évtizedekben őrizte meg a magyar polgári irodalom folytonosságát. Makulátlanul tiszta maradt mind erkölcsi, mind művészi tekintetben olyan időkben, amikor a politika még nagy tehetségeket is megrontott. Közvetíteni tudott két egymással nem érintkező korszak között. Életműve egyaránt szemlélhető a huszadik század elejének s végének törekvései felől. Örököse egy nagy hagyománynak és ösztönzője irodalmunk megújulásának. Ennél többet aligha mondhat magáénak olyan alkotó, aki a nyelv művészetének továbbvitelére törekszik.”

Ezek a mondatok Szegedy-Maszák Mihály tollából valók, amelyekkel Ottlík Géza írói helyét, művészetét és feladatát jellemezte, valamint az irodalmunkban betöltött szerepét mutatta be. Szegedy-Maszák könyve nem életrajz, hanem műértelmezési kísérlet, amelyben az író sorsának mozzanatai közül csak a legszükségesebbeket említi. Első meghatározó mérföldkő, hogy 1923-ban a Hunyadi Mátyás katonai alreáliskola növendéke lett Kőszegen. A katonaiskola Ottlík saját mitológiájának alapjává vált, amely nemcsak az *Iskola a határonban* található meg.

Külön fejezetben tárgyalja a szerző Ottlík *Iskola a határon* című művének párhuzamát Robert Musil kisregényével, a *Törless iskolaéveivel*. Mindkét mű a felnőtté válást, a szülőktől való elszakadást, az elidegenedést dolgozza fel. Vallás és matematika, festmények és bölcséleti olvasmányok is fontos szerephez jutnak itt. Az efféle tematikus párhuzamok azonban könnyen külsőségekké válhatnak, ezért Szegedy-Maszák alaposabban mérlegeli ezeket. Kiemeli, hogy „az iskola arra tanít, hogy senki sincs erkölcsi tétlenségre kárhoztatva, vagyis kizárólag a saját akarata révén romolhat el az ember.” Pál apostolnak Luther, Kálvin és Karl Barth által is elemzett, rómaiakhoz írott leveléből vett idézetet.

A Monarchia kultúrája előre vetítette a 20. századot: a tudatalatti felfedezése éppúgy észrevehető benne, mint az expresszionista stílus előzménye vagy a multikulturalitás. Ottlík írásmódja visszatekintő jellegű, amelyhez néhány hasonló mű született a magyar irodalomban is, például Balla Borisz: *Nicky növendék*; Örley István: *Flocsek bukása*. Mindhárom regény a hiteles személyiség megjelenése előfeltételének tünteti fel a szülőktől elszakadást és a gyerekkortól való elidegenedést.

Ottlíkot egész életében szenvedélyesen érdekelte a szövegek átalakíthatósága. Wittgenstein Tractatusának szavaival – a „nyelvem határai világom határait jelentik”. Törless ezzel szemben saját lelkében fürkészi a tudattalan s az ösztön működését. Ottlík szellemi kötődése a nyelvjátékok zártságát állító kései Kosztolányihoz nagyon hasonlítható, ahol a nyelv teremti a valóságot.

Musil műve az Osztrák-Magyar Monarchia megszűnése előtt, Ottlíké viszont utána keletkezett. Musil válságban láttatja, Ottlík visszasóvárgott eszményként idézi fel a polgári szabadelvűség értékrendjét. A nyelvben is hasonló kétirányúság figyelhető meg: Törless

előrevetíti a tudat és az emberi lét értelmezésének későbbi módjait, az *Iskola a határon* viszont közelebb áll a 20-as és 30-as évek értékörző eszményeihez, mint az avantgárd újításaihoz. Az egyik mű előre, az expresszionizmus és az egzisztencializmus felé, a másik inkább visszatekint, s Kosztolányi és Márai írásmódjához kapcsolódik.

Érdekes párhuzamot von a könyvében Szegedy-Maszák, amely szerint „a *Die Verwirrungen des Zöglings Törless* és az *Iskola a határon* ugyanarról tanúskodik, amit a cseh Bohumil Hrabal így fogalmaztatott meg egyik hősével: Kelet-Európa nem a Poříčikapunál kezdődik, hanem odébb, ahol a régi, monarchiabeli empire állomásoknak vége szakad, valahol Galíciában, ahová még eljutott a görög tünpanon”.

Ottlik regényének felépítésével talán főként Jean Paul: *Kamaszévek* (Flegeljahre 1804-1805) című könyve rokon, mert ez a német mű is tartalmaz regényt a regényben, és a „*Doppalroman*”-t két ikertestvér közösen írja. Az *Iskola a határon* esetében Medve kézírata a betét, és a Las Meninas-ra tett utalás arra emlékeztet, hogy a regény szerkezete hasonló a festményéhez: megtalálható benne az alkotó önarcképe és a tükör is. A Bildungsroman a hős önnevelésével, az Erziehungsroman viszont a külső hatás elsődleges szerepét állítja előtérbe, Ottlik műve a két ideáltípus közötti játéktérben helyezhető el. Nem egyszerűen arról van szó, hogy egymással szomszédos szövegrészek egymástól távoli időpontokra vonatkoznak, hanem arról is, hogy a távlat mindvégig kettős, s az elbeszélés és az elbeszélés ideje egyszerre van érvényben.

Ottlik természettudományi tanulmányai (matematika-fizika szakos tanár) is hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a távlat mibenlétét állította elbeszélő műve középpontjába. A megismerés az ő felfogása szerint elválaszthatatlan a perspektíva mibenlététől. A matematikai és fizikai ismeretek Ottlikot a művészet lényegének értelmezésében is befolyásolták. „*Nem céljuk a növényeknek, hogy megakadályozzák az élet kipusztítását. A művészetnek sincs szüksége semmilyen igazolásra, létjogosultsága indoklására. Hasonlóan a matematikához, nem törekszik semmiféle gyakorlati hasznosságra. Művészet, matematika: teljesen haszontalan és céltalan, mint maga a teremtett világ. Mégis mind a kettőt felhasználják számos célra.*” Az irodalomnak ez a szemlélete nyilvánvalóan közel áll Babitséhoz. Benne rejlik a meglehetősen éles különbségtéves egyfelől irodalom, másfelől a szövegek értelmezése és felhasználása között. Az *Iskola a határon* fejezeteiben az időszerkezet érzékelhető a legközvetlenebbül, mindenütt szembetűnik az időmegjelölések hangsúlyos szerepe. Ottlik a külső időt a belső időnek rendeli alá. Az értelmezés közismerten olyan tevékenység, amely kezdeti vagy legegyszerűbb formájában a jelentőtől a jelentetthez vezet. Felépítése nem magán-, hanem párbeszédhez hasonlít, amelynek nincs egyértelmű végkicsengése. Ezért a szövegnek többféle magyarázata képzelhető el, s ezért érezzük jobban újraolvasásának kényszerét. A szövegek közöttiség az olvasó függvénye, hiszen ő választja ki előfeltevései alapján, hogy milyen más szövegekkel hozza összefüggésbe az általa értelmezett művet.

1980-ban ötödik kiadása jelent meg az *Iskola a határon*nak. Esterházy Péter 1981. december 10. és 1982. március 15. között körülbelül 250 óra alatt lemásolta egy 57 x 77 centiméteres rajzlapra a regény szövegét; az így keletkezett kép sokszorosított mását mellékletként megkapták a *Mozgó Világ* című folyóirat olvasói. Ugyanezen év könyvhétén jelent meg Esterházy Péter kötete, a *Ki szavatol a lady biztonságáért?*, amely már a címével is Ottlik *Minden megvan* történetét idézi. 1948-57 között Ottlik kiszorult (sok pályatársához hasonlóan) a hivatalos irodalmi életből, ezért ő is fordítani kezdett, mint

jó néhány más író. Ottlik ennek a korszaknak a summáját ki is mondta: „*az író akkor is dolgozik, ha hallgat*”.

Lengyel Balázs „*titkos nagy írónak*” nevezte őt, akinek legendája van. Egy nyugati kritika így fogalmazott vele kapcsolatban: „*megtanulhatnánk Ottliktól, hogyan kell könyveket nem pusztán termelni, hanem megírni, és hogy az írás még mindig művészet*”. Egész életében gyötrődve és nehezen írt. Czigány György így nyilatkozott alaposágáról: „*Egy könyvön száz évig kotlik / Mégis legjobb írónk Ottlik.*”

Hivatkozott művek

Szegedy-Maszák Mihály: *Ottlik Géza*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 1999.

Ottlik Géza: *Iskola a határon*, Magvető Könyvkiadó, 1992.

Robert Musil: *Törless iskolaévei /Eredeti cím: Die Verwirrungen des Zöglings Törless/*, Európa Könyvkiadó, 1996.

További felhasznált irodalom

Balassa Péter: *Levegős labirintus = Alföld*, 1993. 11. szám, 53-58. o.

Fűzfa Balázs: *Sem azé, aki fut – Ottlik Géza Iskola a határon című regénye a hagyomány, a prózapoétika, a hipertextualitás és a recepció tükrében*, Argumentum Kiadó, 2006.

Korda Eszter: *Ecset és toll – Az Ottlik-próza vizuális narrációja*, Fekete Sas Kiadó, 2005.

Lengyel Balázs: *Cédulák az Ottlik-stílusról*, in: *Zöld és arany*, Magvető Könyvkiadó, 1988, 312-318. o.

Szegedy-Maszák Mihály: *Példázat a belső függetlenségről = Alföld*, 1982. 10. szám, 52-64. o.

Szegedy-Maszák Mihály: *Musil és Ottlik = Új Írás*, 1987. XXVII. évf. 3. szám, 73-78. o.

Kézi Erzsébet

A család változásának történelmi dimenziói

A család egyaránt rendelkezik gazdasági, biológiai és társadalmi funkciókkal.¹ „A család valamilyen formája nélkülözhetetlen, mivel az élet első éveit nem élhetjük túl segítség nélkül. Ennek a segítségnek nem kell feltétlenül genetikusan összetartozó személyektől származnia. A csecsemő a családi struktúrán keresztül integrálódik a társadalomba. A kultúra elsajátítása a család társadalmi integráló mechanizmusán keresztül történik. A család az érzelmi szükségletek kielégítésének központja.”² A következőkben az alapfogalmakból kiindulva mutatjuk be a család helyzetének változását az egyes történelmi korszakokban.

Az őskorban nem beszélhetünk monogám családról. Az emberek kisebb-nagyobb csoportokban éltek, hogy meg tudják magukat védeni az állatoktól, és képesek legyenek megfelelő mennyiségű táplálék megszerzésére. A paleolitikumban az együtt élő emberek csoportjában kiemelkedő szerepe volt a nőknek, mert a gyűjtögetés munkáját ők végezték, és ez jelentette a biztosabb megélhetési lehetőséget. A poligám párkapcsolatok miatt a gyermek származását is a nőkhöz kapcsolták. „...a csoportházasság (exogámia) miatt hangsúlyozottan érvényes volt, hogy csak az anya személye a biztos, ezért az egy anyától származókat tekintették összetartozóknak. Érthető tehát, hogy az asszonyt, az anyát kiváltságos tisztelet vette körül, s az anyaságnak nagy szerepe volt a kultikus életben és a mágiában is.”³ Az ősközösség felbomlásával azonban a csoportházasságokat felváltotta a monogám házasság. A családfő szerepe mind a családban, mind a társadalomban egyre jelentősebb lett. Ez a folyamat gazdasági tényezőhöz kapcsolódott: a család eltartásában a földművelésnek és az állattartásnak, valamint a háziiparnak a jelentősége növekedett. E gazdasági ágak művelésében pedig a férfiak szerepe volt a meghatározó. Mezopotámiában „Hammurabi törvénykönyve alapján (kr.e 1750 körül) a hozomány szerepe az asszony gyermekeinek megfelelő felnevelése volt. Ha az anya meghalt, hozománya nem a férjét, hanem gyermekeit illette. Ha elvált, visszakapta hozományát, s ehhez megkapta férje vagyonának felét, hogy gyermekeit felnevelhesse”.⁴ Érdekes, hogy Hammurabi törvényei nem tiltották a válást, valamint nagyon helyesen az öröklésnél a gyermekek érdeke volt a döntő. A válás lehetőségének fenntartása arra utal, hogy a családi együttélés az ókorban sem volt problémamentes.

Egyiptom lakói szerint első királyaik az istenek voltak. Erről szól az egyik legismertebb egyiptomi mítosz, Ozirisz és Ízisz története. Ozirisz a termékenység, a halál és az újjáéledés istene, az alvilág királya és a holtak bírója. Felesége és nővére, Ízisz, Egyiptom legnagyobb, legismertebb istennője volt, a hitvesi hűség és az önfeláldozó anyai szeretet megtestesítője, a varázslás szakértője. Az ókori Egyiptomban a házasság az élet fontos része, nemcsak földi boldogságuk, hanem a halál utáni életük is függött attól, hogy utódaik megőrzik-e nevüket. A házasságkötés nem kapcsolódott vallási szertartáshoz, bár

házassági szerződést kötöttek. A „házalapítás”, vagyis a házasságkötés után a feleség a ház úrnője lett, ő intézte a család ügyeit. Egyiptomot a törvény előtti egyenlőség jellemezte a nemek tekintetében. A férj halála után a feleség a vagyon egyharmad részét örökölte, a vagyon kétharmad része a gyerekeket illette. Az egyiptomiak az uralkodó kivételével egynejűségben éltek. Az uralkodó másodfeleségeinek elsősorban diplomáciai, politikai jelentősége volt. Nem tiltották a testvérházasságot, bár ez nem volt gyakori.

Az ókori Görögországgal kapcsolatban a két vezető polisz, Athén és Spárta családpolitikájáról, házasságról alkotott felfogásáról vannak elsősorban adataink. A nők eltérő nevelése mellett egyben teljesen megegyezett a két polisz: a feleségekkel szembeni elvárásokban. A házasságban élő nő legfontosabb feladata az utódok nemzésének biztosítása. Tehát a házasság biológiai funkciója került előtérbe. Athénban nem tulajdonítottak jelentőséget a nők nevelésének. Csak a házimunka elvégzését tanulták meg, és férjhezmenetelük után teljes egészében ki voltak szolgáltatva a férjeiknek. Periklész egyik beszédében azt hangsúlyozta, hogy az a nő legfontosabb erénye, ha nem tudnak róla semmit.⁵ A nemzetség vagyonának és nevének fennmaradását olyan fontosnak tekintették, hogy abban az esetben, ha a családban csak leánygyermek született, akkor az egyik lány örökös nő lett, és köteles volt az apa legközelebbi férfirokonához nőül menni. Ha a leány már férjnél volt és meghalt a fiútestvére, akkor el kellett válnia. A házasságkötés alkalmával itt is házassági szerződést kötöttek, a nő hozományt, a férfi kevés ajándékot adott. Spártában a tekintetben volt jobb a nő helyzete, hogy nem volt teljesen tudatlan, sportolhatott, énekelni és táncolni tanulhatott. Azonban erre is csupán azért volt lehetősége, hogy tökéletes anya legyen. A feleség szinte soha nem volt a férje lelki társa, hiszen annyira alárendelt és képzetlen volt, hogy ezt a feladatot képtelen volt ellátni. Ezt a szerepet a művelt társasági nők, a hetairák töltötték be. Ők külön iskolákban tanultak és ők biztosították a társasági együttlét „szellemi – és persze testi – gyönyörűségeit”.⁶

Az ókori Rómában a nő alárendelt szerepe szintén jellemző volt. A római családfő, a patria potestas családjában élet-halál ura volt. A lányok csak házasságkötésük alkalmával kerültek ki apjuk hatalma alól, de akkor rögtön férjük kizárólagos uralmát kellett elfogadniuk. A császárkorban természetesen nem egy anya vagy feleség játszott áttételesen meghatározó politikai szerepet, de ez a tény a nők általános jogi helyzetét nem változtatta meg. *A honfoglaló magyarok* családi viszonyait egyrészt a mondákból, másrészt a már fellelhető írott forrásokból, harmadrészt a honfoglalás kori sírok régészeti vizsgálata alapján ismerhetjük meg. A régészeti leletek azt bizonyítják, hogy a honfoglaló magyarok körében a tulajdonviszonyok már széttörték a vérségi kötelékeket, és a társadalom alapsejtje a maihoz hasonló család volt, amelyben a szülőkön kívül a nem házas fiúk és a hajadon lányok is helyet kaptak. A család élén a családfő, az atya állott, aki korlátlan hatalommal rendelkezett, mivel ő volt a családi vagyon kizárólagos birtokosa. A fiúk, ha felserdültek, „osztályt”, vagyis részt kaptak a vagyonból. A családfő vagyonát fiai között szétosztotta, így azok gazdasági önállóságra tettek szert. A vagyonosoknál, ha a fiú megházasodott, külön szállásra is költözött, a keleti népek szokásainak megfelelően csak a legkisebb fiú maradt otthon, ő az atyai háztartást és vagyonrészt örökölte. A fiúk szétköltözése jelentős gazdasági és politikai haszonnal járt, mivel elősegítette az állatállomány védelmét, valamint a politikai kapcsolatok bővítését.

A törzsi és nemzetségi előkelőknek több feleségük volt. Azért voltak képesek csupán a leggazdagabbak több feleséget tartani, mert a nő munkaerejét pénzzel vagy vagyonár-

1 tudomány és társadalom

gyakkal meg kellett váltani. „A feleségek a nép legfőbb vezetőinél diplomáciai kapcsot is jelentettek: egy-egy leány odaadása a béke záloga, a szövetség biztosítása, régi ellenségeskedések megszüntetésének ígérete volt.”⁷ A régészek azt feltételezik, hogy azért találunk igen sok magányos női sírt, mert csak a főfeleségek kaptak közös nyughelyet a férjükkel.

A vándorlás és letelepedés korszakában bevett szokások tovább éltek a keresztény magyar állam megalapítása után is. A házassággal kapcsolatos ilyen szokás a levirátus intézménye volt, amelynek lényege, hogy a férj halála után a férj öccse vagy unokaöccse feleségül vette az életben maradt feleséget, így a vagyon a férj családján belül öröklődött tovább. Ez a szokásjog fenyegette a későbbi Szent István királlyá koronázását, mivel apja, Géza fejedelem halála után Koppány feleségül akarta venni anyját, Saroltát, ezzel a fejedelmi hatalmat is megszerezve. István azonban a keresztény öröklési rendnek megfelelően megakadályozta Koppány tervét, és megszilárdította a keresztény államot, ezzel megalapozta annak európai jövőjét. A levirátus intézményéről még a 12. században is tettek említést.⁸

A középkor keresztény családmmodellje a Bibliából táplálkozik. Gondoljunk csak a Szent Családra, ahol még a fogantatás sem bűnös testi módon, hanem a Szentlélek által történik, majd a megszületett Jézust József ellenkezés nélkül fogadja családjába, utalva ezzel a gyermek iránti keresztényi szeretet szép példájára. A túlvilág felé fordulás és a testi örömök teljes elutasítása a 11-12. századi képzőművészeti ábrázolásokat jellemzi, amely azonban nem azt jelenti, hogy a vallásos ideológiát erkölcsi problémáktól mentes társadalom hozta volna létre. Mindenesetre a képzőművészeti alkotások jól tükrözik a kor szellemiségét. Az a tény, hogy a trubadúrok költeményei csak legtrikább esetben szólították meg a feleséget, mindenképpen arra utal, hogy a középkorra nem a szerelmi házasság volt a jellemző. A korai feudalizmus túlvilági életet idealizáló felfogásával szemben a *reneszánsz* ember már nem vetette meg a földi gyönyöröket sem. Ezért olvashatunk szeretőket tartó pápákról és ágyasokkal szórakozó királyokról.

A magyar királlyá is koronázott Zsigmond német-római császárról tudjuk, hogy a források szerint feleségével, Cillei Borbálával szinte nyitott házasságban élt, és csak a szerencsének köszönhető, hogy nem született házasságon kívüli gyermeke (vagy idáig még nem bukkantak ennek nyomára a történészek). A politikai házasságok megszámlálhatatlan sorával találkozhatunk a középkorban, amelyek később vagy szerelmi házassággá váltak, vagy a házaspár örök gyűlölködésben fejezték be életüket. A házasságnak elsősorban a gazdasági-politikai érdekfunkciója, valamint a család fennmaradását biztosító biológiai funkciója került a középpontba, az érzelem, a szerelem, a bensőséges kapcsolat gyakran háttérbe szorult, vagy a házasságon kívüli szférába került.

A reneszánsz korának megengedőbb erkölcsi felfogását a *reformáció* korának erkölcsi tisztaságra való törekvése követte. Ebben a tekintetben azonos nézetet vallott mind a lutheri, mind pedig a kálvini irányzat. „Luther a korabeli egyház nőtlenségi ideálja helyett az Istennek tetsző házasság eszményét hirdette. Ennek a családnak az élén a férj áll, felesége és gyermekei feltétlen engedelmisséggel tartoznak neki. A család legfontosabb feladata a gyermekek következetes, szigorú erkölcsi elvek szerinti nevelése. A Luther által népszerűsített új, polgári családesezmény szerint a szülők teljhatalommal rendelkeznek gyermekeik fölött.”⁹ A reformáció családról, erkölcsi tisztaságról alkotott felfogása nagy kohéziós erőt jelentett, másrészt általános erkölcsi megújulást eredmé-

nyezett. A kis protestáns közösségek tagjainak ellenőrizhetősége azt is lehetővé tette, hogy halállal büntessék a házasságtörést, saját szóhasználatukkal a „paráznalkodást”. A politikai házasságok esetében találkozunk szerencsés kivételekkel is. A Habsburgok családi élete, akiknek sikeres házasságpolitikája jelentősen hozzájárult birodalmuk gyarapításához, szinte európai közügynek számított. A férfi hagyományos szerepének kiváltságos helyzetét jól mutatja, hogy Mária Terézia uralkodói jogainak elismertetése jelentős politikai kompromisszumra kényszerítette apját, VI. Károly császárt. Mária Terézia azon kevés személy közé tartozott, aki politikai, de egyben szerelmi házasságot is kötött. Férje Lotharingiai Ferenc, élete végéig hűséges társa és segítője. A Habsburg Birodalomnak azonban Szilézia elvesztésébe került az a döntés, hogy Mária Terézia nem a későbbi II. Frigyes felesége lett. E házasság társadalmi és biológiai feladatait kiválóan ellátta (gondoljunk csak Mária Terézia 16 gyermekére és hosszú uralkodására), gazdasági szempontból azonban nem volt a legelőnyösebb, mert nem Lotharingiai Ferenc volt Mária Terézia legvagyonosabb kérője.

A királyi családokban a fiú utód biztosításának fontosságát jól mutatja az a kis versike, amely a bécsi nép ajkán terjedt a későbbi II. József születésekor: *„Hajnal óta vigasság, / Rikoltozás, muzsika: / Meglett már a kis füttyis, / Éljen, éljen Józsika! // Koccints, igyál, komám, hé / Fiút szült a királyné / S a Lotharing se akárki, / Fiút is bír csinálni!”*¹⁰ A bécsi nép vaskos szókimondása kissé megdöbbenheti a hallgatót, de az idézet jól szemléltetheti az uralkodó és a nép viszonyát, valamint a család társadalmi szerepét, amely egy uralkodócsalád esetében országrészek, esetleg birodalmak sorsát dönthette el.

A család általános társadalmi helyzetét a törvények határozták meg, amelyek a Nagy Francia Forradalomig a hagyományos feudális felfogást tükrözték. Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata, majd Napóleon törvénykönyve juttatta az egyenlőség eszméjét az európai köztudatba, amelyből logikusan következett a nők egyenlősége is. Minthogy azonban a 19. században nem voltak jelentős nőszervezetek, így a nő lázadásának, a család válságának bemutatását az irodalom végezte el, gondoljunk itt a nagy családregények egyes nőalakokat bemutató motívumaira. A férfiak domináns szerepe addig volt meghatározó, amíg a gazdasági életben a testi erőnek volt kizárólagos jelentősége (pl. vadászat, földművelés). Amint szellemi tevékenységgel is elő lehetett mozdítani a család anyagi viszonyainak javulását, valamint a nőnevelés egyre nagyobb teret nyert, úgy teljesedett ki a nők közéleti tevékenysége. Társadalmi szerepvállalásuk gyors bővülését az anyaság, a családi feladatok ellátása, valamint a férfiközpontú törvényhozás ugyan akadályozta, de a 20. században már legalább elvben elérték a törvény előtti egyenlőséget.

A 19. század második felétől a család válságtüneteinek jelentkezéséről beszélhetünk. A korábban leírtak alapján sejthető, hogy a család, mint az emberi együttélés legkisebb közössége, korábban sem tudta maradéktalanul teljesíteni feladatát, vagy nem tudott konfliktusmentesen megfelelni az emberek elvárásainak, különben nem került volna sor VIII. Henrik hatszori házasságkötésére vagy törvénytelen gyermekek nemzésére. A 19. század második felében sokasodó válságtünetnek azonban több oka is volt. Európa legiparosodottabb országában, Angliában ezt az a tényező siettetette, hogy a nők tömeges munkába állása megkövetelte iskolázottsági szintjük emelését. Mindez elősegítette szellemi és pénzügyi függetlenségüket, amivel együtt járt, hogy saját elképzelésük alapján akartak sorsukról dönteni, és egyre inkább személyes vonzalom és nem a gazdasági érdek irányította házasságkötésüket. A nő kikerült korábbi életteréből, a családi kötött-

ségből, ami felgyorsította a polgári házasság válságát. Európa többi részén a nő még csupán a polgári házasság konformizmusa ellen lázadt, ezért született meg Tolsztoj *Anna Kareninája*, Th. Fontane *Effi Briest* című regénye, valamint Ibsen *Nóra* című drámája. A nő kitörési vágya gyakran a család széthullását eredményezte, amely annak a képzetét vetette fel, hogy a család mint társadalmi alapszerep nem tudja betölteni szerepét.

Valóban erről lenne szó? Válságban volt és van-e a család, vagy csupán új kereteket követel magának?

Jobb társadalmi alapegységet a családnál az utódok felnevelésére még nem találtak ki. Ezt az a tény is bizonyítja, hogy az 1920-as években a Szovjetunióban megpróbálták a családi kötelekektől mentes szabad párkapcsolatok engedélyezését, de be kellett látniuk, hogy a polgári csökevénynek tartott házassági kapcsolatnál nincs olyan jobb emberi közösség, amely pótolni tudná a család hatását. Éppen ezért az 1930-as években szorgalmazták a házassági kapcsolat visszaállítását. Ugyancsak ezt az elképzelést erősítik a 20. században létrejött különböző „kommunák”, valamilyen elgondolás alapján szerveződő közösségek, amelyek rövidebb-hosszabb idő elteltével kivétel nélkül felbomlottak. Így nem vehették át a család önreprodukciós, szocializációs feladatait.

A 19. és 20. században lezajlott folyamat lényegét Lócsei Pál a következőképpen foglalta össze: „*a házastársi viszonyt maguk az érdekeltek többnyire a „kereső férj” és az „eltartott feleség” viszonyaként értelmezték, és ennek megfelelően a férj-apai uralmat a családvezetés egyetlen lehetséges formájának tekintették. De amint az „eltartott feleség” elkezdte rendszeres kereső tevékenységét, a házastársak gazdasági kapcsolatait semmiképpen sem lehetett a kereső-eltartott viszony sémájába beilleszteni és a család addigi uralmi rendjével összeegyeztetni. Napirendre került tehát a szerepek, hatáskörök, döntési jogok újbóli elosztásának a feladata, mégpedig olyan célzattal, hogy a házastársi viszony a nagyfokú egyenlőtlenség állapotából az egyenlőség irányába mozduljon.*”¹¹ A nő valóban kiszabadult a „babaházból”, harcot indított a választójogért, a munkavállalás jogáért, majd az esélyegyenlőségért. Ezzel ugyan válságba sodorta a házasságot, de legtöbbször a nő volt az is, aki finom ösztöneivel, érzékeny természetével a bensőséges házassági kapcsolat fenntartására törekedett. „*H. Sas Judit, a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetének családszociológusa [...] a családot nem válságban, hanem változásban lévő intézményként jellemzi, ahol a jelentkező zavarok okait elsődlegesen a megnövekedett individualizációban, a hagyományos értékek és normák lepusztulásában, a toleranciahiányban és a konfliktuskezelésre való képtelenségben jelöli meg.*”¹²

A toleranciának és a konfliktuskezelő magatartásnak valóban nagy szerepe van, ebben a tekintetben az idősebb generáció példamutatása elengedhetetlen. Hogyan újíthatjuk meg a család működését? Ackerman szerint: „*a családnak még van létjogosultsága. De ahhoz, hogy életképes társadalmi egység maradjon, kreatív módon kell újjászületnie. Ez csak egy nagyszabású változás részeként mehet végbe: az egész társadalmi közösség alkotó újjászületésén keresztül.*”¹³ Mit kell tennie az államnak és mit az állampolgároknak a család megújítása érdekében? A kérdés sajnos aktuálisabb, mint valaha is volt, mert a rendkívül rossz demográfiai és házasságkötési mutatóink alapján arra kell következtetnünk, hogy a család önreprodukciós képességét nem tudja teljesíteni, vagy létre sem jön, esetleg felbomlik. Ennek leginkább anyagi okai vannak. A magyar lakosság nem érzéketlen a probléma iránt. Gondoljunk csak a hatvanas évek végén és az 1970-es évek elején

hozott szociálpolitikai, családtámogató intézkedések gyors hatására. Természetesen az egy más generáció volt. Még nem volt divat a szingli életmód. De ma is számos olyan nő jár közöttünk, aki szívesen szülne akár három gyermeket is. A gyermekek megszületésével ugyanis a nők munkavállalási esélyei olyan mértékben romlanak, hogy ezt sok fiatal diplomás nő nem tudja felvállalni. A gyermekvállalási hajlandóság terén a szociális piacgazdaság esélyegyenlőséget biztosító hatása ma még nem érvényesül. A probléma megoldása azonban nem halogatható.¹⁴

(Elhangzott Sárospatakon, 2006. május 22-én, a *Változó világ, változó család* című konferencián.)

Jegyzetek

¹ Kozma Tamás: *Bevezetés a nevelésszociológiába*, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999, 142.o.

² Neményi Mária (szerk.): *A család*, Gondolat Könyvkiadó, 1988, 35.o.

³ Herber–Martos–Moss–Tisza: *Történelem. A kezdetektől i.e. 550-ig*, Budapesti Eötvös Gimnázium, 1993, 53.o.

⁴ Pukánszky Béla: *A gyermekkor története*, Műszaki Könyvkiadó, 2001, 37.o.

⁵ Ritoók–Sarkady–Szilágyi: *A görög kultúra aranykora*, Gondolat Kiadó, 1984, 366.o.

⁶ Uo. 368.o.

⁷ Dienes István: *A honfoglaló magyarok*, Corvina Kiadó, 1972, 16.o.

⁸ Györffy György: *István király és műve*, Gondolat Könyvkiadó, 1977, 110.o.

⁹ Pukánszky: i.m. 86.o.

¹⁰ Sigrid-Maria Größling: *A Habsburgok szerelmi krónikája*, Magyar Könyvklub, 1994, 131-132.o.

¹¹ Neményi: i.m. 300-301.o.

¹² Uo. 131.o.

¹³ Uo. 117.o.

¹⁴ További felhasznált irodalom: Philippe Aries: *Gyermek, család, halál*, Budapest, 1976; Beke Kata: *...mert az ember kétnemű*, Budapest, 1984; Boreczky Ágnes: *A gyermekkor változó színterei*, Budapest, 1997; Gonda Imre – Niederhauser Emil: *A Habsburgok*, Budapest, 1977; Péter Katalin (szerk.): *A gyermek a koraiújkori Magyarországon*, Budapest, 1996; Pukánszky Béla (szerk.): *A gyermek évszázada*, Budapest, 2000; Pukánszky Béla (szerk.): *Két évszázad gyermekei*, Budapest, 2003; Ritoók Zsigmond: *Régi görög hét-köznapok*, Budapest, 1960; Somlai Péter: *Konfliktus és megértés (A családi kapcsolatok társadalomtörténeti irányjai)*, Budapest, 1986; Tomka Béla: *Családfejlődés a 20. századi Magyarországon és Nyugat-Európában*, Budapest, 2000; Vajda Zsuzsanna – Pukánszky Béla: *A gyermekkor története. Szöveggyűjtemény*, Budapest, 1998; Pető Andrea (szerk.): *Női esélyegyenlőség Európában*, Budapest, 2003.

Ablonczy László

Örök Színház

Egy kései felismerés is fájdalmasan telepedhet tűnt ifjúságunk boldog óráira. Újra és újra felmerül bennem a sárospataki esztendő; ha képzeletben fellépdetek a gróf Klebelsberg Kunó által életre hívott Angol Internátus, a mi időnkben már Kossuth Kollégiumként működő diákotthon kölépcsőjén, az ebédlőnél alig jutok tovább. Mily csödületes falánksággal tódultunk be naponta háromszor, s az ügyeletesek soha nem tudták elég gyorsan tálalni a reggeli teát és a déli levest, hogy csöndesítsük kamasz-gyomrunk folytonos éh-koppját. Etető hodálynak tekintettük a hatalmas termet, s legföljebb a boltív alatti tanári asztal felé lestünk, hogy az aznapos ügyeletes szigora fölött ítélkezzünk: kísérőként jó étvágyat, avagy pökést érdemel-e a gulyáslevesébe?

Elszorult szívvel tűnődöm több mint négy évtized múltán: bárminő kamasz idétlenséggel éltük volna-e azt a napi háromszor félórát a kollégiumi étkezdeben, ha tudjuk, hogy ott valamikor Madách Imre látomásában az emberiség történelmi képei peregetek? Mert az 1930-as évek végén itt élt, tanult és színházat teremtett egy zseniális fiatalember, a nyolcvanöt éve született ifjú Horváth István. Aki tizenhat évesen már idősebb diáktársait, tanárait megbűvölve angolul a *Macbeth* címszerepét alakította, egyben játékmesterként segítette a shakespeare-i dráma színre állítását. S a 16 éves diák micsoda expresszív képzelettel idézte a monumentális drámát: „Tónusokat látok. Rembrantot és Riberát. Két komoran suttogó alakot. Egy sejtelmesen imbolygó uszályt. Egy előreugró éles profilt. Hangokat hallok. Wagnert és Verdit”. A sokszázados pataki iskola az önépítő-teremtő diákszemlére alapozott, így Horváth István a *College News* című lapba angol nyelvű művészeti jegyzeteket írt, s az önképzőkörben Arisztophanész, Shakespeare, Rostand jelenetekben tovább erősítette képességeit, színháztörténeti látását. Előbb az öreg kollégium imatermében orgonakísérettel, Madách művének szakrális jeleneteivel igazolta: képességeire, tüneményes emberi és szellemi voltára színházat alapozhatnak.

Ennek a bizalomnak jeleként Horváth István vezetésével a 16-18 éves pataki diákok, összesen nyolcvan hozzákezdhettek a *Tragédia* előkészületeihez. És nem magyar, hanem angol nyelven. Az Angol Internátus ebédlője színházteremmé változott: a diákok miközben hónapokon át próbáltak, maguk ácsolták a terem harmadában felállított színpadot; fényszórókat, kábeleket telepítettek, és vetítógépet is felszereltek; tervezték és építették a drámaköltemény színeit. Horváth rendezett, ám az előadás és a szervezés valamennyi gondját összefogta és Lucifer szerepét is próbálta. A bemutató országos visszhangját a Pestről érkező hírlapírók igazolták, s rangját adta Németh Antal, a Nemzeti Színház igazgatója is, aki 1939 márciusában Sárospatakra utazott megtekinteni a fiatalok monumentális vállalkozását. Ettől kezdődően baráti-szellemi kapcsolat alakult ki az ifjú színházi ember és a Nemzeti vezetője között. Egy év múlva Horváth István már maturan-

dusként a *Liliomfi* és az angol nyelven előadott Shakespeare *III. Richárdjának* rendezésével és címszereplőjeként búcsúzott a Bodrog-parti iskolavárostól. Ahol a tudással a tájékozódás magas igényét is elsajátította; Kölnben, Párizsban, Londonban és Stratfordban az európai színjátszás legújabb eredményeit, a rendezői stílusokat tanulmányozta.

Írásokban, tervekben, dolgozataiban, Ady képét idézve, ontotta virágját a tizennyolc éves Horváth István, aki a református pataki iskolából diákéletének természetes folyománya-ként a katolikus Sík Sándor közelébe, a Szent-Györgyi Albert rektor vezette szegedi egyetemre került. Mert ahol a szellem és lélek működik a hétköznapiságok fölött, ott a felekezetiesség nem oszthatja meg az embereket. Horváth István Szegeden magasabb fokon folytatta azt, amit Sárospatakon elkezdett. Birkás Géza francia szemináriumára például Molière tragikus elemeiről írt tanulmányt. Varázslatos elegancia, ahogyan dolgozatát indította: Jouvét, a kiváló francia színházi ember alakja elevenszik meg előtte, s kérdezi: a párizsi Atelier-ben, a modern Giraudoux és Jules Romains otthonában hogyan játszhatják a „kiöregedett” Molière-t? Válaszként a francia irodalom vélekedéseit a drámaíró életét és műveit szembesítve kereste a modernitás hangjait. Amelyben O’Neill és Németh László lélektani észleletei éppúgy érvei között szerepelnek, mint Moissi vagy Gabányi Árpád alakításának tanulságai. Tájékozottsága, tudományos készültsége, alkotói ihlete és emberi- közösségi érzékenysége már az első éves fiatalember körül magnetikus erőteret teremtett, melynek jeleként megalakította az Egyetemi Színjátszók Társaságát. Ilyenképpen Sík Sándornak, az egyetem tanárainak, bölcsész, gyógyszerész, vegyész, orvosi szakon tanuló társainak bizalmából első évesen a *Hamlet* színpadra állításával indíthatta programját.

Milyen szépen írta Sík Sándor a *Hamlet* 1941. április 1-jei bemutatójára készült műsorfűzetben: „az ifjúságot szeretni annyi, mint a nemzet jövőjén dolgozni”. A kiadványt példateremtő hírhozóként méltatta Németh László: a megbolydult, eligénytelenedő, a színházipari talmit gyártó világban „Nem igen tudom elképzelni, hogy némi kivonulás, elkülönülés nélkül manapság jót is lehessen csinálni”. Ebből következően magas szellemi munkát épp a műkedvelők, a szegedi fiatalokhoz hasonlatos igénnyel szerveződő közösségek teremthetnek, vallotta Németh László. Sík Sándor érzékletes hétköznapisággal is megfogalmazta Horváth István és diáktársainak szellem-szigetét: „Napjainkban, amikor az emberek túlnyomó többségét mindenestül lefoglalja az anyagi jólét, a karrier, a durva élvezetek és a külsőségek hajhászása, amikor a tömegek előtt is a testi erő és a siker ragyog legfőbb ideálként, itt a magyar fiatalságnak egy nem is egészen kis elit csapata (...) a művészet, a költészet kultuszának esküszik fel...”.

Örök kérdés, különösen magyarként, hogy csak a művészet álomszigetén időzhet-e az alkotó, ha a világ sorsa is nyugtalanítja lelkiismeretét – rettegető és nemzet-pusztító időkben pedig különösképpen személyes, és drámaként vetődik fel. Ebben a kétségbeesésben Horváth István a végső kérdéseket kereste hatalmas sikerű *Hamlet* rendezésével, amelyet a szegedi diáktársulat a Kolozsvári Nemzeti Színházban is előadott 1941 tavaszán. A helsingőri történetben őt az egyén sorsa izgatta. Horváth István színházi tájékozódásában, történeti vizsgálódásában és Shakespeare tragédiájára készülve, alkotói gyötrelmeiben azt kereste, hogy az egyén miként tudja teljesíteni küldetését. Hogy pontosan válaszolhasson, Fortinbras érkezése, vagyis a megváltó vég elmaradt az előadásból, mert Horváth István Hamlet-történetében azt igazolta: nincs kiút, a földi halhatatlanságban nem igazolódhatunk, a vég: az elbukás. Ahogyan életében, Horváth István

álomjátékában se menekülhetett a földi terhektől. Még bízó lélekkel átdolgozta a nyári hónapokat, elmélyült vázlatot írt egy rendezésművészeti kézikönyvhöz, s az új tanévre elkészítette a színjátszó társaság tervét. Antik darabokból és középkori misztériumokból álló estet szerkesztett, tavasszal pedig Petőfi *Tigris és hiénáját* készült bemutatni.

De őt már nem hökkentette vissza, hogy mi álmok jönnek a halál után, mert Hamlet tragédiája Rómeóként teljesedett be: szerelmével, Tóth Katával, aki Gertrudist alakította Shakespeare darabjában, 1941. október 17-én öngyilkosságba menekültek Szegeden. Oly rettenet-világból szöktek el, amelyben a harmadik zsidótörvény még testi kapcsolat dolgában is anatómiát parancsolt. Búcsúlevelében Horváth István az igazságok kérlelhetetlen hirdetőjének nevezte magát. Hitte, hogy nincs halál, csak az élet és újra élet. Úgy, ahogyan a *Hamlet* rendezői példányának végén írta: „Éles fény csap a terembe, Bearanyozva a halott királyfit. Az élet fénye ez, a jobb és tisztultabb életé, amelyet Hamlet már nem érhetett meg, – de az öröklété is, amely Hamletre vár”.

Azt írja Somlyó György ifjúkorának barátját idézve, hogy „a feledés az élet, a túlélés egyetlen szégyenteljes, de kikerülhetetlen varázsitala”. De vajon igaz-e, hogy évszakok és évek, évtizedek múlásával törvény a feledés? Nem ismertem Horváth Istvánt, s mégsem feledhetem. Írásait, emlékétkötetbe foglaló könyve, mely *Örök színház* címmel a *Madách Könyvtár* darabjaként 1942-ben jelent meg, évtizedek óta nem hagy nyugodni. Tanulmányai, jegyzetei tisztázott gondolatokban, tüneményes nyelvi pontossággal világítják meg: a modernitást kereste, de nem izzadmányos, esze-tekerte ötletekkel, hanem mély készületséggel, megszenvedett emberi és történelmi látomásokban az életet költészeté emelve.

A minap Sárospatakon jártam, Reá gondolva nehéz szívvel lépkedtem az iskolakert tölgyei és gesztenyefái között, amelyek alatt színházat álmodott. Haladva az ösvényen diák-kori szilenciumok tavaszi magányos bolyongásai merültek fel emlékeimben; évre év jön; rügyeznek, majd lombosan bólogatnak az öreg fák, televényesedik a kert, s Árgyelusként ifjú Horváth István mintha feltűnne a bokrok között.

(Elhangzott 2007. március 18-án, a Magyar Katolikus Rádió Szín-Vallás című rovatában, Széles Imre előadásában; szerkesztő: Szabó Csilla)

Szerzői utóirat: ifjú Horváth István (1922-1941), a zseniális fiatalember Patakon élt, tanult és teremtett színházat, szellemet. Szenvedte sorsunkat. Ki ismeri őt? Otthon van-e Sárospatakon?

„... most már van módom szabadon foglalkozni a műveimmel”

Interjú Tellinger István grafikusművésszel

Tellinger István 1940-ben született Munkácson. Elsősorban grafikusművész, de festéssel is foglalkozik. Munkásságának indulása a Miskolci Grafikus Műhelyhez kötődik. Egyéni hangvételű művei számos kiállításon szerepeltek szerte az országban. Grafikáinak egy része irodalmi ihletettséggű. Ezt bizonyítja jelentős kisgrafikus munkássága. Életművének másik része a valóság és az álom ihletett kettőségében az ezredforduló morális problémáival foglalkozik. Újabb munkáiban – festészetével rokon módon – közelítve a nonfigurációhoz, belső érzésekre figyelő gesztusokból építkezik.

Mostanában kétlaki életet élsz a műtermed és az otthonod között. Kényszerűség ez vagy tudatos kivonulás?

Most élek igazán olyan életet, amelyet mindig is szerettem volna. A munkám közelében lehetek, amikor csak akarok. De ehhez meg kellett öregednem, nyugdíjba kellett vonulnom. Meg is kellett tanulni, hogyan lehet ezt jól csinálni. Korábban sok olyan kötelezettségem volt – meg kellett élni valamiből például – ami nem engedte meg ezt, néha sok minden fontosabb volt az alkotó munkánál.

Úgy tíz évvel ezelőtt egy hosszabb tanulmányomban zárkóztott, keserű hangú művésznek neveztelek. Akkor nem tiltakoztál ellene. Hogy érzed, mennyire igaz ez most rád?

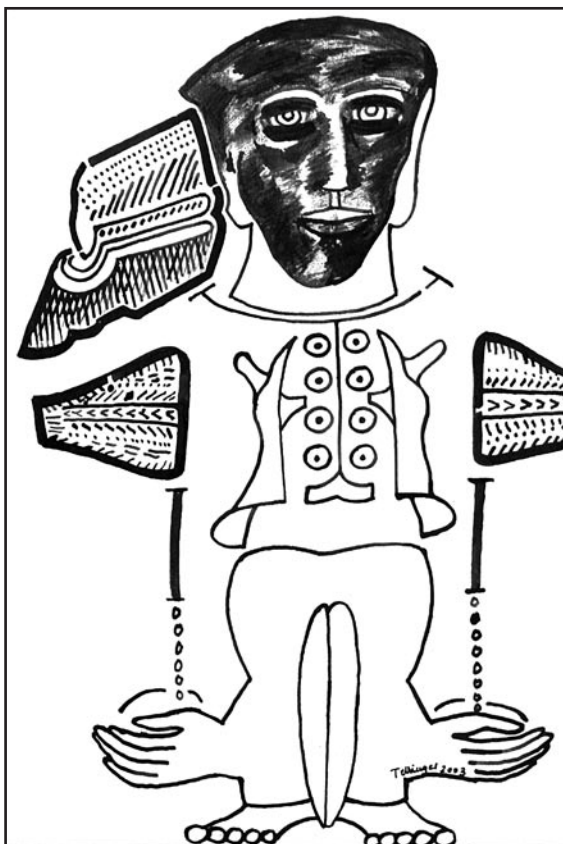
Ez ma már nem igaz. Talán 50 éves korom óta egyre kevésbé érzem magam keserű hangú művésznek. Minden zárkózottságom és keserűségem a szorongásaimból fakadt. Abból, hogy mindig igyekeztem megfelelni a körülöttem lévő világ elvárásainak. Ne érts félre, hogy elvtelenül tettem le munkákat. Nem, csak éppen jól meggondoltam, mi az, ami szerintem hiteles és jó minőségű, ugyanakkor meg is felel. Mondjuk, ha egy tárlatra munkát adtam be, ha ki akartam állítani, látnom kellett, mi az, amit el is fogadnak. Voltak persze így is olyan esetek, amikor ez nem jött össze, mármint hogy elfogadják. Ez egyfajta belső korlátként is működött bennem. Nagyon nehéz volt ezt a mezsgyét megtalálni. Tudni kellett – hogy egy közkeletű hasonlattal éljek –, mikor kellett nyakkendőt venni és mikor nem. Ma már egyáltalán nem hordok nyakkendőt. Most, hogy nem korlátozom magam, nem érzem magam sem szorongónak, sem keserű hangúnak. Messzebről nézve a dolgokat sokkal kevesebb szomorúságra okot adó dolgot látok, és sokkal több izgalmas kérdést találok a körülöttem lévő világban.

Sok művész megteremti a saját világát. A formanyelv, amit használ, rögtön felismerhetővé teszi. Ha ebben változás történik, korszakolhatnak a művészettörténészek. Nálad sem

most, sem korábban nem láttam ún. egységes formanyelvet, jelképrendszert. Mindig is sokhangú művész voltál. Ennek ellenére szinte az első pillanatban látja még a kevésbé műértő is, hogy ez „Tellingert”. Szerinted ez mitől van?

Örülök, hogy így látod. Én az elmúlt harminc évben gyakorlatilag ugyanazon a formanyelven beszélek, igaz egyszerre sokfélén. Az, hogy a világ mit látott belőlem, az döntötte el, hogy mit mutattam meg. A művészi kibontakozásom idején elvárták a kezdő művésztől, hogy járja végig az „utat”. Előbb csak kisgrafikát volt szabad bemutatni, aztán lehetett valamilyen sokszorosító technikát és így tovább. Az az igazság, hogy bátorságom sem volt ahhoz, hogy mondjuk az akkoriban készült színes munkával bemutatkozzam. Ha pedig igen, akkor többnyire kiszűrizték. Úgy is lehetne fogalmazni, meg kellett találnom a kompromisszumot a kiállítás és saját magam között. Az viszont igaz, hogy mostanában a színes munkáim vannak többségben, de már nem izgat, hogy ki mit fog szólni, és nem fontolgatom kiállíthatom-e őket vagy sem. Ha jónak tartom, kiteszem és kész. Engem egyébként sem a technika izgatott – megtanultam én szinte mindegyiket tisztességesen

– hanem, hogy amit le akarok tenni a papírra, azt mivel tudom leginkább kifejezni. Mindig a bennem lévő dolgok képét kerestem és nem „megrendelésre” dolgoztam. Ezért van az is például, hogy egy gondolatból szinte soha nem készítek egy lapot. Minimum hármát, de van, amikor sokkal többet. Mindig próbálom újra és újra fogalmazni ugyan azt.

Rendszeresen kiállító művész vagy. Sokan sokféle skatulyába próbáltak betuszkolni. Mennyire foglalkoztat a közönség visszajelzése?

A közönséggel nem igazán van kapcsolat. Persze egy-egy kiállítás megnyitón találkozunk. Oda azonban valaki azért jön el, mert ismer, és baráti viszonyban van velem vagy a munkáimmal. Vagy pedig protokollból. Neki meg úgyszincs véleménye. Őszintén: mire megyek egy barátságból vagy illendőségből megfogalmazott véleménnyel? Szerintem így van ezzel minden művész, aki nem megrendelésre dolgozik, legfeljebb nem vallja be.

Ma az alkotó ember magányos. Nemcsak emberi értelemben, hanem a tényleges visszajelzés szempontjából is. Régen nagyon sok napilap közölt grafikákat. Akkor jó magam is megjelentettem kisebb-nagyobb munkákat. Gyakran kaptam visszajelzést, például az *Észak-magyarországban* megjelent lapjaimról. Általában véve kulturális közállapotaink szempontjából nagyon sajnálatos, hogy ma már alig van újság, ahol közölnek verset, tisztelegés tárcát vagy bármilyen műalkotást. Sokan azt hiszik, ez nem fontos, pedig ezek, alig észrevehetően bár, de nagy hatással voltak a közgondolkodás kulturális állapotára. Nagyon sokan csak itt találkoztak ilyenekkel. Ma már ez sincs.

Mostanában mintha kicsit nyugodtabb, jobban áttekinthető lenne a vizuális világod. Ezt te is így érzed?

A régebbi rajzaimban egy zárt térben szerettem volna nagyon sok mindent elmondani. Például volt egy sorozatom, ahol egy virtuális fejben fogalmaztam meg különböző, az embereket foglalkoztató kérdéseket. Persze, hogy „zsúfolt” lett a kompozíció. Akkoriban sok morális vagy filozófiai kérdés foglalkoztatott. Mostanában inkább a világ vizualitásának kérdései érdekelnek. Főleg a színek. Ennek pedig egyszerű prózai oka is van: az első szemműtétem után – egy hosszú romlási folyamat visszafordítása után – a kórházi szobám ablakán kitekintve megdöbbenett a színek világa. Korábban is voltak színes munkáim, de azok inkább kötődtek a már előbb jelzett témákhoz. Mostanában színes, dinamikus kompozíciókban gondolkodom. Úgy is fogalmazhatnék, hogy a színek körül forognak a gondolataim. Nem állítom, hogy a különböző formai szimbólumoknak nincs szerepük a munkáimban, de korántsem annyira hangsúlyosan, mint korábban.

Figyel az ember, hagyja, hogy hasson rá a világ. Aztán a színek visszatükrözik például az aznapi hangulatát. Lehet, hogy ez nem annyira divatos dolog a művészetben, de mostanában sokkal jobban érdekel ez, mint hogy moralizáljak.

A művészi kifejezés vagy üzenetátadás nem igazán nyomon követhető folyamat. Nyilvánvaló, hogy egy mű soha nem jelentheti ugyanazt a szemlélőnek, mint a művésznak. Sőt, maga a művész is mást láthat egy korábbi munkájában, újra szemlélve azt, mint akkor, amikor megalkotta. A közönség szempontjából nem csupán a szemlélő személye a fontos, hanem az is, hogy hogyan látja a munkát: eredetiben vagy reprodukcióban, egy

kiállításon, vagy mappában lapozva. Sőt, egy kiállításon az is fontos, hogy milyen művek társaságában. Egyre inkább úgy érzem, nem a mondanivaló igazán a lényeg, hanem a hatás.

Sokan tudják rólad, hogy erősen kötődsz a zempléni tájhoz. Különösen Sátoraljaújhelyhez. Honnan ez a vonzódás?

Sok barátom él itt. A konkrét kapcsolat a Kazinczy Ferenc Társaság alakulásához kötődik. Azon kevesek egyike voltam, akik a nyolcvanas évek közepén ott ültek, amikor még csak a megalapítást fontolgattuk. Azóta folyamatosan illusztrálom a társaság *Széphalom* című évkönyvét. Több nagy kiállításom is volt ezen a tájon, Sárospatakon, Sátoraljaújhelyben. Jónéhány alkalmazott grafikai munkám is ideköt, és kitűnő partneri kapcsolatok alakultak ki az évek során.

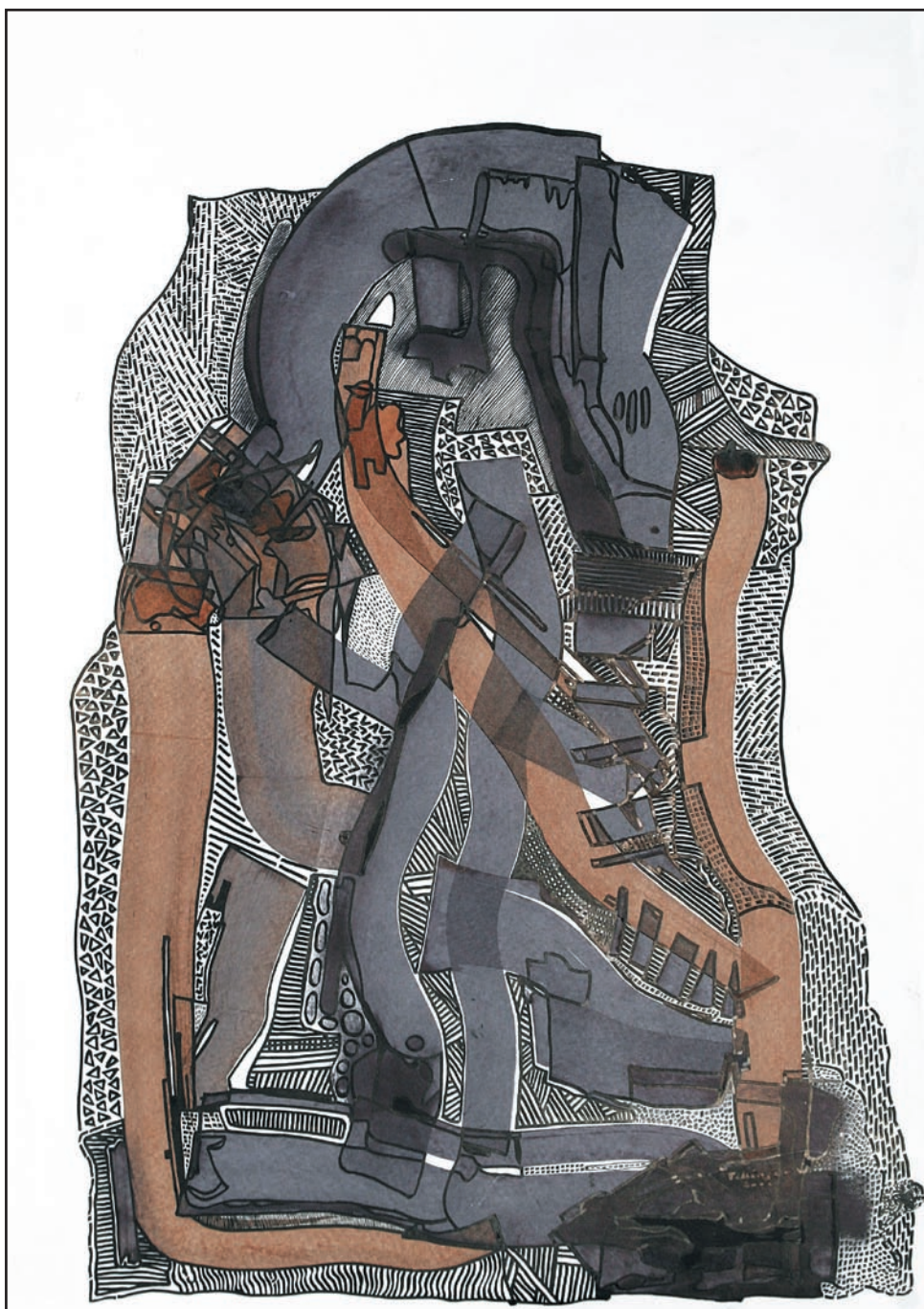
Hogy érzed magad ebben a zavaros világban, közeledve a 70-hez?

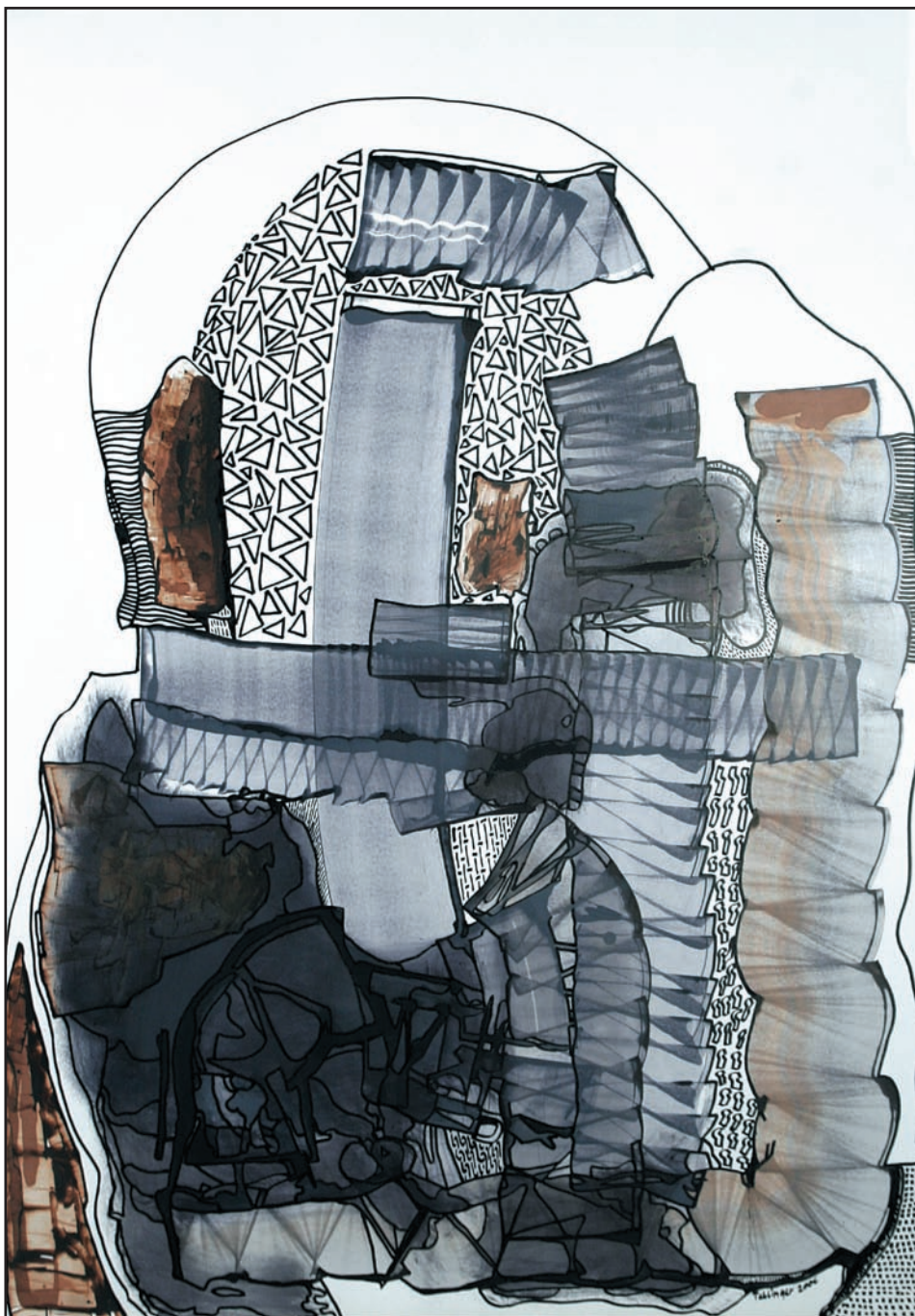
Köszönöm, jól vagyok. Végre csak azt teszem, amit szeretek. Ez nem jelenti, hogy elégedett vagyok a körülöttem lévő világgal, de most már van módom szabadon foglalkozni a műveimmel. Én pedig nagyon szeretek dolgozni.

(Az interjút készítette: Bordás István.)

Úton: kísérletek és állomások

Beszélgetés Herczku Ágnes népdalénekesssel

Herczku Ágnes Sátoraljaújhelyben nevelkedett, a családi hagyományoknak megfelelően 1993-ban a Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumában érettségizett, majd a Miskolci Egyetemen történelem szakos tanári diplomát szerzett. Közben Budapesten moderntánc-pedagógiát tanult, 1997-ben táncosként a Honvéd Együtteshez került. 2003-ban a Magyar Állami Népi Együttes énekes szólistája lett. 1998-tól a Hegedős, majd Fonó Zenekar frontembere. Számos cd-n énekel. 2002-ben jelent meg első önálló albuma, amelyért a Magyar Rádiótól eMeRTon-díjat kapott. Nikola Parovval közös lemeze 2006-ban látott napvilágot, s az idén valódi unikum, egy Bartók cd várható tőle.

Hogyan lett belőled énekes? Meglepődtem, amikor 2002-ben Budapesten óriásplakáton láttalak viszont. Egyszerre jártunk a Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumába, de ott még nem énekelteél. Habár, a szalagavatón volt egy sokak számára máig emlékezetes produkciótok.

Az volt az első nagyobb, közönség előtti fellépésem. Az osztályfőnökünk, Vinnai tanárnő ötlete volt, hogy adjuk elő Horatius ódájának megzenésített változatát, amely eredetileg Sebő Ferenc és Sebestyén Márta produkciója. Olyan nagy sikerünk volt, hogy osztályról-osztályra jártunk vele. De nem is sejtettem, hogy énekes leszek. Sátoraljaújhelyben jazz-baletet tanultam. Amikor átkerültem Patakra, nehéz volt folytatni, ezért mentem a Bodrog Néptáncegyüttesbe. Édesanyám is ott táncolt, szerettem a néptáncot, de addig valamiért nem azt választottam. Ekkor kezdett el érdekelni a népzene. Ismerősöktől, családtagoktól népzenei felvételeket kértem, s gyakorlatilag minden hétvégémet zenehallgatással töltöttem. Szisztematikusan leírtam a szövegeket, megtanultam a hajlításokat. Rájöttem, hogy ezeket én is el tudom énekelni, de nem volt vele komolyabb szándékom. Ha véletlenül Újhelybe tévedt egy zenekar, összeszedtem a bátorságomat, s megkértem őket, hogy kísérjék le azt a néhány dalt, amit addig megtanultam. Ma már tudom, hogy ez hihetetlen pimaszság. Teljes naivitással mentem oda hozzájuk, s nagyon élveztem velük az éneklést. De nem gondoltam, hogy énekelni fogok, még Miskolcon sem. Az egyetemen történelem szakra jártam, és közben színpadi táncot tanultam Deresnő Kónya Erzsébet balettmesternőnél. Táncházakban rendszeresen megfordultam, s az ottani muzikusokkal kiállítás-megnyitók, koncerteken is énekeltem. Lehet, hogyha Miskolcon maradok, akkor is hasonlóképp alakul az életem, de bekerültem a Honvéd Együttesbe.

Ez hogyan történt?

A balettmesternő Miskolcon rám bízott két gyermekcsoportot, ő mondta, hogy végezzem el Budapesten a moderntánc-pedagógus képzőt. Ott véletlenül folytán kiderült, hogy szeretek énekelni, és valamit konyítok a néptánchoz is. Török Jolán, a tanfolyam vezetője – most a Nemzeti Táncszínház igazgatója – hívta fel az együttest vezető Novák Ferenc figyelmét rám. Már majdnem vége volt a tanfolyamnak, amikor megkért, menjek el a Honvédba felvételizni. Nagyon meglepődtem. Arról már beszéltünk, hogy összeismertet a Honvéd énekesével, Szvorák Katival, de erről nem. Hárman-négyen felvételiztünk, s engem vettek fel, a teljesen kívülről. Ezt a táncosok először nehezen fogadták el. Nem voltam néptáncos. Aztán megtanultam, s a végén annyira befogadtak, hogy alig engedtek el. Öt és fél évig voltam a Honvéd táncosa, szerettem ott lenni. Nagyon hálás vagyok Novák Ferencnek, hiszen lehetővé tette, sőt, elvárta, hogy a hivatásos táncolás mellett Miskolcon befejezzem az egyetemem.

Hogyan kerültél a Magyar Állami Népi Együttesbe?

Még honvédos voltam, amikor az Államiban elkészítették a *Naplegendát*. Ez volt az első „Riverdance”-szerű produkció. Konkrét párhuzamot nem vonnék a kettő között, de az ír együttesre jellemző, hogy egy énekes vagy zenész önálló szót kap a koreográfiában. Nikola Parov, aki a magyarországi világzene kiemelkedő alakja, s évekig játszott a Riverdance kísérezenekearában, rendszeresen ír zenéket az Magyar Állami Népi Együttes számára. A *Naplegenda* zenéjét is ő szerezte, s amikor hallott valamelyik lemezéről énekelni, elhatározta, velem fogja elkészíteni a darabot. Akkor ugyanis már volt lemezem! Egy a Hegedős, mai nevén Fonó Zenekarral, egy másik pedig Vasvári Pál jazz-zenészszel. Nikola Parov volt az első, aki azt mondta, „azonnal hagyd abba a táncolást, neked énekelned kell!” Két-három éve voltam akkor a Honvédban, éppen kezdtem beilleszkedni, úgyhogy eszem ágában sem volt otthagyni őket. A *Naplegenda* bemutatójára sem tudtam elmenni, mert a Honvéddal éppen Portugáliában turnéztunk. Ekkor kezdtek el csábítani az Államiba. Először nemet mondtam, aztán telt-múlt az idő, vezetőváltás lett, és megszületett a Hagyományok Háza, amelynek része lett a Magyar Állami Népi Együttes is. Kelemen László főigazgató újra hívott, hiszen vele is dolgoztam már együtt. Egy évet vártam, de végül döntenem kellett. Rengeteg súrlódást okozott, s már nem tudtam összeegyeztetni az énekes meghívásaimat a Honvéd fellépéseivel. 2003-ban átszerződtem a Magyar Állami Népi Együtteshez, s azóta ott vagyok főállásban énekes szólista. Tulajdonképpen ettől kezdve mondom magam énekesnek. Addig hiába voltak lemezeim, sőt szólólemezem, nem mertem magamról ezt állítani.

Különleges út vezetett a hivatásodhoz, de ezzel talán nem vagy egyedül. Ha jól tudom, a népzeneénekes eddig nem volt intézményesített oktatási rendszere. A többiek hogyan kezdték?

A Zeneakadémián tényleg most alakul a Népzene Tanszék, de voltak népdalkörök Óbudán, Dunántúlon, és a pesti zeneiskolákban tanítottak népzeneét és népdaléneklést. Szalóki Ági, akivel sokat dolgozom együtt, s nagyon jóban vagyunk, például Borza Klárának volt a tanítványa. Szvorák Kati is sokakat tanított. Amikor 1998-ban elmentem életem első komoly versenyére, a rádió Bartók-versenyére, ahol Sebő Ferencről, az Állami Népi

Együttes akkori művészeti igazgatójától különdíjat kaptam, vált világossá előttem, hogy a többiek tanulnak énekelni. Nem bánom – s ezt már mástól is hallottam –, hogy én pedig nem. Úgy tanultam énekelni, mint a régiek! Csak akkor még nem ismertem azokat az embereket, akiknek a hangját hallottam. A fülemre voltam hagyatva, hangfelvételekről tanultam. Amit megjegyeztem, az az enyém lett.

Azóta voltál már népzene gyűjtéseken?

Agócs Gergely népdalkutató, a Fonó Zenekar vezetője vitt el először egy gyűjtőútra. Hatalmas élmény. Volt egy néni, akinek a hangját évek óta nagyon-nagyon szerettem. Amikor Gyimesben jártunk, kerestük, hátha él még. S megtaláltuk! Már, sajnos, csak árnyéka volt régi önmagának, de néha még megcsillant az erő, amely a hatvanas-hetvenes években készült felvételein engem annyira megkapott. Magyarorszáton is van egy néni, aki nagy kedvencem, nála is többször voltam már. Jártam Kalotaszegen, cigányoknál a Székelyföldön. A Sepsiszentgyörgy melletti Örkön van egy cigánytelep, ahol visszajáró vendég vagyok. Két évvel ezelőtt voltam utoljára Erdélyben, sajnos nehéz összeegyeztetni a munkámmal. Ha tehetném, biztos, hogy a tizenkét hónapból hármat gyűjtéseken tölténék. De rendszerint a szabadságaimat is munkával töltöm, akkorra időzíttem Nikola Parovval a turnéinkat. Itt lenne azonban újra az ideje, hogy gyűjtésekre járjak, Kelemen Lászlóval már tervezzük a következő szólólemezemet.

Mesélj egy kicsit a lemezeidről! Hogyan született az első, „Arany és kék szavakkal” című szólólemezed?

Kelemen Lászlóval először az *Elindultam szép hazámból* című Ökrös-lemezen dolgoztunk együtt. Az amerikai turnéjukra is magukkal vittek. Itt merült fel a szólóalbum ötlete, s ő felajánlotta, hogy szívesen lenne ennek zenei rendezője.

Ki választotta a dalokat? Avass be a műhelytitkokba!

Közösen választottuk őket. Nagyjából megbeszéltük, mit szeretnénk, aztán hozott nekem egy-egy faluból tíz-tizenöt dalt, keserveseket, csárdásokat, s én ezek közül választottam. A dalok egy részét ismertem, de voltak olyan falvak, amelyekről azelőtt nem is hallottam. Rengeteget tanultam közben. Kelemen László zeneszerzés szakon végzett Kolozsvárott, nagyon szeretem benne, hogy nem külön-külön válogatja össze a szép dalokat, hanem egészben látja a lemezt, s mindig törekszik arra, hogy az albumnak legyen zenei-dramaturgiai íve. Pusztán az esztétikai szempont nekem sem elég. Kell, hogy a válogatásnak legyen valami mondanivalója, ne csak szép dalok gyűjteménye legyen. Nagyon örültem a közös munkának. Azóta készítettünk egy másik lemezt is, a Bartók-albumot. Hamarosan megjelenik. Bartók Béla magyar népdalfeldolgozásait éneklek rajta klasszikus zongorakísérettel. Kíváncsi vagyok a fogadtatására. Bartók Basilides Máriával dolgozott, aki „bel canto” operaénekes volt, és azóta is „bel canto” énekesek éneklék népdalfeldolgozásait. Sőt, a dalok is olyan hangmagasságban vannak, hogy csak képzett operaénekesek tudják elénekelni. Mi is majdnem mindegyiket transzponáltuk a felvétel kedvéért. Bartók viszont ezeket a dalokat paraszténekesektől hallotta. Arra még nem volt példa, hogy autentikus

népdalénekes énekelje cd-re ezeket a dalokat Bartók zongorakíséretével. Biztosan meg-
lepi majd a klasszikus zene ismerőit. Sokat dolgoztunk rajta, másfél évig. A Bartók-örökös
engedélyezte, s gratulált, de hogy a szakma mit fog hozzá szólni? Még meg sem született
a lemez, de már hallottuk, hogy vannak heves ellenzői és támogatói. Nem baj, jó, ha az
embereket nem hagyja közömbösen, s megmozgatjuk egy kicsit a hallgatókat, hiszen
Bartók is így hallotta ezeket a dalokat, amikor rögzítette őket.

Milyen szempontok alapján választjátok ki a lemezre váró népdalokat?

Nem feltétlenül keresünk még sohasem rögzített dalokat. Ha valaki már jól ismeri a ma-
gyar népzene, természetesen sok a számára ismert dal. Régebben volt olyan ambícióm,
hogy még soha fel nem vett dalokat énekeljek. Aztán rájöttem, nem ez a lényeg. Ugyan-
azt a dalt két énekes teljesen máshogy énekelheti. Pontosan az ebben az érdekes, én
mit gondolok róla.

Miről szól majd a következő szólóalbumod?

Elhatároztuk, hogy félretesszük a szomorúságot, az első lemezem úgyis elég lírai lett. Vi-
dám album lesz. A népzene általános kereteit megtartva kísérletezni szeretnénk, a népdal
határait feszegetni. Erre talán a cigányzene a legalkalmasabb, hiszen abban rengeteg az
improvizációs lehetőség. Biztosan lesz benne olyan cigány dal, amelyben nem maga a dal,
hanem a hang mint hangszer a lényeg. Játszani szeretnék a motívumokkal, s bízom benne,
nem fogom a dalokat két koncerten ugyanúgy énekelni. Ami a lemezre kerül, az egy adott
pillanat változata lesz, nem egy kőbe vésett minta. Azt szeretném, ha a következő lemezem
egyben egy színpadi előadás hanganyaga is lenne. Persze a zenének tánc nélkül, önma-
gában is meg kell állnia a helyét, de jó lenne egy olyan előadást készíteni, ahol a játék a
mozgásban is megnyilvánul. Nagyon hiányzik a tánc. A Trafó Kortárs Művészetek Házában
Inspiráció címmel szoktak bemutatkozni a fiatal koreográfusok. Legutóbb én is szerepeltem
Gergely Attila *Gyöngyszemek... A tű fokán...* című darabjában. A szerepemhez nem illett
tánc, de már pusztán az, hogy szituációban kellett a színpadra lépnem, s nem „csupán”
énekeltem, nagyszerű érzés volt! Igazán boldoggá tette, ha lenne egy előadás, ahol egy-
aránt tudnám hasznosítani a táncos és az énekes tapasztalataimat. Már azt is tudom, ki
lesz a koreográfusom: a Honvéd Együttes Harangozó-díjas táncosa, Horváth Zsófia. Most
is készülünk egy közös produkcióra, táncszínházi előadásra az *Arany és kék szavakkal* c.
első lemezemből. Ennek hagyományosabb lesz a felfogása.

*Látszik, hogy nagyon szeretsz kísérletezni. A legjobban az lepett meg, amikor olvastam,
hogy már DJ Palotaival, Magyarországon talán legismertebb „underground” dj-jével is dol-
goztál együtt. Mondhatnék más példát is, az Óbudai Társaskörben kortárs zeneszerző
darabját mutattad be.*

Nem tudok leragadni egy téma mellett. Világéletemben ilyen voltam. Mindig egyszerre
több dolgot csináltam. A szüleim nem korlátoztak, csak azt kérték, ne menjen a tanulás
rovására. Táncoltam, zongoráztam, rajzoltam, varrtam, hímeztem. Még arra is gondol-
tam, hogy egyszer képző- vagy textilművész leszek. A fellépő ruháimat most is magam

tervezem. Az Állami Népi Együttes nekem önmagában nem lenne elég. Nikola Parovval koncertezünk, s bár ott is népdalokat énekelek, az inkább világzene. A *Volt nékem szeretőm* című lemezünkön a magyar népdalok mellett bolgár és két amerikai-ír dal is szerepel, s folyamatosan bővül a repertoár. DJ Palotaival azért kezdtem el együtt dolgozni, mert mindkettőnket megkért erre egy koncertszervező. Az elején nehéz volt, rengeteg berögzült dolgot kellett leküzdenem. Rugalmasságra nevelt. Azelőtt úgy gondolkoztam, hogy csupán a népdalok versszakait variálhatom. De van olyan zene, amely nem azt kívánja meg, hogy elhangozzon egy teljes egység, hanem arra készíti fel, amit a következő lemezemen szeretnék, hogy a dallamsorból kiragadjak egy-egy motívumot, és annak hangjait az adott harmóniában variáljam. Sajnos még nem készült felvételünk, egyik koncertünket sem rögzítették. Palotai Zsolt fantasztikusan muzikális ember, jó zenéket válogat, s ami nekem nagyon tetszik, valóban ismeri a népzene. Gyűjtéseken is járt Erdélyben. Meglepődtem, amikor megtudtam, hogy egy dj a Gyimesbe járt öregembereket hallgatni. A másik, amit említettél, hogy néhány hónapja énekeltem a *IV. Ifjúsági Kortárs Zenei Esteken*. Sztojanov Georgi bolgár származású zeneszerző *Novellák* c. művének egyik tételét kifejezetten népi hangra írta. Először azt gondoltam, nem lesz vele különösebb problémám, hiszen a Bartók-népdalfeldolgozások után már nem érhetnek meglepetések. Zongorakísérettel teljesen más énekelni, mint hegedűvel, s szinte újra tanultam a Bartók-album kedvéért intonálni. Bizony, ez is teljesen más feladat volt: olyan hangfekvést, hangszíneket kívánt, amellyel azelőtt nem találkoztam.

Hogyan készülsz a fellépésekre, lemezekre? Van tanárod?

Sohasem tanultam énekelni, de most ez a kortárs fesztivál rádöbentett, hogy el kellene kezdenem. Balogh Kálmán híres cimbalmos, akivel már régóta együtt dolgozom, ajánlott egy tanárt, Kaposi Margit nénit. Fantasztikus! Operaénekesek járnak hozzá. Tisztáztuk, hogy én nem akarok az lenni, de így is sokat segít. Hangképzést tanít, megmutatja, hogyan kell úgy énekelni, hogy még húsz év múlva is énekelhessek.

Bár fényes a szólókarriered, úgy tűnik, igazi kamarazenész vagy. Mindig társak vesznek körül. Csodálom, ahogy az egykorú népdalénekes lányokkal, Szalóki Ágnessel, Bognár Szilviával, Palya Beával együtt dolgozol. Nincs köztetek féltékenykedés, rivalizáció?

Köztünk ez a probléma soha fel sem merült. Szalóki Ágit rég ismerem, Bognár Szilvi a Magyar Állami Népi Együttesben szokott helyettesíteni. A három-négy lányos projekt úgy indult, hogy eredetileg tízen akartunk összefogni, hasonló korú, különböző stílusú énekesek. Kiderült, hogy ez megszervezhetetlen. Négyen maradtunk, akik nagyjából egy zenei ívűsűek vagyunk, mindannyian népzenei gyökereken nevelkedtünk. Már Bea is kivált, a saját dolgára koncentrált, de ebből sem volt harag. Hárman folytatjuk. Egyszerűen szeretek velük együtt dolgozni. Talán azért nincs köztünk probléma, mert mindannyian más karakterek vagyunk. Nemcsak emberileg, de zeneileg is. Ismerjük egymás kvalitásait, kiben mi rejlünk, s tudjuk, hogyan erősíthetjük egymást. Soha nem számoljuk, ki mennyit énekel, nem ez a lényeg. Szólózni is szeretek, de vannak olyan dalok, amelyeket egyszerűen közösen jó énekelni. Új tapasztalat, hogyan kell a másokra figyelni, a másikat kiemelni, segíteni. Nagyon élveztük a próbafolyamatot, remek zenészekkel vettük körbe magunkat. De nem is gondoltuk, hogy a közönség is ennyire

fogja szeretni! Követelik a lemezt. Az még nincs, de rendszeresen koncertezünk. S nemcsak koncertezünk, magánemberként is találkozunk. Szilvinek most született meg a kislánya, megyünk hozzá babázni. Ha tehetjük, meghallgatjuk egymás koncertjeit. És nem utolsó sorban: őszinték vagyunk egymáshoz. Általában úgy veszem észre, a népzeneész, néptáncos világban tisztábbak az emberi kapcsolatok, mint más műfajokban. Karakteresebben megfogalmazzák a véleményüket, ha valakinek a másikkal baja van, azt megmondja. A Honvéd Együttesben sem láttam soha klikkesedést, érdekkapcsolatokat. Persze, mindannyian emberek vagyunk, azt nem mondom, hogy nincsenek összeütközések, viták. Nem akarom utópisztikusra festeni ezt, de úgy érzem, hogy sokkal őszintébbek az emberek egymáshoz.

Talán ez a műfaj követelménye. A népdalok igen őszinték.

Lehet, hogy közvetlen kapcsolat nincs, de talán én ezért is szerettem meg a népzeneét. A magyar népdalok egyikében sem találtam soha giccset. Nem tudom, hogyan csinálták ezt a régiek, de a magyar népzene olyan kristálytisza, olyan tömör, olyan bölcs, hogy a szövegeibe sem lehet sehogyse belekötni. A népdalok igen egyszerűen fogalmazzák meg bonyolult érzéseinket, belénk ivódnak, s formálnak minket. Biztos, hogy hatással van ránk. Amikor felveszel egy viseletet, már a szóban is benne van, hogy viselni kell. Méltóságot és tartást ad az embernek.

Most a magyar népzeneéről beszéltünk, de az is nagyon szimpatikus, hogy a körülöttünk élő népek dalait is énekeled.

Szokták mondani, hogy a Kárpát-medence a népek olvasztótégelye. Teljesen természetes, hogy tudok néhány szerb, horvát, román, bolgár, szlovák, ruszin dalt. Bartók után nem nehéz kimondani, hogy aki a népzeneénket igazán ismerni akarja, annak ismernie kell a szomszédok dalait is. Nem vagyok népdalkutató, de magam is találkoztam párhuzamokkal. Most tanultam például egy bolgár népdalt, ami egy az egyben a *Kőműves Kelemen* balladája. Nem tizenkét kőművesről, hanem három fiútestvéréről szól, de a történet magva ugyanaz: a legkisebb kitalálja, hogy áldozatok nélkül nincs eredmény, s öljük meg kedveseink közül azt, aki leghamarabb idejön. Természetesen az övé lesz az...

Láttuk a közeljövő sűrű feladatait. Mit gondolsz, mi vár még rád öt-tíz éven belül?

Van külföldi meghívásom, de ki tudja, mi lesz belőle. Szeretnék egyszer felvételizni a Zeneakadémiára. A történelem szakon táncörténetből írtam a szakdolgozatomat: Gyagilev együttese és hatása Magyarországon. Fuchs Livia a pedagógusképzőn bízott, hogy foglalkozzam táncesztétikával. Miatta jelentkeztem az ELTE esztétika szakára, ahol most tanulok. Ezt mindenképp befejezem, s majd elkezdek újra szolfézszt tanulni, hogy jelentkezhessek a Zeneakadémia népzene szakára. Remélem, nagyon sok koncert, színvonalas előadás vár rám. Később pedig nagyon szívesen tanítanék is.

Köszönöm szépen. Fontos értékeket közvetítesz. Pataki diákként büszke vagyok rád!

(Az interjút készítette: Földy Krisztina Lilla.)

Tusnádý László

Ötszáz éve halt meg Andrea Mantegna

Albrecht Dürer második itáliai útja során szertett volna személyesen megismerkedni vele. Az idős olasz mester örömmel fogadta az idegen művésztárs szándékát, de a sors közbeszólt: a találkozás elmaradt.

„*Non omnis moriar*” (Nem hal meg minden) – zengnek fülemben most is a horatiusi szavak, és fokozottabban, nagyobb erővel vannak jelen az idő oly rendjében, mint ez a mostani. Fél ezer év! Mennyi feltarajló esemény-hullám, öröm, szenvedés, kín – lekaszabolt remény-bimbó – kiteljesedésben bízó életek, kerékbe tört sorsok, halálszakadékok!

Mantegna alakjai időfüggönyön át tekintenek ránk – időtlenül. Szépek, derűsek, bölcssek, valami titkot tudnak a mindenségről. Erős gyökerek tartják őket ezen a mi létezés-utunkon. Bátorság, szellemi felemelkedettség megmaradás-hit van bennük. Pedig ismerik a démoni erőket. Mesterük szembenézett velük akkor is, amikor megalkotta „A tengeri istenek viszályá”-t. Ennek a műnek épp az ellentéte, egyedüli és mindennél többet elmondó Krisztus-arca „A Megváltó” című képen: a szeretet, a Mind tudása, az eget és földet átkaoló, egybeölelő emberi és isteni Lélek.

A festő, „il pittore” eltávozott. Dürer is „csak” a szellemi hagyatékot tanulmányozhatta. Egyszerre érezhette azt a hiányt, amelyet a tisztelt és szeretett Mester maga után hagyott, és egyszerre emelhet fel a szívét az a tudat, megállapítás, amelyet az itt maradtak egyre hangosabban hirdettek: „Apellészhez hasonlított, avagy több is volt nála.”

Fra Filippo Lippi, Piero della Francesca, Paolo Uccello világából indult, és abba a nagy teljesség-óceánba futott be, amelyben Michelangelo, Leonardo da Vinci, Tiziano és Raffaello neve ragyog. Olyan hetvenöt évet élt meg, amelyben indulásakor Észak-Itáliában a későgótika is jelen volt. A reneszánsz hajnalhasadása Firenzében volt, de pirkadati fénye eljutott Padovába – Francesco Squarione mester műhelyébe is. Itt tanult a gyermek, az ifjú Andrea Mantegna. Első életrajzírója Bernardino Scardeone volt. Ő hangsúlyozza Mantegna padovai eredetét: a festőnek ez a hely adta az első ihletést. Tehetségének sarjadása itt zajlott, itt érett igazi művésszé. Itt kapta az első lényeges művészi megbízásokat, innen jutott Mantovába. VIII. Innocent pápa megbízásából két évig Rómában is dolgozott. Giorgio Vasari a reneszánsz képzőművészekről írt életrajzában a legkiválóbb mesterek között emlegeti. Külön kiemeli szorgalmát, hiszen ez hallatlan mértékben segített abban, hogy a látott világot, a benne élő eszmét hatalmas tehetségével a leghatásosabban, a legtökéletesebben fejezze ki.

Egy nagy szellemi láncolatnak, kölcsönhatásnak volt a része Andrea Mantegna. Életműve egyszerre illik bele abba az általános rendbe, amelyet az emberiség egyik igen ragyogó, szinte utolérhetetlen koraszakának tekintünk, ugyanakkor igazi egyéniség tudott lenni, ecsetvonása, színkezelése egyedüli, csakis rá jellemző elemeket is tartalmaz. Az ábrázolt tárgyak, személyek hűségeselek önmagukhoz – eredetiek. Érzékeljük – mégpe-

dig nagyon világosan –, hogy egy síkban vannak-e, vagy mélység szerinti távolság van közöttük. A tér a rövidülések mértani rendjében, szigorú pontosságával jelenik meg. A festő alaposan ismeri alakjainak életkorát. Még a bőr természetét is tanulmányozta, és megörökítette azt, hogy miképpen változik a gyermeki, ifjú állapottól kezdve egészen a végső életkorig – létünk utolsó állomásáig.

Ha az adott korban annyira csodált művészi erőnyeket így sorjázom, akkor bárki felütheti a fejét, mondván, hogy ez az, ami a legtávolabb áll a mai embertől, hiszen a fénykép és a film lehetőségeivel élhetünk, és az iménti „szorgalom” már fölösleges. Persze technikai kérdésekről vég nélkül lehet vitatkozni, csak a lényegét nem lehet megkerülni: Andrea Mantegna olyan festő volt, aki lelket tudott lehelni a formátlan, az esendő anyagba, és ez a lélek isteni volt. Módszerét érte bírálat kortársai részről is. Volt, aki szemére vetette bizonyos alakjainak szoborszerű jellegét. Ez a megoldás akkor szokatlan és túl egyéni volt. Michelangelo festményeit látva mily természetesnek tartjuk, hogy a magát hosszú ideig szobrásznak („scultore”-nak) nevező általános lángelme eredeti szenvedélyét élte ki festményeiben is, ezért annyira szoborszerűek alakjai. (Charles de Tolnay kutatásai tárták fel, hogy az idős Michelangelo leginkább filozófusnak tekintette önmagát.)

Mantegna igazi humanista volt. Ahogyan Francesco Petrarca gyűjtötte az ókori kézirato-
kat, ő ugyanolyan szenvedéllyel vásárolta meg az ókori szobrokat. Képein a szépség, az emberi boldogság örök hitvallása van. Ismeri a lelki felemelkedést; a színeknek, a három dimenzióknak a nagymestereként jut el a földöntúli távlatokba – magaslatokra. Szentjeinek az arcán az örök tudata, a kimondhatatlan boldogság jelenik meg. A „láthatatlan bizonyosság” öröme és időtlen ünnepe.

Ezt a magasabb léte több alkalommal a zene képi megjelenítésével éri el a festő. Így jelenik meg az egyik képén a Szűzanya a kis Jézussal, szentek társaságában: éneklő, muzsikáló angyalok veszik körül. „Az erény diadala” című képén az ideális és a torz tűnik élénk. Erény nélkül nincs emberi méltóság. Választani lehet, hogy a nehéz rögzítő úton jár-e az ember, vagy a bűnök könnyű és pillanatnyi örömeiket biztosító ösvényein. A magasabb minőség viszont egyértelmű: azt csak az erény útján érhetjük el: az vezet a teljességbe, az emberi jövőbe. A „Virtú”-t (Erényt) egy tökéletes külsejű nő jeleníti meg. Torz, visszataszító lények menekülnek előle – ellenpólusaként a Hálátlanság és a Kapzsiság viszi magával a Tudatlanságot.

Örök tanítás van ezen a képen. Alkotója 1506. szeptember 13-án halt meg, de életműve, az imént említett alkotása is örök figyelmeztetés a festészet nyelvén.

Andrea Mantegna az emberi lángelméknek abba a csoportjába tartozik, amelynek tagjai a leginkább arra tanítanak mindnyájunkat, hogy az emberi tehetség és szorgalom nem ismeri a lehetetlent. Francesco Squarcione műhelyében egy olyan kiválóság bontogatta szellemi szárnyait, aki életútján a lehető legtöbbet érte el. A Gonzaga-ház – a mantovai uralkodó hercegi család tagjai megbecsülték a kiváló művészt. Szülei szegények voltak, neki szép palotája lett, értékes ókori műtárgyakat vásárolhatott. Különösen ez a szenvedélye járt az-
zal a következménnyel, hogy anyagi gondokat fiaira is hagyott örökül, de 1504. március 4-én kelt végrendelete egy eseményekben gazdag élet evilági záró mozzanatait rögzíti. Megfáradt teste a mantovai Sant’Andrea bazilika egyik kápolnájában talált nyughelyet.

Mantovai festő lett, de mint láttuk, az indíttatást Padovában kapta meg. Itt, ebben a városban, Velencétől eltérő módon, élénk irodalmi élet volt. Az egyetemen egy kiváló humanista, Gasparino Barzizza tanította a szónoklást és az erkölcsfilozófiát.

Alberta de Nicoló Salmazo „Mantegna” című igen értékes, a nagy festővel kapcsolatos minden lényeges kutatást összegező könyve 2004 februárjában látott napvilágot. Ebben számol be a szerző Mantegna és Janus Pannonius kapcsolatáról. A magyar költő 1458-ban írta „Andrea Mantegna padovai festő dicsérete” című versét (Laus Andreae Mantegnae pictoris patavini). Az olasz könyvben a mi humanistánk neve a következő változatban is szerepel: Ioannes de Csezmicze). Kettős arcképről van szó. Ezen a költő szerepel és Galeotto Marzio da Narni, annak bizonyítékaként, hogy kettejüket elszakíthatatlan baráti kötelék kapcsolta egybe. A festmény elveszett. A szerző Vitéz Jánost „A hatalmas váradi püspök”-öt is említi, és azt is, hogy Janus Pannonius pécsi püspök lett. Elsősorban azokat az okokat keresi az olasz művészettörténész, amelyek arra készíteték Andrea Mantegnát, hogy a két ifjút megörökítse. Öröndetes az a körülmény is, hogy a könyvben a „Megjegyzések” címszó alatt további fontos adatok szerepelnek. Például Janus Pannonius verseinek az 1784-es utrechti kidása (Jani Pannonii Poemata, a cura di S. Teleki). Továbbá találunk hivatkozást Huszti József (Pécs, 1931) és Kardos Tibor „A magyarországi humanizmus kora” (Budapest, 1955) című könyvére is.

Salmazo arról is beszámol, hogy ebben az időben a ferrarai udvarban egy Michele Pannonio (Magyarországi Miklós) nevű festő is dolgozott. A ferrarai Este-családnak a középkorban szoros kapcsolata volt több Árpád-házi királyunkkal. Matteo Boiardo, Ludovico Ariosto és Torquato Tasso emléke és munkássága ragyogja be örökre ennek a városnak a nevét. Ennek az udvarnak fontos szerepe volt Andrea Mantegna életében is. Vitéz Jánosnak maradt meg olyan levele, amelyet az Este-család egyik tagjának írt. Ebben elsősorban könyvekről van szó.

Festmények és könyvek! Az Örök szilárd pillérei az időben. Háborúk pusztító tüze rájuk is zúdulhat, mint ahogy Andrea Mantegna műveiből is semmisültek meg már évszázadokkal ezelőtt is, és még a második világháború is emésztett el gyönyörű alkotásaiból. Ő megtette a magáét. A pusztítás az utókor bűne, nem az ő lelkét terheli. Ami megmaradt belőle, így is a teljesség erejével hat ránk. Ez nagy vigasz akkor, ha a szeretet agóniáját kell magunk körül látni.

Szorgalom és tehetség – erkölcs, hit, igazi emberi értékek sugározzanak erőt mostoha, elidegenedett világunkban is mindnyájunk szívébe!

(Alberta De Nicoló Salmazo: Andrea Mantegna, Rizzoli/Skira, Ginevra-Milano, 2004)

Cseh Károly

Húsvéti fényben, szélben*Régi Nagypéntek*

Füstös ajtaja tenyérynire tárva:
piroslott-sárgállt a kemence szája,
akár a beérett kukoricacső,
s a megkent cipók – míg hömpölygött a hó –
sütőlapáton fogzottak sorjázva.
Ott kucorog mindenünk, elült a zajos,
fecskéllő öröm, szárnyszegetten, körben.
Nagypéntek volt, havak utáni, napos,
megmosdott már udvar s kert is a zöldben,
friss inget váltott almafa és meggyfa,
járva-kelve csupán a szírom-habos
szél sopánkodott, és állt Érette pörben:
az Úr fia, jaj, milyen útra megy ma?!
Kukoricaszár-íziket zabálva,
kerekült szemmel nézett iszonyatos
villogással ránk bentről a tűz lángja,
s a szénvonó is félre vetve-dobva
úgy komorlott, mint félbe tört keresztfa,
s piroslott-sárgállt a kemence szája;
ajtaján lyukak szög - világolása.

Eleven gyertyák

Tövíg leégett fáklyák, korhadt rönkök
az üszkös délutánban szerteszórva.
Nagypéntekünkhöz illón még nem dörgött
Eső perceg csak – lassan három óra.

Virágoktól azúrlik kertünk alja,
zsengeáll a száluk, egyiket letépem –
s meggyújtott gyertyaként magasra tartva,
anyám sírjához kaptat már a léptem.

Körültekintek, mint azon az éjen,
zajgást neszelve, a Körül-tekintő,
s a zöld nyüzsögni kezd lent észrevétlen:

ibolyák izzanak fel áthevülve,
olyan vakítón, mintha a Vízöntő
égboltja hullt le volna most a fűre.

Közelítő

P.Gy-nak

Hajolj közelebb fényes kőhöz, földhöz,
s köszöntsd a Húsvét esője után
előmorzszáló első hangyákat.

Húsvéti szélben

Zöldbe borult

Madárral teli
bokor zöld szoknyád megint
húszéves a szív!

Tavaszi villám

Falhasadékon
cikkan keresztül újra
zöldell a kert már

Húsvét, falun

Lelkük most még akár a hó
szállingózik pár húsvéti
falusi kis locsolkodó

Kaló Béla

Húsvéti fényben, szélben

Széljegyzetek Cseh Károly versciklusához

Hat opuszt gyűjtött egybe Cseh Károly Mezőkövesden alkotó költő és műfordító *Húsvéti fényben, szélben* címmel a legjelesebb keresztény-keresztény ünnephez kapcsolódva. A keresztfa kegyetlenségéből a kegyelem, áldás rózsállásáig emelkedik a ciklus.

A költő természetesen homo poeticus, magyarán lírai alkat. De a homo estheticus s a homo ludens is ott vibrál benne, amikor pasziánszot rak ki gyermekkori élményekből, rebbenésnyi mozzanatokból. Affinitása van a költészeti törekeny csecsebecséssel való játszadozáshoz, a lírai százsíku kristály nála analitikusan csillog és tükröződik.

A *Régi Nagypéntek* érezhetően gyermekkori ihletésű. A zöldellő április közepi virágzásban a kemencét bámuló, az érett kukoricaszínű tüzet leső gyermekek képe déja vu-ként Rimbaud *Kenyerlesők*jét idézi. Az ünnepi vibrálást, villódzást az apró képek, a „mozgósított” csöpp igék valósítják meg, s ezekbe ékelődik a Nagypéntek misztériuma, amelyben az út keresztúttá, a heverő szénvonó alakjában is kettétört keresztté emelkedik. Örömet, ünnepélyes várakozást érezhet itt a figyelmes versélvező. S a kettősség: egyfajta archaizálás-tájszavasítás elegyedik a sajátosságos, néha csak szokatlanul használt szóalkotásokkal, szóképzésekkel. A sorokban rejtetten ott lappang a halálra, a letörésre beérett élet képe a „kukoricacső”-ben, s a pirosló-sárgálló kemenceszáj az „Éli, éli sabaktani”-ra nyíló krisztusi száj „pillanatképe” is egyben. A várakozás borzongása egy tragédia, előérzettel vegyes, feltámadásos, várakozásos öröm is.

Az *Eleven gyertyákban* egy másik, mai nagypénteki nap „krónikája” foglaltatik. (Adalék a vershez: a költő gyermekkori borsodgeszti kertjének végében áll a temető a dombon.) Valóság és legenda között egyensúlyozik a vers, a temetői domb golgotái – Olajfák hegyi éj is, a Körültekintő pedig maga az Úr fia. (Pásztorunk zsoltárosan szólva, de egyben valamely kereszténység előtti állapotra is utal.) Két világ simul egybe a költeményben. A kertaljban „azurló” ibolyák megannyi mécses, gyertya lángjaivá, eleven gyertyáivá lényegülnek, s egyben megelőlegetik az új kort, a Vízöntőt (ennek színe az ibolyaszín) s a feltámadást is. A szertekékellő ibolyák a leszakadt, lehullt „Vízöntő égbolt” szilánkjai, cserepei, s benne ’felhevülve’ a bibliai új korszak. Itt is népies íz, látás elegyül a sajátosságos – tért és időt – egyszerre megjelenítő „esőcsepp perceg” – kifejezésben. Kísért az alkotóra rejtetten jellemző groteszk is: a „Nagypéntekünkhöz illőkre halkítva” sorban. „Szabálytalan” szonett ez a darab, a szinte végigsorjázó jambusokban is átérezhető a világ tökéletlensége.

A következő opus a *Közelítő*. Archaizáló és tömörítő már a cím is: a földhöz való közelebb hajlás és alázat láttatása. A keresztény alázat és a keleti zen finom egymásba játszatása ez a sóhajnyi vers. A futó húsvéti eső után kisüt a nap, és előbújnak a természet barna-fekete morzsáiként a hangyák, amely tény valamely halk, belülről jövő, ujjongó örömet vált ki a költőből. A közelebb hajlás egyfajta keleti köszönés-köszöntés boldog lélegzete. Az

„előmorzsálló” hangyák képe a buddhizmusban az önmegtartóztatást, a Biblia Salamont érintő részében pedig a bölcsességet példázza. Cseh Károlynál lélekmotívumnak hat, egyfajta áhított harmónia lehetőségének megteremthetőségét hívván elő.

A Húsvéti szélben *Zöldbe borult* részének haikuja *szabi* (a magánynak, a dolgok elszigeteltségének s ilyenén való kiteljesülésének – tehát az örökkévalóságnak is – mozzanata, flóra, fauna és emberi motívum együttese). A *Tavaszi villám* pedig *vabi* (az egészen köznapiságban felismeri hirtelen a természetet, a törvényszerűt). A haiku japán lírai műfaj és versforma. Rímtelen, hangsúlyos, három sorból álló költemény, amelyben 5-ös és 7-es szótagszámú sorok változnak. (A műfaj szervesen köthető a tradicionális tankához, valamint a humoros haikai rengához.) Az európai átlagolvasó számára a virtuóz kép- és szimbólumhasználat gyakran egzotikusnak tűnhet. A háromsoros, szigorú szerkezet erőpróba a költők számára. A századforduló kelet felé forduló érdeklődése felfedezte a haikut is, amelyet nálunk Kosztolányi, Tandori és Weöres Sándor is művelt. A két haikuban nincs központozás Csehnél (nyilván az egymásba lebegés-játszatás végett), s ugyanez áll a *Húsvét*, *falun* alcímű három soros nyolcasokra is. A keleti zen szellemiség és az európai-magyar között mintegy átmenetet képeznek eme miniatűrök. A *Zöldbe borult* című tele erotikus vibrálással (érzékbizsergető – lelkesítő a kép, amelyet sugall), a szoknya egybemosódik a tavaszi zölddel, amelynek láttán visszafiatalodik és ujjong a szív. Mivel a szerelmes vers az esetek többségében alkalmazott művészet (a Múzsza megszerzése végett íródik), a szerzőt érzelmi és valószínűleg lingvisztikai szélsőségekre ragadtatja. A *Tavaszi villám* avare (újabb poétikai formula), amelynek értelmét a történésnek és elmúlásnak az átérzése adja, egyfajta nosztalgiával árnyalt pillanat megragadása. (Vagy avaréba átjátszó vabi, ezt döntse el a nyájas olvasó).

Mind a hat verset sajátos, komor s egyben reménykedő áhítat fűti s ragyogja át. Tanulságos ez a Cseh Károly-i húsvéti blokk, amely azt bizonyítja, hogy az irodalom is a remény egyik formája; amit tapasztal az ember, amikor megismeri és tökéletesíteni akarja önmagát és a világot. *Ars sacra*, amely megálmodja a bolder emberit létet, és fel tudja emelni – lehetőségként – az emberit életet.

Ayhan Ey Gökhán

Sétavers

Borbély Szilárdnak

egy tükör néz veled szembe
de nem tudod kinek a tükre
valójában ki néz veled szembe
a sétád alatt véletlenekbe
botlasz két ág közé bekötve
az őszi ég mintha az is szembe
fényárnyékaival körbevenne
mintha a sétáid felébe
lennél évekre beillesztve
mintha az arcod végetérne
egy kirakat üvegébe'
mintha mondatokra lenne
a séta és te vagy névelője
tükör vagy de nem tudod ki szembe
néz veled kinek a végtelenje.

Őszi nocturne

bezár az erdő, ha nem sietsz eléggé.
titkát nem fejt meg múltó lomb,
gonosz avar. kertét képzelsz el ott,
hol szerelmed nem volt más, mint

őszi séta. átfut rajtad az erdő,
a túlevélnyi percek. otthon fekete
ceruzáddal szerelmi háromszöget,
forró lombokat szerkesztesz,

de csak azért, hogy tragédiádnak
teret engedj. szerelmedhez szokatlan
nyelven beszélsz, mondod: szívalakú
popsid, az első gyönyör ezen az őszön.

Dudás Sándor

csak úgy vagyok

elnyújtózom a heverőn hosszan
mint odakinn a tétova este
nem gondolva arra ami most van
fittyet hányva a kínkeresztre

csak úgy vagyok a csendbe bújok
kutatni abból béke lesz-e
mert a sövények alatt túl sok
pettyező fénycsepp azt jelezte

hiszek nekik és ha takarnak
társa leszek a madaraknak
velük röpdülök el eresz be
s angyalszárny pelyhe hull szemedre

Tomaji Attila

Ma este

(Nagy Gáspár halálára)

Ma este hallgatnak a madarak
Ma este messzire hullnak a felhők
Ma este nem növünk át a holnapba
Ma este gyerekké gyávul a felnőtt

Ma este mindenki magáról beszél
Ma este leszédül fákról a levél
Ma este rátör a házakra a szél
Ma este kiderül mivé is lettél

Ma este fogadd be mi rád tört a hírt
Ma este vágd le lassan a hajadat
Ma este öleld magadhoz a papírt
Ma este tedd ki középre magadat

Ma este nincs már olyan ki még remél
Ma este hallhatod a holtak nesztét
Ma este arcodhoz ér ki rég nem él
Ma este megfogod a voltak kezét

Ma este végtelenbe fut ki köröd
Ma este be leszel zárva te árva
Ma este hiába remeg a bőröd
Ma este belehull a kulcs a zárba

Ma este senki nem maradhat veled
Ma este magadra kell hogy hagyjalak
Ma este megírtad utolsó versed
Ma este hallgatnak a madarak – –

Bereti Gábor

Így

Így kell hallgatni, ilyen szaggatott, fénycsipkés tekintettel, hogy még el sem fordulsz, csak bámulod arcom halovány pergamenjén a borosták közt bukdácsoló árnyakat, hallgatni így kell, ahogy a véremből kihajszolt buborék-érveim vízesés áradattal lassanként betöltik köröttünk a szobát, ahogy farkasszemet nézünk egymással, te a tekinteted mögötti hófürgeteggel, a hófúvásban támolyogni hagyott szavaimmal, s én, a könnyektől meleg szemed bársonyán tapodva, toporogva, mert csak a szavakkal teli szám csöndjét figyeled, miközben látom a hófúvásban élettelené hűlő zúzmarás arcomat elveszni.

Bán Olivér

Aztán jöhetsz te

most mindent
befejezetlenül hagyok
tüntetően egy ujjal gépelek
a leütött betűk között
hagyom elsuhanni
amit most hagyni kell
végiggondolom az életem
és teszek egy gondolatjelet
a következő sorban

Ez már egy másik

ez már egy másik szöveg
az időjárásról
jut eszembe
mindenki beszél
mostanában szótlanak
főleg ha egyedül
vagyok
nem beszél senki
az időjárásról
arról hogy megállt
szélcsendről ködről
hogyan hetek óta
természetes fényt se
olyan mint egy
szovjet sci-fi
több heti csend
két óra alatt
túlnyomás
a kilincs megrázza a kezem
a szerverszobából kifelé
a szememben zöld
tükörben fehér vagyok

Meskó Attila

A határon túli magyar nyelvű tudományos könyvkiadás

A Magyar Tudományos Akadémia az elmúlt tizenöt évben az elsők közt ismerte fel a határon túli magyar tudományosság jelentőségét, s nyitotta meg intézményi, intézeti, szervezeti, alapítványi kereteit, lehetőségeit a szomszéd országokban élő magyar kutatók számára. A határainkon túl élő, magyar anyanyelvű kutatók a magyar tudományossághoz tartoznak, munkásságukkal az egyetemes magyar tudományt és kultúrát gazdagítják. Az akadémiai külső tagságtól a köztestületi tagságon át, a szenior és junior kutatói ösztöndíjakon, konferenciákon át egészen a közösen megtervezett és kivitelezett kutatási programokig minden szinten együttműködik a magyarországi és a határon túli magyar tudományosság színe-java. Az időközben kialakult, illetve megújult, megerősödött határon túli magyar kutatási intézményhálózattal szintén folyamatosan igyekeztünk kapcsolatokat építeni, lehetőség szerint segíteni működésüket, kutatásaikat, fejlesztési elképzeléseiket.

A határon túli magyar tudományos könyvkiadás kutatóintézeti, kutatói és kiadói háttere mára a négy nagy határon túli magyar közösségben: a romániai, szlovákiai, vajdasági, kárpátaljai magyar tudományosság körében jórészt stabilizálódott. Jelentős különbségek vannak ugyan a szervezettségben, a kutatási háttérben, az intézményesülés fokában, de az előrelépés, a fejlődés mindenütt imponáló.

Erdélyben, Szlovákiában és a Vajdaságban a kutatóintézetek, csoportok, műhe-

lyek kiadásra érett publikációi rendszeresen, jó minőségben jelennek meg. Az Erdélyi Múzeum Egyesület, a csíkszere-dai Regionális és Antropológiai Kutatóközpont, a Kriza János Társaság, a kolozsvári Magyar Egyetemi Intézet többi társult tagja, a marosvásárhelyi, sepsiszentgyörgyi, székelyudvarhelyi, nagyváradi kutatócsoportok, intézmények, valamint a kiadóknál egyénileg jelentkező szerzők rendkívül változatos tematikájú tudományos kiadványokkal jelzik a kutatások magas színvonalát. A Mentor, a Pro Print, a KompPress, a Kriterion, a Scientia, a Pallas és a többi erdélyi magyar kiadó a forráshiány és minden terjesztési nehézség ellenére évről évre egyre több tudományos kiadványt jelentet meg.

Hasonló a helyzet Szlovákiában is, ahol a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet imponáló kiadványozási tevékenysége mellett a legjelesebb szlovákiai magyar kiadók éves kiadványi terveiben mind nagyobb arányban jelennek meg a tudományos igényű, a kutatások eredményeit közreadó kötetek. Ez a tendencia figyelhető meg a Kalligram, a Liliium Aurum, a Madách, de a többi kiadó tevékenységében is.

A vajdasági magyar nyelvű tudományos könyvkiadásban jelenleg az újvidéki egyetemi háttér jelenti az egyik bázist, a másikat pedig a három magyar tudományos társaság. Ezzel együtt úgy ítéljük meg, hogy még hiányzik az a biztos és önálló, intézményesült kutatóintézeti, kutatói és kiadói háttér,

amely a másik két kisebbségi magyar közösségéhez hasonló dinamikus fejlődést biztosítana. A magas színvonalú egyetemi nyelvészeti, irodalomelméleti, irodalomtörténeti, jogi, stb. kiadványok száma örvendetes módon szintén növekvő tendenciát mutat, de a nem egyetemi kiadványok fejlődése még ennél is dinamikusabb. Figyelni kell a két szféra közötti együttműködés javítására, a szerb akadémiai intézeteken belüli magyar tárgyú, és lehetőség szerint magyar nyelvű, illetve kétnyelvű kutatások megszervezésére, valamint az önálló kutató intézetek kialakítására. A három vajdasági magyar tudományos társaság, különösen a szabadkai Magyarságkutató Tudományos Társaság és a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság alapvetően a tematikus konferenciák anyagait közreadó kiadványokkal próbálja pótolni a hiányokat, s alakítja ki a mainál jóval rendszeresebb és differenciáltabb tudományos könyvkiadási szerkezet alapjait.

A beregszászi és ungvári kétközpontú kárpátaljai magyar tudományos könyvkiadásban az évről évre egyre erősebb beregszászi főiskolai kutatói bázistól várhatjuk a társadalom- és természettudományi kutatósokra épülő tudományos kiadványok elkészítését. Az ungvári tartományi központban pedig a helyi magyar értelmiségi, egyetemi háttér megerősödésében bízhatunk.

A horvátországi és szlovéniai magyar tudományosság és könyvkiadás szempontjából biztató jelenségeket mutatnak az erre az alkalomra készült beszámolók. Akét legkisebb magyar határon túli közösség szempontjából különösen fontos lehet a magyarországi kapcsolatrendszer, a szomszédos magyarországi régiókkal, főiskolákkal, egyetemekkel kialakított kontaktusok, a helyi magyar egyetemi, kutatási, kulturális, közművelődési központok eddigiehez hasonló fegyverzett munkája. A lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézetet bátran tekinthetjük

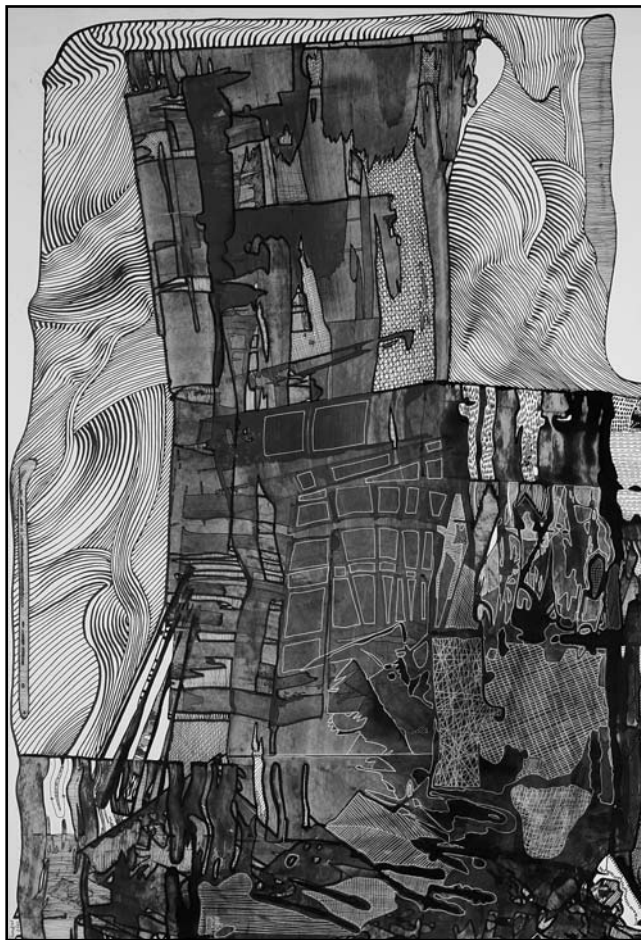
a kisebbségi magyar kulturális-tudományos önszerveződés egyik példaképe, ahol a munkatársak többsége a tudományos kutatás mellett szükségképpen sokféle más kultúraszervező, közösségépítő tevékenységet folytat.

Évente átlagosan félszáz magyar nyelvű monográfia, legalább ugyanennyi tanulmánykötet, s még egyszer ennyi helytörténeti, tudományos, népszerűsítő munka lát napvilágot hét szomszédos országban, magyar kutatási témákban. Ez a teljesítmény kétségkívül igen jelentős, meghaladja a legnagyobb magyarországi tudományos kiadók kiadványszámát. S akkor még nem számoltuk az egyetemi, a gimnáziumi tankönyveket, a rengeteg alkalmi kiadványt, kutatási jelentést, a folyóirat-közleményeket, a nem magyar nyelven megjelent kiadványokat.

A magyarországihoz hasonlóan a határon túli magyar könyvkiadás is gyökeresen átalakult az elmúlt 15 évben. Ennek a mi szempontunkból egyik legörvendesebb következménye a tudományos, tudományos-népszerűsítő, ismeretterjesztő kiadványok arányának folyamatos emelkedése, ami egyszerre jelzi a határon túli magyar tudományosság erejét, produktivitását, szervezettségét és a tudományos kiadványok iránti növekvő érdeklődést. Ugyanakkor látnunk kell a határon túli magyar tudományos könyvkiadás rengeteg gondját, nehézségét, esetlegességét, s ebben a magyarországi intézményi, támogatási rendszer felelősségét is. Egyet tudunk érteni azzal, amit Bíró A. Zoltán, a kiváló csíkszeredai kutató kollégánk fogalmazott meg rendkívül kritikusán egyik tanulmányában az erdélyi magyar tudományos könyvkiadással kapcsolatban: „A jelenlegi diffúz és véletlenszerűségek alapján működő rendszer sokféle terméket hoz létre, nagyon változó és ki nem számítható színvonalon.”

Ez a talán túlzottan is kritikus megállapítás arra figyelmeztet bennünket, hogy a következő években az első másfél évtized lelkesedésre, alapítói buzgalomra épülő, rendkívül hasznos ténykedése után eljött az ideje a módszeres, szigorú szakmai mércével mért kutatásnak, a határon túli magyar közösségek esetében is. A határon túli magyar intézményeknek az egész magyar, az egész kelet-közép-európai, sőt az egész európai tudományosságban kell megállniuk a helyüket. Ebben az ed-

digieknél végiggondoltabb, következetesebb magyar tudománypolitikai programokra, szigorúbb ellenőrzésre, a minőség megőrzésére, nyitottabb kommunikációra lesz szükségünk. A Magyar Tudományos Akadémia lehetőségeihez képest a jövőben is támogatni kíván minden határon túli magyar kutatási kezdeményezést; támogatjuk az intézményesülési folyamatot, a kutatási és egyetemi szférák minél szorosabb együttműködését.

Bolvári-Takács Gábor

Mecenatúra és muzsika

Száz éves a Magyar Telekom Szimfonikus Zenekar

1907-ben az Osztrák-Magyar Monarchia a boldog békeidők utolsó éveit éli. Európában a nagyhatalmak már a háborúra készülnek. A hágai konferencia meghatározza a hadviselés általános szabályait, az angol-orosz szerződéssel bezárul a hármass antant. 1907-ben azonban a művészet fejlődése még töretlen. Párizsban ekkor nyílik az első kubista kiállítás, Ravel megírja a Spanyol rapszódíát, megjelenik Rilke: Új versek, valamint Bergson Teremtő fejlődés című műve. A magyar zenei élet sem szűkölködik jelentős eseményekben. 1907-ben kap tanári kinevezést a Zeneakadémián Bartók Béla és Kodály Zoltán. Ebben az évben születik a 20. századi magyar zeneművészet három, nemzetközileg is kimagasló alakja: Ferencsik János karmester, Ránki György és Rózsa Miklós zeneszerzők.

A hazai politikai helyzet mindazonáltal ingatag, 1906-ban új koalíciós kormány lép hivatalba, amelynek kereskedelemügyi minisztere az egykori kormányzó-elnök, Kossuth Lajos fia: Kossuth Ferenc. Az új miniszter – aki ifjúkorában maga is foglalkozott zeneszerzéssel, és érdeklődött a művészetek más ágai iránt – 1907. július 5-én engedélyezi a Postás Zenekar létrehozását. Az együttes ekkor negyven főből áll, ötletét a Postánál dolgozó altisztek és más munkatársak már régóta kezdeményezték. Ekkor, 1907-ben alakul meg hazánk egyik legrégebbi zenekara.

A szervezőmunka után, 1908 tavaszán kerül sor az első hangversenyre. A zenekar

vezető karmesterének Kraul Antalt kérték fel. Az ő munkája nyomán vált népszerűvé a Postás Zenekar, sok budapesti koncertet adtak, amelyek között nemzetközi rendezvényeken való fellépés ugyanúgy szerepelt, mint a legnevesebb budapesti szórakozóhelyek közönségének adott hangversenyek. A főváros publikuma hamar szívébe zárta a társulatot, amelynek működését az első világháború éveit kényeszerű szünettel terhelték.

1920 tavaszán indult újra a hangversenyélet. A húszas évek jelentették a zenekar első nagy megújulását. Ebben nemcsak a művészi produkciók játszottak szerepet, hanem számos jótékonyági hangverseny is, amelyeket postás családok gondjainak megsegítésére szerveztek. Amikor a Magyar Rádió a húszas évek közepén megkezdte műsorának közvetítését, az éter hullámain is felcsendültek a Postás Zenekar dallamai. Ebben az időben rögzítés még nem létezett, tehát a fellépéseket egyenes adásban sugározták.

A következő fordulópontot az 1931-es esztendő jelentette. Kraul Antal nyugalomba vonult, helyén a karnagyi tisztelet a Magyar Királyi Operaház fiatal karmesterével, Rubányi Vilmosmal töltötték be. Ez évtől egyébként a zenekar fenntartását az Országos Posta Zene- és Kultúregyesület vette át, és a zenekar neve is megváltozott: Országos Postás Zenekar néven adta tovább koncertjeit. Ebben az időben állandó szerződéses fellépések teljesítésére

is vállalkoztak, emellett tovább folytatták a már bevált, nagyszerű közönségcsalogató műsorokat és a rádióközvetítéseket. A negyvenöt fős zenekar éléről azonban Rubányi Vilmost más művészi kihívások budapesti és vidéki színházakhoz csábították; így pályázat útján Eördögh János lett a zenekar vezető karmestere, mégpedig két időszakban is, hiszen 1937–48, majd 1956–58 között állt az együttes élén. Az ő nevéhez köthető a zenekar első jelentős, szavazáson alapuló közönségsikere, hiszen 1940-ben a „Rádióélet” című lap pályázatot hirdetett negyvenhat hangverseny közvetítése alapján, és több mint százezer szavazat beérkezésével a Postás Zenekar nyerte el az Ezüsthagedű-díjat. Sajnos a második világháború megtörte a lendületet, így 1945 után ismét újra kellett kezdeni a zenekar felépítését.

1948-tól nyolcvan fővel szervezték újjá a Postás Zenekart, a vezető karnagy Gergely Pál lett. Sajnos néhány év múlva – az ötvenes évek sematikus, központosító és polgári értékeket tagadó kultúrpolitikája következtében – a zenekar átmenetileg szüneteltetni kényszerült működését, de néhány év múltán ismét koncertezhetett. A zenekari tagok összetartása meghozta gyümölcsét, és 1956-tól a már említett Eördögh János két éven át segíthette a zenekar munkáját.

Komoly fordulópontot hozott az 56-os forradalom után – a konszolidáció kultúrpolitikai szempontból is zavaros körülményei között – az 1958-as év. Ekkor az Operaház fiatal karmestere, Vasady Balogh Lajos vette át a Postás Szimfonikus Zenekar irányítását. Az ő működése a következő évtizedek során valóban meghatározó volt, hiszen 1983-ig irányította a társulatot. A belföldi szereplések száma jelentős mértékben megnőtt, bérletes előadások szerepeltek a repertoáron, amelyeket a közönség már elővételben megvásárolt.

Az Országos Filharmónia közreműködésével ekkortól számolhatunk külföldi fellépésekkel, és az ifjúsági koncertek kialakítása, azaz a közönség utánpótlásának nevelése is ekkor kapott először hangsúlyt a zenekar művészetpolitikájában. Vasady Balogh Lajos nyugalomba vonulása után a zenekar igazi nemzetközi tekintélyt nyert meg vezetőjéül, hiszen Lukács Ervin karmester vette át a zeneigazgatói posztot. Az ő igazgatása alatt a zenekar repertoárja a klasszikus és romantikus zeneirodalom terén jelentősen kibővült, és immár a 20. századi magyar zene autentikus megszólalására is vállalkozhattak. Az ekkor Magyar Posta Szimfonikus Zenekara néven működő együttes létszáma stabilizálódott, koncertjeinek száma pedig évi száz fölé emelkedett. Egyre több neves szolista és vendégkarmester vállalt fellépést a Postás Szimfonikusokkal.

Négy év után, azaz 1987-ben, ismét egy jeles karmester, a Magyar Televízió Nemzetközi Karmesterversenyén díjat nyert Medveczky Ádám vette át a zenekar irányítását. Tíz éven át dolgozott az együttesel, amely időszak a magyar komolyzene életében is jelentős periódusnak tekinthető. A zenekar a nyolcvanas évek végétől a kilencvenes évek közepéig terjedő években – átvészelve a politikai rendszerváltozás viharait – stabil része maradt a hazai szimfonikus zenekarok közösségének. Medveczky Ádám nevéhez kötődtek az első cd felvételek. Ugyancsak ez a periódus hozott alapvető változást a zenekar működésének és finanszírozásának sorsában is. 1990-ben a Magyar Posta három vállalatra bomlott (Magyar Posta Vállalat, Magyar Műsorszóró Vállalat, Magyar Távközlési Vállalat), és e három cég – legalábbis átmenetileg – közösen vállalta a Magyar Szimfonikus Zenekar néven működő együttes további fenntartását. E célból jött létre a Távközlési Zenei

Alapítvány. Az új szerv kezelte az alapítók által biztosított támogatást, és gondoskodott annak rendeltetésszerű felhasználásáról. A közös működtetés időszaka azonban csupán két évig tartott, 1992-ben ugyanis mind a Posta, mind az akkor már Antenna Hungária néven működő cég viszszalépett vállalásától, a Matáv pedig – a hazai kultúrafinanszírozás szempontjából példaértékű döntéssel – egymaga vállalta tovább a zenekar, illetve az azt működtető alapítvány támogatását. Ekkor változott a zenekar neve Matáv Szimfonikus Zenekarra. A cég nem csupán a költségvetés folyósításával gondoskodott a zavartalan működésről, hanem meghatározó és a zenekar életét döntően befolyásoló lépésként a IX. kerületi Páva utcában felépítette a Matáv Zeneházat, amely 1995. májusi átadása óta – jelenleg Telekom Zeneház néven – komplex, többfunkciós kulturális intézmény. Székhelye az alapítványnak és a zenekarnak, állandó próbahelyiség a koncertre készülő művészek számára, továbbá alkalmas arra, hogy befogadó kulturális intézményként más hangversenyeknek és rendezvényeknek is teret adjon. A Matáv fenntartói támogatása a kilencvenes évek közepétől ugrásszerűen megemelkedett, amelynek következtében a zenekar pénzügyi gondoktól mentesen olyan helyzetbe került, hogy méltán és reálisan tűzhette ki maga elé az ország első három szimfonikus zenekara közé való kerülést. Ennek részeként 1997-ben – a zenekar megkeresése és a Matáv felkérése alapján – Ligeti András hegedűművész, karmester nyerte el a zeneigazgatói posztot, és tíz éve ő áll a ma Magyar Telekom Szimfonikus Zenekar néven működő társulat élén. Ligeti András kinevezése nem pusztán formális aktus volt, hiszen nemzetközi szólista és karmester tapasztalata, az Operaházban, majd a Rádiózenekar élén töltött vezető beosztásai, a nem-

zetközileg ismert Bartók-interpretációi, valamint a 20. századi zeneművészet átfogó ismerete olyan szakmai háttérrel biztosított, amelyre építve a zenekar a korábitól eltérő műsorpolitikát és zenei célrendszert alakíthatott ki. Ligeti András új művészi koncepciójának következetes megvalósulása révén ugyanis a társulat valóban Magyarország vezető nagyzenekari közé emelkedett. A zeneigazgató úr friss, tehetséges muzsikusokkal töltötte fel a zenekart, amely önmagában is hozzájárult a minőség emeléséhez. A változatos repertoárt korábban soha nem játszott művekkel, elsősorban a 20. századi zeneirodalom klasszikussá vált, nagy apparátust igénylő darabjaival egészítette ki. Így a zenekar repertoárját kortárs zeneművek, oratóriumok és sajátos, ötletes koncepcióval kialakított ifjúsági koncertsorozatok tették színessé. Mindezt minőségi előadás, kiváló vendégművészek, sikeres lemezfelvételek és közönségbarát programok kísérték. A zenekar azóta is évente több bérletsorozattal jelen van Budapest legnagyobb koncerttermeiben, előadásait folyamatosan rögzíti és sugározza a Bartók Rádió. Az elmúlt tíz év a nemzetközi kapcsolatok terén is változásokat hozott, hiszen több hosszabb-rövidebb európai turné után 2007-ben háromhetes Egyesült Államok-beli fellépés-sorozatára utazott a Magyar Telekom Szimfonikus Zenekar. A 2007-es év a zenekar centenáriumi éve. A száz évvel ezelőtti alapításra emlékezve a művészek hisznek benne, hogy a közönség az évfordulót éppolyan elfogódottsággal ünnepli majd, mint amilyen alázattal a muzsikusok készülnek a hazai zenekultúrában betöltött szerepük további erősítésére, a koncertlátogatók élményeinek gazdagítására.

Hörcsik Richárd

Hazatért sárospataki könyvek

Szemponatok a kulturális kooperáció európai kiterjesztéséhez

„Habent sua fata libelli” – mondták a régi rómaiak. Nem is gondoljuk, hogy ma, 2006-ban mennyire aktuális ez az ókori bölcsesség. Az apropót a Sárospataki Református Kollégiumból a második világháború során „elszármazott”, majd oda 2006-ban visszakérült ún. „hadifogoly” könyvek adják. Ma már e könyvek hányatott sorsa jól ismert mindenki előtt. Történetük szimbolizálja az európai népek, különösen az orosz és magyar nép tragikus sorsát. Menekítés, pusztulás, zsákmányolás, kitelepítés, hadifogság, elmúlás, amit – a sors különös rendelése folytán – az említett könyvek is átéltek. Ezért könnyen érthető, ha akár Oroszországban, akár Magyarországon szóba kerülnek a pataki könyvek – nehéz megindultság, indulatok nélkül beszélni róluk. „Érzékeny téma” – szoktuk mondani. Mi sem jelzi ezt jobban, mint az orosz Dumában lezajlott ún. restitúciós törvény vitájának hevessége. Vagy a magyar sajtóban napvilágot látott, a „hadizsákmány” témájának szentelt cikkek sokasága. A könyvek visszaadásának folyamata azonban magában hordozza nemcsak az orosz-magyar restitúciós kérdést, hanem tágabb kontextusban az egész európai-orosz „restitúciós kérdések” lassú megoldásának szükségességét. Miközben persze nem árt hangsúlyozni a kellő óvatosságot, hiszen a visszaszolgáltatás precedense valamennyi, a második világháborúban győztes hatalmat komoly nehézségek és dilemmák elé állítja.

Így a sárospataki könyvek sajátos jelképé válnak nemcsak a két ország kapcsolatában, hanem Oroszország és az Európai Unió vonatkozásában is. E könyvek először is „jogi precedenst” teremtettek. Hiszen Magyarország az első, amely nem pusztán a jószándék alapján kapta vissza a jogos tulajdonát. Többek között a pataki könyvek kellettek ahhoz, hogy az Orosz Parlamentben elinduljon az ún. „restitúciós törvény” tárgyalása. S ennek a jogszabálynak a megszületésével vált lehetővé nemcsak a pataki, de minden hasonló eset megközelítése. Mert eddig csak „egyéni méltányosságból” juttattak vissza tárgyakat az egykori tulajdonosoknak. De a jogi precedens mellett van további olvasata is az ügynek. A sárospataki könyvek egyfajta mintát adtak az említett kulturális értékek feltárásához és pontos beazonosításához! Ez korábban ismeretlen volt. A Nyílt Társadalom segítségével ment végbe az a lassú forradalom az elszármazott kulturális értékek kezelésének ügyében, amely bizony még sokáig el fog tartani. Nem másról, mint egy jellemző szemlélet megváltozásáról van itt szó.

A pataki könyvek ügye más vonatkozásban is változást eredményezett: a kultúrdiplomáciai együttműködés területén. Mindez persze egy újabb relációban, amit ma már Oroszország és az Európai Unió kapcsolata jelent. A sárospataki könyveknek ez az „úttörő” szerepe sajátos

módon, akarva-akaratlanul is, jól tükröződött abban a „menetrendben”, amit a könyvek visszaszállítása, azok fogadása és átadásának ünnepélyes ceremóniája jelentett. Szokatlan módon, a fegyverek szállítására használt ládákból kerültek haza a könyvek. Még a diplomáciában is szokatlan módon, a budapesti ferihegyi repülőtéren katonai tiszteletadással fogadták azokat. S végül az átadás-átvétel hivatalos ünnepe is rendhagyó módon, a legmagasabb állami és egyházi, társadalmi vezetők részvételével történt. Mindez emlékeztetett arra a ceremóniára, amikor 1978. január 6-án Cyrus Vance, akkori amerikai külügyminiszter a Parlament kupolacsarnokában adta át a magyar népnek a szintén hadifogságot szenvedett magyar Szent Koronát. Hiszen 2006. március 1-jén a Magyar Nemzeti Múzeumban a visszaadott könyvek kiállítását a két elnök, Vlagyimir Putyin és Sólyom László nyitotta meg. Mindezek számunkra is megerősítik azt a tényt, hogy a sárospataki könyveknek szimbolikus jelentése és jelentősége van. Ezért érdemes erre figyelnie a két ország szakmai (könyvtáros, történész, muzeológus), sőt politikai vezetőinek; mi több, az európai kultúrdiplomáciának is.

A Nemzeti Múzeumban közel három hónap alatt 60 ezer látogató tekintette meg a könyveket. Sárospatakon pedig 2006. július 16 óta, amikor visszakerültek eredeti helyükre, alig három hónap alatt több mint tízezren voltak kíváncsiak rájuk. Sokan csak azért jöttek el Sárospatakra – közöttük George Pataki, New York állam magyar származású kormányzója –, hogy lássák azokat. S ha egy pillantást vetünk a látogatók könyvébe, láthatjuk, hogy a magyar polgárok nagyra értékelik azt a tényt, hogy ezeket a számukra oly fontos kultúrtörténeti emlékeket Oroszország „visszaszármaztatta.” Nincs rosszindulatú vagy számonkérő bejegyzés, illetve kommentár.

A sárospataki könyvek tehát nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy oldódott a történelmi szorongás, amely ehhez a bonyolult, századokon átnyúló folyamathoz kapcsolódott, és megteremtődtek az emberi feltételek, hogy a közös munkát lelkiismereti terhek nélkül folytassuk. A kutatás folytatása ugyanis Nyizsnyij Novgorodban elengedhetetlen. A sárospataki könyvek esetében is még számos elvégzendő tudományos feladat van. A korábbi beazonosításnak köszönhetően tudjuk például azt, hogy Nyizsnyij Novgorodban van még ún. 10 kötet töredéke. Közülük a magyar művelődés és kultúrtörténet szempontjából is a legizgalmasabb a magyar bibliafordításnak egy töredéke! Ez eredetileg 10 fólió méretű lap volt, de 1904-ben csak ötöt találtak belőle. A töredéket újra kellene vizsgálni a betűkészlet adatbankkal, amely azóta létezik. Egyesek 1607-re, mások 1609-re datálják, de könnyen lehet, hogy a Vizsolyi Bibliát akarták újra kiadni. De az is lehet, hogy egy teljesen új lutheránus fordítás darabja lehet. Ennek a számunkra fontos kultúrtörténeti problémának a megoldásához bizony Nyizsnyij Novgorodon át vezet az út.

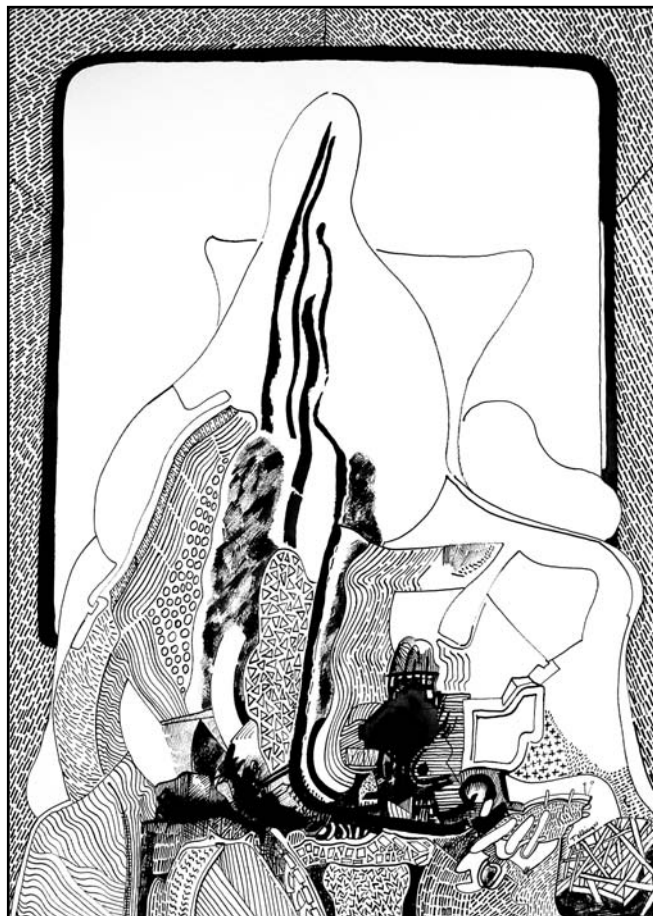
Nemcsak a sárospataki könyvek, hanem maga a hely, Sárospatak is az együttműködést kívánja erősíteni! A város hármassá, „ökumenikus” arca is ezt sugallja. Sárospatak kálvinista öröksége a kollégiummal és az oda visszakerült könyvekkel erről a kooperációról beszél. A kollégium a további együttműködés helye lehet majd. De Sárospataknak van egy másik arca, amelyet Szent Erzsébet jelképez leginkább. Akinek 800. születési évfordulóját 2007-ben ünnepli az egész nyugati kereszténység! Szent Erzsébet Európa olyan történelmi személyisége, aki összeköt bennünket Béccsel, Kassával, Erfurttal, Lisszabonnal, és még sorolhatnám Európa azon városait, ahol nagyra értékelik, és ma is hordozzák

Szent Erzsébet örökségét. De most ünnepejük 960. évfordulóját annak, hogy I. András magyar királyt megkoronázták, és ifjú feleségével, Anasztázia hercegnővel, aki Bölcs Jarosláv leánya volt, letelepedett Sárospatakra. Mi hűen ápoljuk a kijevi hercegnőnek, Anasztáziának az emlékét is.

Sárospatak az a hely, amely évszázadokon át összekötő híd volt kelet és nyugat között. A 21. században a város ismét betöltheti ezt a történelmi szerepét. Ebben a sárospataki könyvek csak úgy, mint Anasztázia emlékének ápolása, lehetőséget kínál a kapcsolatok megerősítésére Oroszország és Magyarország között.

(„A kulturális és történelmi örökség megőrzése: az orosz és az európai együttműködés jelenlegi kérdései” című, 2006. november 14-15-én Moszkvában rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett szövege.)

Füredi János

Apollón védelmében

Ez a történet Aquileiában kezdődött 1984-ben vagy talán még korábban. Azon az őszőn megtisztelő meghívást kaptam a Közép-európai Kulturális Intézettől, amely az olasz-jugoszláv határon fekvő Goriciában működik, s ott rendezi meg évente konferenciáit. Ez alkalommal a közép-európai kultúra és a pszichoanalízis összefüggéseit vitatta meg a művészettörténészekből, pszichológusokból, irodalmárokból, pszichiáterekből és más szakértőkből álló tudós társaság. A konferencia egyik szünetében Paneth Gáborral kirándultunk a közelben fekvő Aquileiába. Hihetetlen élményben volt részem. A 14. századi bazilika alatt még két rétegben fekszenek a múlt emlékei. A pazar kora keresztény korabeli mozaikokban magam is nagy élvezettel gyönyörködtem, de a csoda akkor kezdődött, amikor Gábor elkezdte fordítani a spirálok és kereszték rejtélyes üzenetét. Amikor az addig érthetetlen hieroglifek értelmet kaptak, és rájöttem, hogy mindazok az általam is számtalan alkalommal látott jelek az azt olvasni tudók számára mi mindent közvetítenek. Úgy éreztem magam, mint aki egy beszélgetésnél eddig is jelen volt, de képtelen volt fölfogni, hogy mi zajlik körülötte, milyen üzenetváltás részese lehetett volna eddig is, ha értette volna ezt a nyelvet.

Az élmény egy régen izgató kérdést elevenített fel: vajon mi pszichiáterek, pszichoterapeuták értjük-e mindig betegeink üzenetét? Nem fordítjuk-e át monda-

nivalójukat saját kultúránk tolvajnyelvére ahelyett, hogy mi helyezkednénk a páciens világába? Empátiakészségünk nem szűkül-e csupán a pszichológiai beleérzésre és nem hanyagoljuk-e el a kulturális környezetet? Egyáltalában foglalkozunk-e a kultúrával, amely befolyásolja betegeink gondolkodását és a kultúrával, amelyre egyre nagyobb hatást gyakorol a mi szakmánk is?

A kultúrát sokan hajlamosak voltak leszűkíteni csak az anyagi vagy csak a szellemi értékek összességére. Mechanikus, dogmatikus megfogalmazásai széles körben terjedtek hazánkban: *„A kultúra tartalmát és összefüggéseit a történelmi materializmus világította meg helyesen, rámutatva egyebek közt arra, hogy az osztály nélküli társadalom kultúrája egységes kultúra lesz, amely magába olvasztja a történelmi korok kulturális örökségéből mindazt, ami a haladást szolgálja”* – írta 1962-ben az *Új magyar lexikon*. Ezzel szemben a tudományos kutatók sokkal komplexebb megközelítésre törekedtek. Érdeemes kiragadni Leslie A. White meghatározását: *„A kultúra azon jelenségeknek és tevékenységeknek (viselkedésmintáknak), tárgyaknak (eszközöknek, eszközök segítségével készített dolgoknak), eszméknek (hitnek, tudásnak) és érzelemnek (attitűdöknek, értékeknek) a szervezete, melyek a szimbólumok használatával függnek össze”* (White: *Culturological and Psychological Interpretations of*

Human Behavior, American Sociological Review, 1947). E meghatározásban ismerősen csengő szavakkal találkozunk a lélekgyógyász, olyanokkal mint viselkedés, eszmék, érzelmek, amely fogalmakat a mi tudományunk is sajátjának vall. Hiszen ez az a matéria, amellyel a pácienseink lelki világának megismerése során dolgoznunk kell, amelyet minél nagyobb részletességgel meg kell ismernünk, különösen akkor, amikor a kóros tartalmakat felismerve azokon változtatni szeretnénk. Ha pedig ilyen nagyra törő céljai vannak a pszichoterápiának, akkor elengedhetetlen, hogy ismerje a kultúrát, amely Jurij M. Lotman megfogalmazása szerint „*minden esetben jelrendszer, társadalmilag tanult (és nem örökölt) információk összessége*” (Lotman: *Szöveg-modell-típus*, Budapest, 1973). Ezeket a jelrendszereket kell megfejtenünk, de ehhez nélkülözhetetlen, hogy ismerjük az egyént, a csoport, a közösség anyagi, szociális és szellemi kultúrájának bonyolult összefüggéseit.

Már a görög mitológiában sem kizárólag a művészetek istennői a múzsák, hanem egyúttal a költészet és a tudományé is. És hogy milyen közel állnak hozzánk, jelzi, hogy anyjuk Mnémoszüné, az Emlékezet istenasszonya volt. A múzsák a klasszikus mitológiában az Olümposzon laknak, szinte elválaszthatatlanok a rendtől és a harmóniától, s közben ők kötik össze a múltat és a jelent. Milyen közel állnak a pszichoterapeutához, aki úgy igyekszik megérteni a jelent, hogy a múltat kutatja. A hellenisztikus korban a múzsák feladatai fokozatosan megoszlottak, jelképes alakokká váltak s egyre gyakrabban jelentek meg Apollón, a művészetek istenének vezetésével. Apollón ugyanakkor az egyik legbonyolultabb istenség. Költő, látnok, a jósdák védőszentje egy személyben, de ugyanakkor orvos is, aki gyógyít, megvéd a bajtól és a betegségtől.

Felmerül a kétely, hogy vajon napjaink gyógyítója Apollón valódi papja-e? Nem szűkül-e tevékenysége a természettudományos ismeretekre, nem elégszik-e meg szomatikus tudása gazdagságával, és van-e kedve, ideje kitekinteni a psziché, a lélek rejtelsei felé? És a lélek gyógyítója meri-e vállalni tevékenységének szélesebb alapokra helyezését, a kulturális háttér megértésének kísérletét?

Magára a kultúra és az orvostudomány összefüggéseire Horányi Béla ideggyógyászati előadása kapcsán figyeltem fel, még orvostanhallgató koromban. Ő azon régi típusú professzorok közé tartozott, akik nem elégedtek meg a tárgy száraz előadásával, hanem törődtek azzal is, hogy hallgatóik művelt, a világ dolgai iránt érdeklődő emberekké váljanak. Később meglepődve láttam, hogy jobban tudok pszichiátriát tanulni Shakespeare-től és a klasszikus görög-latin drámákból, mint egyes szakkönyvekből. De fordítva is igaz a tétel, hiszen O'Neil, Tennessee Williams, Sartre és mások drámái alig érthetők a klasszikus pszichoanalízis egyes alaptételeinek ismerete nélkül.

Az a felismerés közvetlenül ott, Aquileiában vezetett arra a gondolatra, hogy a rejtélyes üzenetek, az egész bonyolult kérdéskör megértésének elősegítésében közre kellene működnöm. Saját szakterületem, a pszichoterápia művelőinek segítségét kellene nyújtani abban, hogy elméleti tudásukat az összkultúra kincseivel gazdagítsák, és mindennapi gyakorlatukban azt hasznosítani tudják. Az elképzelést tett követtem, s az akkori nevén Orvostovábbképző Egyetem keretei között az elmúlt években három tanfolyamot is szerveztünk „pszichoterápia és kultúra” címmel. Lényegében ezen előadások egy részének átiratából született e könyv. A szerkesztőknek bizonyos terjedelmi korlátokat figyelembe kellett venniük, míg néhány kiváló előadó

sajnos nem vállalta az átírás fáradalmait. Így hiányzik a kötetből számtalan téma, mint a szociológia néhány aspektusa, a zene- és filmművészet, de leginkább az irodalmi összefüggések érdemeltek volna részletesebb tárgyalást. (Gondolunk itt elsősorban a Nyugat nemzedéke – Ignóus, Kosztolányi, Karinthy stb. – és a pszichoanalízis Budapesti Iskolájának kapcsolataira.) Úgy gondoltuk azonban, hogy ez a kérdéskör jóval szélesebb körben ismert, mint az egyéb összefüggések, így most itt ez a probléma elhanyagolhatóbbnak tűnhet. Így viszont az olvasó a kérdéskör eddig kevésbé tárgyalt összefüggéseivel ismerkedhet meg. A bevezető tanulmány után a pszichoterápia gyakorlatának ismert lélektani megalapozása helyett itt most az élettani, szociológiai és antropológiai kérdések kerülnek tárgyalásra.

Különösen újszerű Molnár Péter fejezete, amely a természettudományos oldalra ad kitekintést, nyelvezetében, tudományos alaposágában és rendszerezettségében a többi dolgozattól egy kissé eltérő módon. Külön értéke lehet a kötetnek, hogy a magyar irodalmi élet egyik doyenje, Hegedűs Géza is aktív szerepet vállalt, nemcsak érdekesítő előadásával, de annak izgalmas írott változatával is. A hit és a vallások témaköre hosszan volt tabutéma, míg itt most az egyik leggazdagabb fejezet lehet. A szerkesztő még sok figyelemfelhívó részlettel szolgálhatna az olvasónak, de úgy véli, hogy az egyes tanulmányok címei magukért beszélnek. A kötet részleteiben külön-külön és egészében olvasva is, remélem, kalandos utazásra csábítja mindazokat, akik kezükbe veszik.

(Múzsák a díványon. Pszichoterápia és kultúra, szerkesztette: Füredi János és Buda Béla, Medicina Könyvkiadó, 2006. Az immár második kiadásban megjelent kötetet a szerkesztői előszó közlésével ajánljuk olvasóink figyelmébe.)

Kováts Dániel

Epilógus egy önéletrajzhoz

Életének 90. esztendejében 2003. június 13-án Miskolcon hunyt el Kődöböcz József, Sárospatak díszpolgára, a hazai nevelőképzés módszertanának és a művelődéstörténetnek nagyhatású tudósa. Halálával egy olyan munkás élet zárult le, amely a legutolsó napokig használni, hatni kívánt és tudott, s amelynek kiszugárzása a továbbiakban is ösztönözni fog. A beregi parasztság küldötte volt a sárospataki kollégiumban, s hármaskörös kötelezettségéhez – a faluhoz, a pataki kálvinista szellemiséghez és a nevelői hivatáshoz – mindvégig hű maradt. Úgy maradt hűséges, hogy a maga alkotó energiáival felmutatta és gyarapította a kapott értékeket.

A falu az ő számára egy századok során kikristályosodott életközösség volt, amelynek hagyományaiban a humánus és a nemzeti karakter egyaránt öröklődött. Nemcsak a származás vonzotta e világhoz, hanem a két világháború közötti időszaknak az a szellemi áramlata is, amely a hazai társadalom szerkezetét és kultúráját a népi erőforrásokból kívánta megújítani. Mint faluszeminarista és mint a szegedi egyetem hallgatója Újszászy Kálmán neveltje volt; úgy készült értelmiségi feladataira, hogy sohase feledkezzen meg azokról, akik közül kiemelkedhetett. Előbb úgy látszott, hogy a papi hivatás adhat megfelelő kereteket számára, meg is szerezte a lelkészi képesítést, de környezete felismerte sajátos érdeklődését,

s a pedagógia felé irányították lépteit. A pataki kollégium legjobb korszakaiban következetesen érvényesült az a gyakorlat, hogy a kiváló diákok közül nevelték ki a tanári utánpótlást, így szemelték ki Kődöböcz Józsefet egyéves németországi ösztöndíjas tanulmányútja után arra, hogy a kiépítendő tanítóképző akadémián a pedagógiai tanszék megszervezője és tanára legyen. A szegedi egyetemen szerezte meg ehhez a megfelelő szakmai képzettséget, onnan került 1942-ben a sárospataki tanítóképző intézet katedrájára. S az azután eltelt évtizedek nemcsak Patakhhoz és a nevelőképzéshez kötötték hozzá maradandóan az életét, hanem arra is mindig alkalmat talált, hogy a falu népéért tegyen valamit. Nagyrészt a falu küldte Patakra azokat a fiait, akik a tanítói szolgálatra vágytak, ott pedig a kibocsátó és befogadó közösség iránti hűségre, elkötelezettségre nevelték őket. Kődöböcz József emellett honismereti tevékenységével – kutatásaival, publikációival, szervezőmunkájával – mutatott rá azokra a kínálkozó alkalmakra és tevékenységterületekre, amelyek kihasználása által népünk kulturális felemelkedésének elősegítői lehetünk.

Erős motiváló tényező volt ebben az a kálvinista, pataki szellemiség, amelynek Kődöböcz József örököse volt, s tudatos közvetítője lett. Ő maga is többször foglalkozott azzal a kérdéssel, miben is rejlik „a pataki mivolt” lényege. A táji-környezeti

adottságok mellett a történelmi múlt sajátosságaiból és az iskola küldetéséből vezette le az egyedi vonásokat. A demokratikus önszerveződés és kezdeményező képesség, a kurucos ellenzékiesség, a belső erőforrásokból való táplálkozás elsődlegessége, a közéleti szerepvállalás tudatossága a meghatározó vonásai ennek az arculatnak. A „hely szelleme” a művelődéstörténeti örökségben sűrűsödik megragadható példává, nem csoda, hogy Ködöböcz József ennek kutatójává szegődött. Comenius tevékenységének és örökségének felmutatásáért kevesen tettek annyit, mint ő; a „Bibliotheca Comeniana” köteteinek sora őrzi ilyen irányú áldozatos fáradozásának eredményét. Kutatásainak köszönhetjük a sárospataki tanítóképzés történeti útjának feltárását, s két könyvében is foglalkozott annak bemutatásával, milyen helyet töltött be Sárospatak a magyar kultúra történetében.

E gazdag életpálya során legerősebben talán mégis nevelőként hatott Ködöböcz József. A „tanítók tanítója” díszítő jelző került neve mellé a hálás tanítványok emlékezései nyomán. A középfokú tanítóképző második világháború utáni korszakának, az 1957-ben felsőfokúvá fejlesztett intézetnek, illetve főiskolának ő volt a leginkább meghatározó személyisége, aki tanulmányi vezetőként mind elméleti síkon, mind pedig az oktatás, a nevelés, a képzés gyakorlatában – a tervezéstől a megvalósításig – irányt mutatott munkatársainak. 1979-ben bekövetkezett nyugdíjba vonulása után is mestereként tekintett rá az oktatói gárda, amely az ő fel fogásának szellemében végezte tovább munkáját, illetve amelynek több tagja az ő egykori tanítványaként került a különböző tanszékekre.

Talán nem túlzó az a nézet, amely szerint addig lesz Sárospatakon jövője a nevelő-

képesnek, amíg nem feledik az ő útmutatását. A hivatásszeretet, a folyamatos megújulás igénye, a becsületes feladatvégzés, a szereteten alapuló munkatársi és tanár-diák kapcsolat, a hagyománytisztelet: ezek azok az erények, amelyeket ő képviselt és továbbadott. Ezek teszik emlékezetét maradandóvá.

Ködöböcz József elhunyt nagy vesztesége a zempléni hagyományápolás ügyének, a magyar neveléstörténeti kutatásnak, a pedagógusképzésnek. Példája azonban fényesedni fog ezután is, ha követjük őt az általa kijelölt úton. Hatása velünk marad, s segít jobb emberré lenni. Ezt a hatást erősítheti, ha lelkiismeretesen gondozzuk örökségét, és ennek az örökségnek része a most megjelent könyv. Több szervezet, intézmény összefogásával az ő példás életútjának megismertetése céljából teremtettük meg a lehetőségét, hogy a hagyatékban reánk maradt, kiadatlan önéletrajzát – a család hozzájárulásával, képekkel kiegészítve – most közzétegyük. Feltételezzük, hogy a szerző önéletrajzát a nyilvánosságnak szánta, hiszen betekintésre és fölhasználásra átengedte egykori tanítványának, Demjén Istvánnak, amikor a Ködöböcz József írásaiból összeállított kis könyvhöz előszavát írta. Az *Életem* című visszatekintés az 1990-es években készült, egyes részeinek több, javított változata is van, mi a legteljesebb variáns közlésére törekedtünk. A gépirat befejezett, lezárt, noha nem terjed ki az életút utolsó szakaszának minden történésére. Lábjegyzetekben közöltünk olyan tényeket, amelyek a szöveg tartalmát teljesebbé teszik. Kiegészítésül, záró fejezetként közöltük Ködöböcz Józsefnek azt a két írását, amelyekben Sárospatakkal kapcsolatos érzelmeiről, felfogásáról írt, mert úgy véljük ezekkel válik egésszé az üzenete.

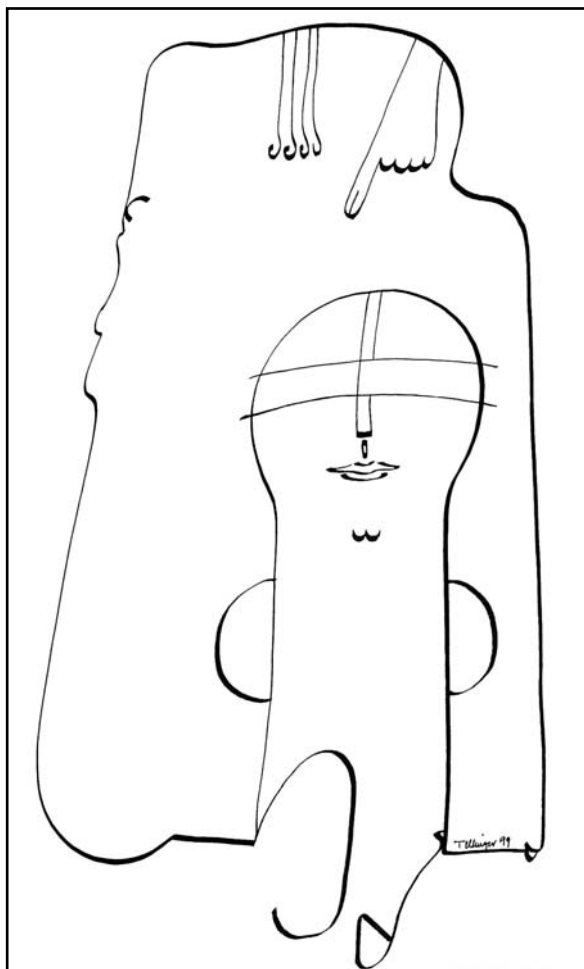
Nem véletlenül választottuk gyászjelen-

tése mottójául a bibliai *Példabeszédek* tanúságtételét: „Az igazak ösvénye pedig olyan, mint a hajnal világossága, mely minél tovább halad, annál világosabb lesz”.

Ködöböcz József életpéldáját követendőnek tartjuk, s hiszünk benne, hogy sokakat indított és indít el az igazak ösvénye felé.

(Ködöböcz József: Életem. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az utószót írta: Kováts Dániel. Kazinczy Ferenc Társaság, Sárospatak, 2006. A kötetre a szerkesztői utószó közlésével hívjuk fel olvasóink figyelmét.)

Máriás József

Őstörténeti hitregény Gál Elemértől

Az sms-ek, e-mailek, napilapok és televíziók tömönatokhoz szokott, az anyagi érdekektől fűtött én-központú világában bizonyára lesz olyan olvasó, aki ámulva veszi kézbe Gál Elemér *Héthavas* című, a székelység múltjának egy emberéletrnyi időbe sűrített epizódját felelevenítő terjedelmes regényét. Csodálkozását fokozza, sőt hitetlenkedéssel fogadja az irodalmi lexikonban ismeretlen műfaji megjelölést: őstörténeti hitregény.

Vessük el előítéleteinket! Érdeklődésünket növelje az, hogy a mű alkotója hetvenedik életévében kezdett hozzá első regénye megírásához, hat éven át tervezte, színezte a cselekmény sokszálú szövetét, amely elvezet bennünket a hun származástudatot őrző székelység történetének 9. századi világába.

Gál Elemér 1929-ben született Csíkszeredában. Gimnáziumi tanulmányait a helybeli, nagy múltú ferences gimnáziumban végezte, tanári évtizedeit Szatmárnémetiben töltötte. 1952 óta ír, cikkeit a kolozsvári Igazság, a Szatmári Hírlap, a Tanügyi Újság közölte. 1994 óta Egerben él, és Magyarországon publikál. A most ismertett kötet utószavában utal arra, hogy e regény gondolata már gyermekkorától kíséri. Az akkor hallott népmondák, eredetmítoszok mélyen befészkeltek magukat a Csíkban felnőtt ifjú gondolatvilágába. A hozzá adódott olvasmányélmények, történeti munkák érlelték a mű megszületésének csíráját egy olyan emberben, aki bár egyetemi ta-

nulmányaival fizikailag végképp elszakadt szülőföldjétől, azt mindvégig szívében őrizte, lélekben sosem szakadt el tőle. A földrajzi távolodással egy időben, azzal ellentétes irányban nőtt, erősödött, fokozódott a szellemi kötődés, amely végképp kiérlelte, tetté gyümölcsöztette benne a mű megírásának szándékát. A visszacsatolás akár a szülőföld iránti vágyakozás érzelmi kivetítődéseként is tétélezhető.

A regény cselekményét írásos dokumentumokra és a nép emlékezetében ma is élő eredetmondákra építette. A „hézagokat” az írói képzelet tölti ki, telíti étellel, a maga által megálmodott közösséget „történelmi” személyiségekkel népesíti be. A kötet lapjairól a fél évezreden át külön élt székelység világa, élet-halál harca tárul elénk, abból az időből, mely röviddel megelőzi a honfoglaló magyarságba való betagozódást.

Mi volt az a belső kohéziós erő, amely a magukat a hunok származékának tekintő maroknyi népet a Héthavas, a napsütötte Hargita lábánál megőrizte egy oly korban, amelyben népek tűntek el, olvadtak semmivé? A társadalmi szervezettség, a természetvel egybefonódó életközösség, a természetvallás hitvilága, a maguk szabta törvények, a közösségi értékek primátusa, az egyéni hősiesség – megannyi éltető és megtartó kötelék.

Gál Elemér regénye sajátos, öntörvényű világot tár elénk, amely a maga alkotta rendre építi társadalmát. Hierarchikus fel-

építettsége állandóságot és folytonosságot biztosít, amelyben főrendnek és a köznépek is pontosan meghatározott szerepe van, mindenik a megmaradás egy-egy építőköve. A rabonbán-társadalomban rend honol, fegyelem és szervezettség: a védelmet jól kiépített erődítmények és várak láncolata szolgálja, lármafák, tűz- és füstjelek biztosította kommunikáció, a várnépek átgondolt feladatrendszere avatja organikussá. A főrabonbán, a nagy-rabonbánok, a fő-, nagy- és kisgyulák, a főharkász és harkászok, a fürkészek, rigó- és rimalányok, várvédők – megannyi tisztség és szerep, amely mindegyike egyetlen nagy célt szolgál: az önvédelmet, a társadalmi szervezettség fenntartását. Kötőszöve az erős, szilárd, ősi törvényekkel fenntartott fegyelem. Fő szövetségesük maga a természet a maga titkaival, áldásaival és veszélyeivel: elrejtí őket a veszély esetén, élelmet ad, társuk a küzdelemben.

Mindezzel egyenrangú támaszként ott találjuk azt a hit- és hiedelemvilágot, amely cselekedeteik legapróbb mozzanatát irányítja, értelmezi, jövőjüket előrevetíti: az Egek Ura, a Napisten, a Holdasszony, a szelek, a víz, a villám s megannyi más természeti jelenséghez kötődő istenség az a szellemi háttér, amely transzcendens sugallatra modellálja, irányítja, meghatározza életüket, mindennapjaikat. A főfáltos, a sámánok, a csodatevők értelmezik a jeleket, intenek arra, hogy az ember nem önmagáért és önmagában való, fölöttük égi erők rendelkeznek, közösséggé kívácsolja őket, megtartó erőként van jelen életükben.

E közösség – mint mindenik a történelem során – megtartó erővonalai sorában fontos szerepe van a személyes életnek, az egyéni erényeknek – a harcban és munkában egyaránt. A szilárd felépítésű társadalom, a családeshemény, a sok gyerek, a közösségi életben betöltött szerepre való fel-

készülés, a harci erények maguk is szilárd építőkövei e világnak. Ez az a pont, ahol az írói képzelet a legmarkánsabban van jelen a könyv lapjain. Karakteres, színesen megrajzolt hősök lépnek elénk. Egyéni jegyeik, személyes vonásaik, életvitelük szervesen épül a közösségbe. Szerepük nem előre behatárolt, jellemük fejlődik, az erdei ösvények titkaihoz és rejtelseihez hasonlóan bontakozik ki, elfogadják és vállalják sorsukat. Érzelmi gazdagságuk, rokon- vagy ellenszenves magatartásuk az adott társadalom sokszínűségét példázza.

A Héthavas világa nem külön álló sziget. A népvándorlások, a területszerzések korát élük, amelyben folytonos védekezés, békétlenkedés teszi próbára vitézségüket, kapcsolatépítő képességeiket. A regényben a kazárok, Mén Marót bihari országa jelenti a főveszélyt, újabb és újabb csatákban kell kivívniuk a megmaradás biztonságát. Ám ott a jövő távlata, reménye is. Legelőbb is a honfoglaló magyarokkal való kapcsolatfelvétel lehetőségében. S még valami: a terjedő kereszténység hittételeinek elfogadása, amely egy még tágabb, az európai betago-lódás esélyét vetíti eléjük. Egyik sem, másik sem akadálytalan folyamat. A nagy testvér nyújtotta biztonság életmódváltást hoz – a várvédők falvakat hoznak létre, a harci készenlét, a katonáskodás mellett a termelő munkában látják az életforrás biztosítását. „...eljött a teremtés kora, amikor az ember az isteni építkezés munkáját utánozza.” A más népekhez való viszonyulásban is változás áll be. Befogadó nép lesz, amely békében kíván élni a hozzájuk tiszta szándékkal közeledő népekkel. Jó példa erre az örmények szőlő-vízi letelepedése, a zsidók befogadása. A szerzetesek által „behozott” kereszténység megosztja, konfliktushelyzetbe sodorja a bálványimádás hiedelemvilágában élőket. Nehéz, küzdelmes folyamat, amely

ezúttal a lelkekben, a közösségi tudatban vívja harcát. De míg az ősvallás hiedelemvilága, törvényei külső, ismeretlen erőktől való félelemre alapozódnak, a kereszténység a szeretetre, a feltámadásban megtestesülő öröme és reményre épül.

A regény főhőseinek – Zsögöd és Csenge – életútja, egymásra találása, szerelmük beteljesedése kitorést jelent az addigi kasztrendszerből. A szépséges, főrangú rabonbánlány és az „alja népségből felkapaszkodott” vitéz házassága a rideg törzsi szabályokon való felülemelkedést példázta. Szerelmük, családi életük, az egymásért való aggodás és féltés egybeforr a közösségi elvárásokkal: az áldozatvállalással, a megmaradás szolgálatával, a küzdelemben való részvétellel. Ezt örökölték eleiktől, ezt hagyományozzák gyermekeikre, ezt személyesítik meg Kisvár védői, a róla elnevezett Zsögöd település helyhez kötöttséget vállaló lakosai előtt.

A regény – műfaji megjelölésével egybecsengően – jól érzékelhető történelmi atmoszférát teremt. A vaskos kötet lapjai elének varázsolják a csodálatos természeti szépségekkel teli vidéket: a csíki medence fölé magasló, napfényben úszó vagy a hótakarótól kékesen csillogó Hargitát, Csíksomlyó misztikus kisugárzását, a patk völgyek titokzatosságát, az erdők rejtelmes vadcsapásait, embert rejtő ősvényeit. A hőseivel való bensőséges azonosulás Tamási Áront idézi emlékezetünkbe, hitviláguk pedig Nyíró József regényeit. A könyv teremtette történelmi miliő, a székelység korabeli világának megelevenítése inkább Kodolányi János hasonló témájú regénye-

ivel rokoníthatók. Nyelvezete, stílusa változatos. A leíró részeket lírai hatás lengi át. A meditatív elmélyülés, a benső lélekrajz sehol sem válik terhessé, túlbeszéltté, a cselekmény mozgatórugóinak jobb megértését, elfogadását segíti. Párbeszédei, hőseinek megszólalásai jellemrajzuk, gondolkodásmódjuk kibontását szolgálják.

Egerben, Dobó István vára alatt született ez a szép alkotás. A történelmi légkör inspirációja? A rég elhagyott szülőföld utánunk nyúló karja? „Amit az Ég Ura adott, azzal el kell számolni” – olvashatjuk a Zándirhám főrabonbán temetésekor megfogalmazott gondolatot. E kötet Gál Elemér elszámolása mindazzal az örökséggel, amelyet származása, a hely szelleme révén hordozott magában, fölmutatva e gyökerét vesztő világnak azon nemzeti, emberi, lelki értékeit – köztük a legnevesebbet: a nemzeti összetartozás önzetlen, önfeláldozó szolgálatát –, amelyet a székelység küzdelmes évszázadai jelenítenek meg a magyarság számára, azt az erőforrást, amelyet a hit jelenthet a kóbor lelkek és eszmék világában.

A regény fedőlapján olvashatjuk Cs. Varga István irodalomtörténész méltató szavait. Zárszóként, az olvasónak szóló ajánlasként idézzük záró sorait. „Példaértékű ez az őstörténeti kalandozás, bizonyítja: a primitívnek vélt társadalomban is születtek érző lelkek, akik lemondtak önös érdekeikről, ha a megmaradás, az összetartozó népek érdekei áldozatot követeltek. Lélekben tudtak nagyok lenni, magukhoz emelték a kisembert is, hogy mindenki otthona legyen a közösen védelmezett haza.”

(Gál Elemér: Héthavas (őstörténeti hitregény), Eger, 2006)

Számunk szerzői

Ablonczy László 1945-ben született Bodroghalászon. Újságíró, kritikus, szerkesztő, a Nemzeti Színház volt igazgatója.

Arday Géza 1973-ban született Budapesten. Tanár, irodalomtörténész.

Ayhan Ey Gökhán 1986-ban született Budapesten. Költő.

Bán Olivér 1977-ben született Nyíregyházán. Költő.

Beke Pál 1943-ban született Budapesten. Szociológus, népművelő, a Magyar Művelődési Intézet főtanácsosa, a Közösségszolgálat Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Bereti Gábor 1948-ban született Miskolcon. Költő.

Bolvári-Takács Gábor PhD 1967-ben született Sárospatakon. Történész, művelődésszervező, jogász, a Magyar Telekom Szimfonikus Zenekar ügyvezető igazgatója, a Magyar Táncművészeti Főiskola tudományos főmunkatársa, rektorhelyettes, lapunk főszerkesztője.

Bordás István 1965-ben született Miskolcon. Tanár, művelődésszervező, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Közművelődési és Idegenforgalmi Intézet igazgatója, a *Zempléni Műza* lapigazgatója.

Cseh Károly 1952-ben született Borsodgeszten. Költő, műfordító.

Dudás Sándor 1941-ben született Alsóábrányban. Ny. köztisztviselő, volt polgármester.

Földy Krisztina Lilla 1977-ben született Sárospatakon. Magyar szakos bölcész, jogász, a Közép-Európai Egyetem (CEU) Kulturális és Művészeti Központjának programkoordinátora, lapunk szerkesztője.

Füredi János 1937-ben született Kispesten. Pszichiáter, az MTA doktora, az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet pszichiátriai igazgatója, a Semmelweis Egyetem egyetemi tanára, a Magyar Pszichiátriai Társaság tb. elnöke.

Höröcsik Richárd 1955-ben született Sátoraljaújhelyben. Lelkész, egyháztörténész, a történettudomány kandidátusa, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem tszv. egyetemi tanára, Sárospatak város polgármestere, országgyűlési képviselő.

Kaló Béla 1954-ben született Dormádon. Tanár, újságíró, kritikus.

Kézi Erzsébet PhD 1951-ben született Sátoraljaújhelyben. Neveléstörténész, a ME Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar főiskolai docense.

Kováts Dániel 1929-ben született Abaújnádasdon. Irodalomtörténész, nyelvész, ny. főiskolai tanár.

Máriás József 1940-ben született Felsőbányán. Ny. újságíró, a romániai *Szatmári Hírlap* volt főszerkesztője.

Meskó Attila 1940-ben született Budapesten. Állami díjas geofizikus, az MTA rendes tagja és főtáka, az ELTE egyetemi tanára.

Tamás Edit 1968-ban született Sárospatakon. Történész-muzeológus, geográfus, a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeumának főmuzeológusa, lapunk szerkesztőbizottsági tagja.

Tomaji Attila 1959-ben született Budapesten. Tanár.

Tusnády László 1940-ben született Mátészalkán. Költő, műfordító, az irodalomtudomány kandidátusa, a ME Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar főiskolai tanára.

